

Fra frontlinje til frontløber

Af Steffen Olesen

Vejleder: Lennart Berntson

Historie, 2010

Roskilde Universitets Center

Forord

Specialet indeholder 179.400 tegn (med mellemrum). $179.400 / 2400 = 74$ sider.

Specialet omhandler perioden "moderne tid" inden for "Danmarks/Nordens historie".

Index

Fra frontlinje til frontløber	1
Forord.....	2
Index.....	2
Indledning og problemfelt.....	5
Problemformulering.....	6
Diplomatiske relationer.....	6
Metode.....	7
Specialets opbygning.....	8
Afgrænsning	9
Historiografi.....	10
Forskningsmiljøet	10
Litteraturen	11
Diskussion af kilder og litteratur	12
Erindringer/selvbiografier/memoirer.....	13
Mundtlige kilder/interviews.....	14
Teori.....	16
Metodisk diskussion.....	16
Klassisk International Politik teori.....	17
Liberalisme	17
Realisme	19

Begrebet magt.....	21
Småstater i international politik.....	21
Dansk udenrigspolitisk historie	23
Struktur	23
Traditioner og optioner i dansk udenrigspolitik.....	23
Udenrigspolitisk Historie.....	26
Fodnotepolitikken	28
Aktiv internationalisme	30
Fra Gromyko til Gorbatjov.....	31
Baggrund	31
Traditionel Sovjetisk udenrigspolitik før 1985.....	32
Den nye tænkning	33
Begyndelsen til enden.....	36
Danmark og Sovjetunionen.....	38
Den kolde krig	38
Sammenfatning	40
Analyse	41
Forklaringer på dansk Baltikum-politik	41
Analyse 1. "Opstartsfasen"	45
Opprioritering.....	49
Sammenfatning	55
Analyse 2. "Krisefasen"	58
Den afsluttende fase	62
Sammenfatning	71
Konklusion.....	73
Litteraturliste.....	77

Videnskabelige fremstillinger	77
Kronikker og artikler	78
Folketingsdebatter	78
Møder i Det Udenrigspolitiske Nævn	78
Interne notater	79
Pressemeddelelser	80
Summary	82
Bilag	84
Formidlingsafsnit	84
Interviews	85
Interview med Sus Ulbæk	85
Interview med Christian Hoppe	89
Kilder	94
Studieforløbsbeskrivelse	95

Indledning og problemfelt

Den Kolde Krigs afslutning i 1988-1990 skabte radikalt nye forudsætninger for dansk udenrigspolitik og nye spilleregler for international politik. Den kolde krig havde været karakteriseret ved militær ustabilitet og uforudsigelighed på grund af magtbalancen og ved sikkerhedspolitisk stabilitet og forudsigelighed på grund af alliancesystemet. Dette såkaldt bipolare system efterlod ikke meget spillerum til små stater som Danmark, til at udfolde sig på den internationale arena, men med den begyndende opblødning i slutningen af 1980'erne åbnede der sig nye muligheder. Den forsigtige udenrigspolitiske epoke fra dansk side var afsluttet.

Den danske regering ønskede at distancere sig fra firsernes fodnotepolitik i NATO og greb hurtigt muligheden. Ved en tale i Udenrigskommissionen i april 1989 brugte daværende udenrigsminister, Uffe Ellemann Jensen således for første gang begrebet "*aktiv internationalisme*" til at beskrive, hvad Danmarks rolle kunne blive i den nye orden. (Petersen, 2004, s. 446)

Denne nye aktive udenrigspolitik var en væsentlig årsag til udsendelsen af korvetten *Olfert Fischer* til Den Persiske Golf i eftersommeren 1990 og til Danmarks deltagelse i NATO's engagement i det tidligere Jugoslavien og ikke mindst til den aktive politik i de ny østeuropæiske stater, efter *Jerntæppets* fald. Her var det især de Baltiske lande; Estland, Letland og Litauen, som blev genstand for Danmarks interesse, primært på grund af den geografiske nærhed og den voksende småstatssolidaritet i Danmark.

Fra 1989 til midten af 1991 gav de baltiske staters frigørelsesbestrebelse, anledning til en vis fornyet kortvarig spænding mellem Sovjetunionen og Vesten, herunder måske især i forhold til Danmark. For medens Danmark i tidligere tider måtte henregnes til den gruppe vestlige stater, der anlagde en forsigtig linje overfor Moskva, så befandt vi os nu pludselig i den modsatte situation, hvor Danmark var det vestlige land, der indtog den mest åbenlyst kritiske holdning til Sovjets fremfærd i Baltikum. Omvendt indtog de store vestlige magter, af forskellige grunde, en mere forsigtig/passiv position i forhold til Sovjet.

Støtten til de baltiske lande, først til deres selvstændighed og dernæst til deres optagelse i det internationale samfund, blev af mange forskere set som det mest karakteristiske træk overhovedet i dansk udenrigspolitik efter Den Kolde Krig, og samtidig blev det en ubetinget succeshistorie for det lille land Danmark, på den store scene. (Petersen, 2004, s. 482)

Mit hovedemne er det banebrydende skift, der skete i dansk udenrigspolitik i slut- 80'erne / start- 90'erne, og med Baltikum politikken som udvalgt case.

Det, som især interesserer mig, er de diskussioner, der har været internt i Udenrigsministeriet og i

Folketinget omhandlende det radikale skifte til *Aktiv Internationalisme* og imellem de danske og de sovjetiske politikere og diplomater, da skiftet blev en realitet.

Når man ser tilbage på hele situationen fra nutidens synsvinkel og bl.a. ved, hvor svækket Sovjetunionen var på dette tidspunkt, virker de skridt, Danmark tog, måske ikke så voldsomme, men dengang, hvor den kolde krig endnu ikke var endegyldigt slut, og hvor man havde levet med Sovjetunionen som det altoverskyggende fjendebillede, fremstod problematikken i væsentlig større proportioner.

Skiftet i den danske udenrigspolitik efter den Kolde Krig, har været et populært emne i det danske forskningsmiljø. Denne forskning har dog primært foregået indenfor det politologiske felt, hvor fokuset mere har været "at forklare" skiftet. Disse forskere har primært fokuseret på de internationale strukturer som forklaringsmodel. Hensigten med dette speciale er at gå mere i dybden og forsøge at nuancere skiftet. Igennem indsamlede historiske kilder vil specialet derfor, mere prøve "at forstå" skiftet ud fra en mere hermeneutisk tankegang.

Forskningen omhandlende de diplomatiske relationer med Sovjetunionen under den danske Baltikum-politik, er til gengæld stadig et relativt uberørt emne.

Problemformulering

Gennem ovenstående refleksioner er jeg nået frem til følgende problemformulering:

"Hvad karakteriserede skiftet til "Aktiv Internationalisme" i dansk udenrigspolitik i perioden 1989 til 1991, og hvilken indflydelse havde dette skift på de diplomatiske relationer med Sovjetunionen?"

Diplomatiske relationer

Diplomatiske relationer ser jeg som politisk/diplomatisk aktivitet i klassisk forstand. Politik, også international politik, består i meget høj grad af formuleringer af bestemte hensigter. Det er derfor altid af stor betydning, ikke blot at disse hensigter forstås, men også at de ikke misforstås. En uklar eller forkert reaktion på det forkerte tidspunkt kan få alvorlige konsekvenser. Den politiske/diplomatiske aktivitet udfoldes på mange niveauer og hver dag. Der kan være tale om udtalelser fra regeringen om bestemte begivenheder, om fortrolige henvendelser til andre lande, om markering af danske synspunkter på internationale møder og konferencer, om rejser og besøg på ministerplan eller andet niveau og om kritik af alvorlige menneskerettighedskrænkelser. (Hoppe, 1993, s. 68)

Metode

At Danmark med den kolde krig afslutning omfavne den Aktive internationalisme og smed den tidligere forsigtige udenrigspolitiske profil væk, kan nok ikke længere diskuteres. Efter succesen i Baltikum i 1991 og udsendelsen af korvetten Olfert Fischer til Irak krigen i 1990, har man lige siden set et langt mere udfarende Danmark, der udover nærmest at have deltaget i alle internationale militære "out of area" operationer, har opført sig selvsikkert på den internationale arena. Det jeg vil undersøge i dette speciale er, hvornår transformationen endelig skete, og hvor smertefrit den forløb. Igennem de tre år, hvor Baltikum-krisen udspillede sig, kunne man se en tydelig bevægelse væk fra den forsigtige dualistiske danske udenrigspolitik mod et mere aggressivt og selvsikkert Danmark.

Baltikum-politikken er valgt, da den kolde krig stadig ikke var endegyldig slut på dette tidspunkt. Der er derfor stadig mange spørgsmålstejn om Sovjetunionens udvikling, og at det lille land Danmark lige præcis valgte det gamle fjendebillede som sin første modstander, finder jeg meget interessant.

Mine kilder er referater fra møder i Det Udenrigspolitiske Nævn, diskussioner i Folketinget, diverse arbejdspapirer og notater fra udenrigsministeriet, memoirer og specifikke interviews med personer, der arbejdede i udenrigsministeriet på daværende tidspunkt.

Som teori vil jeg bruge historikeren Hans Branners antagelser om *Traditioner og optioner i dansk udenrigspolitik*, hvor han forsøger at fremstille det, man kan karakterisere som traditionen i dansk udenrigspolitik. Ifølge Hans Branner er der to opfattelser af, hvordan dansk udenrigspolitik har udviklet sig. *Modnings-opfattelsen*, der ser Danmark udvikle sig igennem tiden fra at være en forsigtig og skræmt aktør til nu at være aktiv og selvbevidst. Modsat denne står *Kontinuitets-opfattelsen*, der henter sit begrebsapparat fra den realistiske skole inden for international politik. Ifølge denne skole er Danmark en småstat uden synderlig indflydelse på den internationale scene. Derfor vil Danmark altid føre en form for tilpasningspolitik overfor de store stater. Det gjaldt overfor Tyskland før Anden Verdenskrig, overfor Sovjetunionen og USA under den Kolde Krig og i forhold til USA efter den Kolde Krigs ophør. Ifølge *Kontinuitets-opfattelsen* har Danmark derfor ikke ændret sig specielt meget igennem tiden.

Derudover vil jeg bruge klassisk *International Politik* teori, som supplement til Hans Branner, hvor hovedteori-skolerne *Realisme* og *Liberalisme* begge kan bruges fordelagtigt i diskussionen om småstaten på den internationale politiske scene.

Min indsamlede empiri vil jeg derefter sætte op mod min teori og derved forsøge at komme med et svar på min problemformulering.

Eftersom min problemformulering er to ledet, vil min analyse blive delt op i to afsnit.

Den første del vil fokusere på opstartsfasen og vil forsøge at give et billede af det skift, der skete i den førte udenrigspolitik i den tid.

Den anden del, vil derefter fokusere på selve krisen og hvilke effekter det radikale skift havde på forholdet imellem Danmark og Sovjetunionen.

De to faser i forløbet er:

1) "Opstartsfasen". (1989 til marts 1990) I denne del af analysen vil jeg undersøge, hvilke diskussioner der var internt i udenrigsministeriet og Folketinget omkring den førte politik. I denne periode var der ingen deciderede bataljer med Sovjet, men mange diskussioner i Danmark om, "hvor langt vi skulle gå".

2) "Krisefasen" (Marts 1990 til august 1991). Denne del vil mere fokusere på de diplomatiske relationer imellem Danmark og Sovjet. I denne periode opstod flere diplomatiske kriser imellem de to lande, især efter de militære aktioner i Vilnius og Riga i januar 1991. Igennem mine kilder vil jeg her prøve at finde ud af, hvad der egentlig blev sagt, på det diplomatiske niveau imellem Danmark og Sovjet. Var der konkrete trusler fra sovjetisk side og hvis ja, troede Danmark så på dem? Som situationen eskalerede, kunne man så observere tilbageholdenhed, tøven/nervøsitet internt i udenrigsministeriet? Med kuppet i Sovjet i august 1991 afsluttedes krisen endeligt. Men i de tre dage, som kuppet strakte sig over, var der mange, der frygtede en tilbagevenden til "de gamle tider". Var der en frygt i udenrigsministeriet for, at den konfrontatoriske danske linje, nu ville føre til repressalier fra sovjetisk side?

Specialelets opbygning

Mit speciale vil have en meget traditionel opbygning med et metode-afsnit, et teori-afsnit, to baggrundsafsnit og en analyse med dertilhørende konklusion.

I metode-afsnittet vil jeg forsøge at give læseren en forståelse af, hvordan jeg har tænkt mig at gribe det hele an og besvare min problemformulering. Derudover vil jeg gennemgå og diskutere kildematerialet og give en historiografisk forskningsoversigt.

I teori-afsnittet vil jeg præsentere de valgte teorier og uddrage det, der er relevant for analysen.

Jeg vil som nævnt ovenover bruge de klassiske skoler inden for International politik - *Liberalisme* og *Realisme* - til at give et billede af Danmark som en småstat på den internationale scene. Afsnittet vil blive afsluttet med en diskussion af de to skolers definition af magt.

Som indledning til analysen vil jeg have to baggrundsafsnit. Disse skal sætte kilderne ind i deres sammenhæng og derudover tjene som overordnet introduktion til begreber og begivenheder, som vil blive inddraget ad hoc i analysen.

Det første baggrundsafsnit vil omhandle dansk udenrigspolitik og søge at give læseren en forståelse for den historiske kontekst. Denne kontekst skal derefter kunne sættes op mod med de valg, som de danske politikere foretager under den valgte periode. Afsnittet vil introducere og gøre brug af Hans Branner teori om *traditioner og optioner i dansk udenrigspolitik*.

Mit andet baggrundsafsnit handler om den anden aktør i analysen, nemlig Sovjetunionen, og fokuserer på tiden, efter Gorbatsjov kommer til magten i 1985. Afsnittet skal give et billede af, hvilken modstander Danmark stod overfor.

Afsnittet afsluttes med en kort beskrivelse af det dansk-sovjetiske forhold under den kolde krig.

Analysen vil som nævnt ovenfor blive toledet, for at besvare begge led i min problemformulering. Den starter med et mere teoretisk afsnit, hvor de til grund liggende forhold bag Danmarks engagement i Baltikum vil blive diskuteret.

Herefter kommer en analyse af opstartsfasen, hvor jeg vil se på transformationen af den danske udenrigspolitik.

Anden del af analysen fokuserer på de diplomatiske relationer til Sovjetunionen og på, hvordan de blev påvirket af den danske involvering i Baltikum.

Specialet afsluttes med en konklusion, hvor jeg vil give det endelige svar på problemformuleringen.

Efter konklusionen vil man kunne finde litteraturlisten og diverse bilag.

Afgrænsning

Specialet beskæftiger sig med den overordnede danske Baltikum-politik og vil derfor ikke gå ind i Danmarks politik over for de enkelte baltiske lande. Man kunne argumentere for, at de tre lande førte forskellig politik, og at især Litauen skilte sig ud. Men ser man på den førte danske politik, så

var den overordnede strategi den samme over for alle tre lande.

Jeg vil også afstå fra at se alt for meget på, hvilke diskussioner der var i andre vestlige lande. Her tænker jeg især på de andre nordiske lande, der i forløbet ofte konkurrerede med Danmark, men også på de andre lande i EU (EF) samt på USA.

Derudover vil der selvfølgelig også være en naturlig afgrænsning i kraft af den tidsperiode, jeg har valgt.

Analysen stopper på det tidspunkt, hvor Danmark optager diplomatiske relationer med de baltiske lande i august 1991 og vil derfor ikke omhandle den danske indsats efter dette.

Historiografi

Forskningsmiljøet

Litteraturen og forskningen om moderne dansk udenrigspolitik adskiller sig væsentligt fra tidligere perioder, da den periode, jeg beskæftiger mig med, er relativt uberørt inden for det faghistoriske felt.

Dette skyldes primært arkivloven, der siger, at udenrigspolitiske sager minimum skal være tyve år gamle for at være offentlig tilgængelige i de danske arkiver. Arkiverne er derfor stadig delvist lukkede, så man skal søge om særlig adgang for at gennemgå disse sager.

Ifølge Nikolai Petersen, forfatteren til *Dansk Udenrigspolitik Historie 1973-2003*, er den manglende beskæftigelse med perioden (her sigter han dog til hele perioden 1973-2003) ikke udelukkende et spørgsmål om manglende arkivadgang. (Petersen, 2004, s.628) Ifølge ham, har besættelsestiden været en stor hurdle for forskningen af den danske samtidshistorie, og at man først indenfor de sidste 10-15 år for alvor er begyndt at beskæftige sig med perioden efter 1972. (Petersen, 2004, s. 628).

I stedet har forskningen i nyere udenrigspolitik mere befundet sig indenfor de mere politologiske miljøer. (Petersen, 2004, s.628) Dette er mest foregået igennem politologiske institutter og tænketanke som Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI), Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU) og Center for Freds- og Konfliktløsning, der jævnligt har publiceret videnskabelige undersøgelser om nyere dansk udenrigspolitik.

Således har DUPI bl.a. udgivet *Dansk Udenrigspolitisk Årbog*, der rummer forskerartikler om aktuelle aspekter af dansk udenrigspolitik og desuden fremlægger omfattende dokumentarisk og bibliografisk kilde- materiale. (Petersen, 2004, s.629)

DUPI har derudover publiceret flere forskningsrapporter om Baltikum-politikken og skiftet i udenrigspolitikken, hvis hovedmotiver har været at *forklare* årsagerne til skiftet i dansk udenrigspolitik og *forudsige*, hvad der evt. kan få Danmark til at ændre eller modificere sin linje igen.

Litteraturen

Litteraturen om dansk udenrigspolitik i perioden efter den kolde krig er stadig relativt begrænset. Af generelle "brede" værker, kan nævnes; *Dansk Udenrigspolitisk Historie 1973-2003 (2004)*, der som titlen antyder, forsøger at give et overblik over perioden. Af andre værker kan nævnes; den udenrigsministerielle publikation *Nye grænser. Den danske udenrigstjeneste 1970-1995 (1995)*.

Der findes også kun en begrænset mængde specifik historisk litteratur om perioden og om Baltikum-politikken.

Det drejer sig mest om artikler/kapitler i bøger med et bredere sigte, og meget af materialet ligger i grænseområdet mellem politologi og historie. Her skal især nævnes de før omtalte *Dansk udenrigspolitiske Årbøger*, der bruger en del plads på at analysere den danske Baltikum-politik. Især kan nævnes 1993-udgaven, hvor Christian Hoppe (som jeg har interviewet) skriver en artikel om den danske indsats, og 1995-udgaven, hvor Birthe Hansen ser tilbage. Derudover findes der bl.a. et kapitel i bogen *Danmark i syv sind*, af Nikolaj Petersen, en bog der handler om syv afgørende perioder i dansk udenrigspolitik, herunder den danske Baltikum-politik. En anden bog, der kort skal nævnes, er Sophie Mathiesen: *Når småstaten fører stormagtspolitik – Danmarks sikkerhedspolitiske engagement i Baltikum i 1990'erne*. FOV, 2001., der er en lærebog til 9-10 klasse eller gymnasieniveau.

Hvis man ser på genren *biografier/erindringslitteratur* omhandlende vigtige historiske personer i denne periode, er der efterhånden kommet adskillige. Vigtigst for mit speciale er de to biografier, der er blevet skrevet om Uffe Ellemann Jensen (Rüdiger 1992, Th. Larsen 1997) og hans egen selvbiografi *Vejen, jeg valgte (2007)*, der alle indeholder afsnit om perioden 1989-1991.

Af *Specialer* der er skrevet om emnet, har jeg fundet to.

Rasmus Normann Andersen, 2001. Institut for statskundskab ved Aalborg Universitet; *Når*

småstaten fører stormagtspolitik – et studie af dansk Baltikum-politik.

Lene M. Pedersen, marts 2003. Institut for historie og områdestudier, afdeling for Europastudier, Aarhus Universitet; *Dansk baltikumpolitik fra murens fald i 1989 til EU topmødet i København i 2002.*

Begge omhandler dog især tiden efter selvstændigheden og den såkaldte militarisering af den danske udenrigspolitik. De bruger begge den samme småstats-teori, som jeg bruger.

Om de diplomatiske diskussioner imellem Danmark og Sovjet under Baltikum konflikten foreligger der ikke videnskabeligt materiale.

Diskussion af kilder og litteratur

Dette afsnit indeholder en vurdering af mit empiriske grundlags relevans og pålidelighed.

Eftersom den valgte periode (1989-1991) delvis er omfattet af arkivlovens tidsgrænse måtte jeg søge om tilladelse til at få adgang til Udenrigsministeriets arkiv. Da Nikolaj Petersen havde fået lov under udarbejdelsen af *Dansk Udenrigspolitisk Historie*, fik jeg også adgang.

Jeg har scannet et par af kilderne og medtaget dem som bilag for at give læseren et indblik i, hvordan den slags kilder ser ud. (Efter jeg fik adgang, er de blevet offentligt tilgængelige.)

De originalkilder, jeg fik udleveret, er en kombination af formelle og uformelle kilder, hvoraf de formelle er mødereferater fra bl.a. Det Udenrigspolitiske Nævn eller fra møder mellem diplomater og politikere på den danske ambassade i Moskva. Disse kilder er alle førstehåndskilder med stor validitet, med datoanmærkning og nedskrevet af uvildige personer der overværede møderne. Det er imidlertid ikke tale om komplette stenografiske gengivelser, men derimod referater udarbejdet af ministerielle embedsmænd. Disse referater skal dog ikke godkendes af udenrigsministeren eller nævnet, men bliver sendt direkte på arkiv.

Blandt de udleverede kilder var også dokumenter/arbejdspapirer med en mere uformel status. Det drejer sig bl.a. om notater fra embedsmænd til Uffe Ellemann, hvor der blev beskrevet fx mulige nye strategier eller mere generelle bemærkninger.

Disse kilder er også førstehåndskilder, der alle er dateret og underskrevet, og nogle af dem har derudover personlige, håndskrevne noter på sig, fra bl.a. Uffe Ellemann. De er generelt også meget brugbare, f.eks. til at fortolke de tanker og overvejelser, der fandt sted internt i

Udenrigsministeriet.

Det hjælper meget på kildernes validitet, at så mange af dem er kilder, der lå nær på begivenhederne i tid og rum, da dette gør det nemmere at sammenligne dem og lede efter uoverensstemmelser. (Kjeldstadli, 2001, s. 188) Kildernes troværdighed bliver også styrket af, at der er tale om fortrolige papirer, hvis oplysninger ikke var beregnet til det offentlige rum. Derfor har de involverede ikke skullet bekymre sig om den offentlige opinion.

Derudover har jeg brugt *Folketingstidende* til at finde de diskussioner og taler, der var om emnet i denne tid i Folketinget. Alle disse kilder er direkte stenografiske gengivelser af de offentlige møder og er derfor også generelt meget pålidelige.

Endelig har jeg også fundet officielle pressemeddelelser og diverse kronikker og artikler igennem traditionel kildesøgning.

Et væsentligt forbehold i forbindelse med en historisk fremstilling som denne er, at de hændelsesforløb, der beskrives, kan have været mere komplicerede og have omfattet langt flere overvejelser og handlinger, samt flere personer og myndigheder, end det er muligt at afdække ud fra kilderne. Hvad angår arbejdsgangene i politisk-administrative systemer, er det almindelig kendt, at der har fundet drøftelser og mundtlige orienteringer sted mellem politikere indbyrdes og mellem politikere og højere embedsmænd, som ikke har sat sig spor i arkivmaterialet, og derfor er svært at få indsigt i som forsker. Denne problemstilling lader sig ikke løse, men kan blot forsøges bedst muligt afhjulpet ved, at man bl.a. retter blikket mod andre typer af kilder som fx memoirer eller interviews.

Erindringer/selvbiografier/memoirer

Jeg forsøgte utallige gange i opstartsfasen at få et interview med Uffe Ellemann, men fik desværre afslag. Heldigvis er der skrevet en del erindringslitteratur omhandlende Uffe Ellemann, deriblandt hans egen "*Vejen jeg valgte*", fra 2007, som jeg har brugt til at supplere mine øvrige kilder og til at få et mere detaljeret billede af de oplevelser og overvejelser, som Uffe Ellemann havde i denne periode. Bogen er ikke blevet brugt til at dokumentere specifikke datoer eller møder pga. problemet med hukommelsens præcision.

Generelt er memoirer, og især fra politikere, også noget man skal være på vagt over, da forfatterens hensyntagen til den offentlige opinion og til sit eget eftermæle altid vil spille ind. Men

jeg har anset denne specifikke bog som en nyttig kilde, da jeg bruger den til at beskrive Uffe Ellemanns egen holdning til f.eks. *Fodnote-politikken*.

Jeg bruger også et kapitel i *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1993*, skrevet af Christian Hoppe, der dengang som kontorchef i Udenrigsministeriet havde det overordnede ansvar for den danske Baltikum-politik. I denne tekst analyserer han den førte danske udenrigspolitik og argumenterer for de valg, man har gjort. Teksten er skrevet få år efter min valgte tidsperiode og er derfor ikke så påvirket af hukommelses-problematikken.

Til at belyse den sovjetiske side af sagen, bruger jeg primært Andrei Grachevs, *Gorbachev's Gamble*, som en kombination af baggrundslitteratur og som en decideret kilde.

Andrei Grachev var en del af Gorbatsjovs indercirkel og var derfor et øjenvidne. Dette kan selvfølgelig have farvet ham, men hans fremstilling virker afbalanceret, og han kritiserer lige så ofte Gorbatsjovs førte politik, som andres. Udover at han selv har været til stede under forløbet, har han også interviewet alle relevante personer, og bogen er derfor i akademiske kredse respekteret for sin validitet.

Mundtlige kilder/interviews

Ifølge Knut Kjeld Stadli, forfatteren til *Fortiden er ikke, hvad den har været*, har den historiske tradition primært bestået i tolkning af skriftlige kilder, og man har derfor "set ned" på brugen af interviews. (Kjeld Stadli, 2001, s. 199) Dette er dog ved at ændre sig, da brugen af "oral history" vinder større og større anerkendelse, især i politisk historie. (Kjeld Stadli, 2001, s. 199)

Eftersom min tidsperiode ikke ligger særlig langt tilbage, har jeg selv kunnet producere dele af min empiri. Jeg har foretaget to kvalitative interviews, et per mail med Christian Hoppe¹, der befandt sig i Amman i Jordan, og et traditionelt interview i Udenrigsministeriet med Sus Ulbæk², der blev anbefalet mig af Christian Hoppe. Disse to interviews er medtaget for at give et billede af, hvad der skete internt i Udenrigsministeriet og for at uddybe det skriftlige kildemateriale.

Der er selvfølgelig mange metodiske problemer ved at foretage interviews og bruge dem som kilder i et historie speciale, først og fremmest, da den interviewedes hukommelse kan være upræcis. Derudover er der spørgsmålet om den interviewedes personlige engagement i sagen og den dertilhørende efterrationalisering.

¹ Daværende kontorchef i Udenrigsministeriet med Baltikum-politikken som overordnet ansvar.

² Daværende embedsmand i Udenrigsministeriet, der var Christian Hoppes højre hånd.

En af de måder, jeg har forsøgt for at stimulere mine interviewpersoners hukommelse, har været at sende dem spørgsmålene på forhånd, så de har haft bedre mulighed for at genkalde sig begivenhederne. Derudover har jeg også sammenlignet alle deres udsagn med mine skriftlige kilder.

Det er også vigtigt at understrege, at jeg ikke bruger mine interviews til at dokumentere specifikke datoer og begivenheder, men kun bruger dem til at beskrive, hvilke generelle overvejelser man gjorde sig i Udenrigsministeriet på dette tidspunkt.

På grund af de metodiske problemer har jeg dog primært brugt mine interviews som et springbræt til at tilegne mig mere viden om sagen.

Transskriptionerne af mine interviews kan findes i bilagene.

Teori

Dette kapitals formål er at give en teoretisk ramme for analysen.

Afsnittet indeholder en kort metodisk diskussion omhandlende de to tilgange til studiet af international politik (IP), henholdsvis den naturvidenskabelige (positivistiske) og den historiske (hermeneutiske), altså sondringen imellem at *forklare* og *forstå*.

Efter denne diskussion følger en kort gennemgang af hovedlinjerne i klassisk IP teori, som senere vil blive brugt i afsnittet om dansk og sovjetisk udenrigspolitik og analysen.

Metodisk diskussion

Sondringen imellem den positivistiske og den hermeneutiske skole er nærmest lige så gammel som videnskaben selv, og bygger på et grundlæggende forskelligt syn på virkeligheden og dermed også på, hvordan videnskaben skal forstås. Inden for studiet af politik mener positiverne, at virkeligheden skal forstås gennem teorier, der er kontekstafhængige og baseret på almenlydige principper, som ligesom matematiske love, kan stilles op til at forklare en aktørs handlen. Denne metodiske tilgang anvendes primært inde for naturvidenskaberne, men bruges også i samfundsvidenskabelige studier, især indenfor økonomi og IP teori.

Modsætningen til den positivistiske tilgang er den hermeneutiske, som også ser på konteksten og de yderligere rammer, men hvis fokus er aktørerne. Som skrevet tidligere, ønsker denne skole ikke så meget at forklare, men mere at forstå og at fortolke den akkumulerede viden.

Fortolkningsvidenskaben mener ikke, at man kan opstille universelle love, når man arbejder med studiet af menneskelige aktiviteter.

"Forudsigende og universelle teorier findes ikke i studiet af menneske og samfund. Konkret kontekstafhængig viden er derfor mere værdifuld end forgæves søgen efter forudsigende teorier og universaliser." (Bent Flyvbjerg i *"Rationalitet og magt"*, bind 1, s. 1449)

Som skrevet i historiografi afsnittet har man navnlig beskæftiget sig med dette emne i den samfundsvidenskabelige skole, hvor hovedmotivet har været at *forklare* årsagerne til skiftet i den danske udenrigspolitik.

Her er det især Dansk Udenrigspolitiske Institut (DUPI), der efter sin oprettelse i 1995 har arbejdet meget med den ændrede danske udenrigspolitik, herunder Baltikum. DUPI's tilgang har været den klassiske samfundsvidenskabelige tilgang hvor fokus har været på ændringerne i det internationale politiske system, som man har forsøgt at sætte ind i en teoretisk ramme. Denne tilgang stammer

fra den gruppe teoretikere, man kalder realister (neo-) og her især Kenneth Waltz, som vil blive omtalt senere i dette afsnit. Disse teoretikere arbejder ud fra en klassisk naturvidenskabelig tilgang, hvor politik primært handler om forholdene på system- og omgivelsesniveauet. De forudsætter også, at aktørerne i udenrigspolitikken er styret af en stærk rationalitet med klare mål og strategier. Denne tilgang har sine begrænsninger, som ligger i, at en beslutningsproces sjældent foregår på denne måde. Samtidig er fokus udelukkende på systemet og ikke på beslutningstagerniveauet, hvilket tit bliver for snævert. Årsagen til denne simplificering er ambitionen om at *forklare*, som nødvendiggør generalisering og derfor udelukker de "mindre betydningsfulde faktorer".

Diskussionen går på, om ikke man - når man undersøger noget så dynamisk som international politik - er nødt til at gå dybere ned i niveauerne og undersøge flere aspekter af processen. *Forståelsestilgangen*, som jeg vælger at bruge, bygger videre på DUPI's konklusioner, men ser ikke aktørerne som 100% rationelle og mener, at faktorer som indenrigspolitik, personlige forhold, osv. også kan spille en rolle. Hermed ikke sagt at den teoretiske (*forklaringstilgang*) er forkert, jeg mener bare at kombinationen af begge retninger er den mest brugbare.

Klassisk International Politik teori

Den traditionelle klassiske IP teori omhandler udviklingen af suveræne stater i konteksten af hele stats-systemet. Fokus er klart på staterne og deres relationer, og dermed bliver koncepterne krig og fred de centrale i klassisk IP teori. (Jackson, Sørensen, 2003, s.34). Mere moderne IP har udvidet emneområdet og beskæftiger sig nu ikke kun med politiske relationer imellem stater, men bl.a. også med emner som globalisering og interdependens, menneskerettigheder, internationale organisationer og terrorisme. (Jackson, Sørensen, 2003, s.34)

Der er fire grundlæggende teoretiske skoler inden for IP: den Realistiske, den Liberalistiske, International Society og IPE (International political economy). Udover dette er der flere mindre alternative skoler og flere *Neo-grene* af de klassiske skoler. (Jackson, Sørensen, 2003, s.34)

De to, jeg vil fokusere på, er de to største og mest klassiske nemlig Realisterne (primært Neo-Realisterne) og Liberalisterne. Disse skoler har fra disciplinens fødsel kæmpet om herredømmet og fremstår som to markante modsætninger både metodisk og meningsmæssigt og med to forskellige verdenssyn, et pessimistisk overfor et optimistisk.

Min fremstilling af disse to skoler fokuserer på de aspekter, der er relevante for dette speciale.

Liberalisme

Den liberalistiske skole startede efter afslutningen af første verdenskrig, baseret på den idealistiske

tanke om, at store krige aldrig måtte ske igen. Denne tanke blev især fremført af den daværende amerikanske præsident Woodrow Wilson, med klare referencer til især Immanuel Kants essay "Perpetual Peace: A philosophical sketch", fra 1795. Wilson advokerede især for, at alle lande skulle tilslutte sig et overstatsligt organ, som skulle sikre politisk selvstændighed og territorial sikkerhed for små og store stater. Disse tanker førte i 1919 til oprettelsen af Folkeforbundet, som blev afløst af Forenede Nationer (FN).

Disse tanker blev dog hurtigt skubbet i baggrunden på grund af Anden Verdenskrig og derefter den lange kolde krig, men skolen fik ny vind i slutfirserne især med teksten "The end of history" af Francis Fukuyama fra 1989, der efter nederlaget til kommunismen forudsiger den ultimative sejr for det liberale demokrati. Terrorangrebet på World Trade Center den 11. september 2001 vendte dog det hele på hovedet igen.

Grundtankerne bag den Liberalistiske skole er :

- 1) et positivt syn på den menneskelige natur,
- 2) en tro på, at samarbejde er mere relevant end konflikter i internationale relationer og
- 3) en tro på fremskridt. (Jackson, Sørensen, 2003, s. 105)

Liberalisterne ser individet og staten som aktører med rationelle principper og med selviske interesser. De mener dog også, at stater deler mange interesser og derfor kan have stor nytte af at samarbejde internationalt. Med andre ord: krige og konflikter er ikke uundgåelige.

Den liberalistiske skole ser til forskel fra realisterne ikke international politik, udelukkende som et spil om magt. Og magt har for denne teoriretning en bredere betydning. Derfor er det ifølge liberalister også blevet sværere at udpege en "svag" stat, da det ikke længere kun er faktorer som geografisk størrelse og militær magt, der definerer en stats styrke. Mindre stater har bl.a. mulighed for at melde sig ind i overstatslige organisationer såsom FN, NATO og EU, og derved få noget at skulle have sagt som medlemmer af en alliance eller beskyttet af organisationens regelsæt. (Jackson, Sørensen, 2003, s 106)

En anden grund, til at magtspillet har ændret sig, er den øgede interdependens, som globaliseringen har bragt med sig. Før foregik statslige relationer, såsom diskussioner og konflikter, næsten udelukkende på statsleder niveau, og sikkerhed og militær magt var langt det vigtigste. Med den stigende interdependens har dette dog ændret sig markant.

³Kant opsætter tre kriterier for "evig fred". 1) Interdependens imellem stater 2) Liberale demokratier og 3) et overstatsligt organ med sanktionsmulighed.

Først og fremmest foregår interaktionen nu på mange flere niveauer og mellem mange flere aktører. Samtidig gør den økonomiske afhængighed, som den stigende internationale handel har medført, at det nu er blevet langt dyrere for en stat at bruge militær magt. Konsekvensen af dette er, at international politik, nu mere og mere begynder at ligne indenrigspolitik, med mange flere politiske emner, arenaer og aktører. (Jackson, Sørensen, 2003, s 115)

Realisme

Den realistiske skole stammer helt tilbage fra klassiske tænkere som den græske historiker Thukydid, den italienske renæssanceforfatter Niccolo Machiavelli og den engelske politiske filosof Thomas Hobbes fra det syttende århundrede. Disse tre bliver alle kaldt realismens fædre, og de deler alle det pessimistiske syn på menneskeheden, som er en af grundstenene i realismen. Af senere teoretikere skal nævnes Hans J. Morgenthau, som var grundlæggeren af den "moderne" gren af realismen i IP teori, og Kenneth Waltz der udbyggede teorien med sit værk "*Theory of international politics*" (1979) og skabte *Neo-realismen*.

Realismens grundsten er:

- 1) et pessimistisk syn på den menneskelige natur
- 2) Internationale relationer er per definition fyldt af konflikter og vil til sidst blive afgjort via krig
- 3) National sikkerhed og statens overlevelse er det eneste, der betyder noget for en stat
- 4) et skeptisk syn på, om der i international politik – i modsætning til national (indenrigspolitik - kan ske fremskridt. (Jackson, Sørensen, 2003, s 68)

Ifølge den realistiske tankegang er mennesker karakteriseret ved at være selviske og er i en evig konkurrence om at få størst mulig vinding. Mennesker vil altid stræbe efter magt og indflydelse.

Den samme mekanisme gør sig gældende for stater i det internationale system. I følge

Morgenthau og andre realister handler international politik nærmest udelukkende om magt

(*Power politics*) ; "*Politics is a struggle for power over men, and whatever its ultimate aim may be, power is its immediate goal and the modes of acquiring, maintaining, and demonstrating it determine the technique of political action.*"(Morgenthau, 1965, s.95)

Det internationale system er en arena, hvor rivalisering, konflikter og krig foregår i jagten på magt og forsøget på at forsvare sin stats interesser og overlevelse. (Morgenthau, 1965, s.95) Dette

system er præget af totalt anarki i den forstand, at der ikke er nogen overordnet autoritet eller

organisation på den internationale arena. Stater er de eneste aktører med reel magt, og alle andre

aktører, så som enkelt personer, internationale organisationer og NGO'er⁴ er enten mindre vigtige eller fuldstændig ligegyldige. (Jackson, Sørensen, 2003, s. 68)

Stater er imidlertid på ingen måde "lige" i denne arena. Ifølge Morgenthau er der et internationalt hierarki af stater, hvor magt er den faktor, der afgør, hvor man ligger. I toppen er de, som kaldes "*great powers*", og ifølge realisterne handler IP primært om disse få staters kamp for dominans og magt.

Magt er på denne scene defineret meget klassisk som militær magt og til dels som en økonomisk og geografisk størrelse.⁵ (*Hard power*) (Morgenthau, 1965, s.97)

Derfor vil en "lille" stat som Danmark, per definition, ifølge den realistiske teori, ikke have mange muligheder for indflydelse på den internationale scene på grund af sin geografiske størrelse og lille militære magt. Små staters eneste mulighed for overlevelse og måske endda opnå en vis indflydelse ligger at deltage i alliancer med supermagter. Alliancer vil imidlertid aldrig være holdbare, da enhver stat, når det kommer til stykket, altid vil handle til sit eget bedste. (Jackson, Sørensen, 2003, s. 69)

Neorealismen, anført af Kenneth Waltz, er en nyere gren af realismen, som bygger videre på de klassiske realister og på Morgenthaus tanker, men dens fokus er mere på systemstrukturen i IP end på aktørerne, og dens metodiske tilgang er mere positivistisk, da den søger at opstille generelle love for staters interaktion i international politik.

Ifølge Waltz er aktørerne mindre vigtige, da det er strukturerne i systemet, der afgør, hvordan en stat vil handle, og derfor er det også muligt at forudsige aktørernes valg. Stater er på sin vis ens i mange henseender, og det eneste, der reelt gør dem forskellige, er, hvor magtfulde de er. (Waltz, 1979, s.28) I denne optik er det igen kun de magtfulde stater, der er relevante, og Waltz arbejder meget med, hvordan man bedst skaber en balance i systemet, som kan sikre fred. Kenneth Waltz advokerer for en bipolar verden, hvor to stormagter kan stå overfor hinanden og sætte hinanden skakmat og derved skabe sikkerhed. Der vil ikke foregå krige internt i de to alliancer, og mindre lande vil aldrig turde at gå i krig mod hinanden, da dette kan rykke hele balancen. Ifølge dette syn, var den kolde krig en periode med international stabilitet og fred. (Waltz, 1979, s.28)

⁴ Non Governmental Organization

⁵ Se afsnittet "*begrebet magt*", længere nede.

Begrebet magt

Som berørt i afsnittene om realisme og liberalisme har begrebet "magt" fået en mere udvidet betydning de seneste år.

Den klassiske definition af magt finder man i den realistiske skole, hvor magt nærmest udelukkende handler om militær kapabilitet (*Hard power*), som bruges til at fremtvinge indflydelse på den internationale scene via trusler og via lovninng på beskyttelse. Alternativt kan økonomisk magt også anvendes i form af støtte, bestikkelse og økonomiske sanktioner.

Ifølge den definition vil Danmark, som den småstat landet er, ikke have mange muligheder for at få indflydelse. Danmark vil dog igennem sin deltagelse i både NATO og EU, have visse muligheder for at fremme sine interesser.

Den liberalistiske skole har udvidet definitionen af magt. Forfattere fra denne skole mener, at definitionen er blevet for snæver, og at andre værktøjer også kan bruges til at gennemtrumfe sin vilje på den internationale arena.

Begrebet *Soft power* bliver først nævnt af Joseph Nye, i hans bog fra 1990, *Bound to lead: The changing nature of American power*. I denne gør han op med den klassiske definition af magt og mener, at man med den stigende interaktion imellem stater og globaliseringen bliver nødt til at finde på andre måder til at få sin vilje/ mening igennem, end gennem den omkostningstunge anvendelse af militær magt.

Joseph Nye prøver ikke at nedprioritere de klassiske former for magt, men han mener, at diplomati, udbredning af egen kultur og egne værdier og styrkelse af sin egen stats omdømme og prestige (historie) har fået større og større betydning for de enkelte stater som midler til interessevaretagelse.

Succesen for *Soft power* afhænger fundamentalt af en stats omdømme og styrken af dens kultur, og værktøjerne er bl.a. medier og populær kultur, som skal bruges til at udbrede egne værdier og normer til andre stater. I international politik bliver *Soft power* ikke kun skabt via politiske diskussioner og diplomati, men også igennem alternative, ikke statslige, kanaler såsom enkeltpersoner og NGO'er, der kan påvirke et andet land til at ændre kultur og dermed opfattelse.

Det skal til sidst understreges, at anvendelse af *Soft power* forudsætter et klart længere tidsperspektiv end *Hard power*.

Småstater i international politik

Når man skal definere en småstat, taler man typisk om et land med begrænset areal og en lille

befolkning. Endvidere er småstater karakteriseret ved kun at have begrænsede politiske, økonomiske og militære ressourcer. Disse begrænsninger medfører, at småstater er særligt påvirkelige af ændringer i det internationale system og meget afhængige af deres omgivelser. Som skrevet ovenover betyder disse begrænsninger, at småstater bliver betegnet som *svage* i international politik, da de ikke i samme omfang som stormagter kan pleje egne interesser og influere på andre lande. En småstat har derfor per definition mere brug for at sikre sin overlevelse, end den har mulighed for at hjælpe andre. ifølge især den realistiske skole må en småstat derfor tilpasse sig omgivelserne og stormagterne og holde lav profil.

Dansk udenrigspolitisk historie

*"Vi ved meget vel, at de små stater ikke er afgørende i det store verdenspolitiske magtspil."*⁶

Struktur

Det følgende kapitel har til formål at give læseren en baggrund for og indsigt i dansk udenrigspolitik. Kapitlet skal bruges til at perspektivere de valg, som Danmark har foretaget fra 1989 til 1991.

Kapitlet vil gøre brug af den teoretiske ramme fra forrige kapitel og vil også inkorporere Hans Branners Teori om *traditioner i dansk udenrigspolitik*. Empirien stammer primært fra bind 5 og 6 af *Dansk Udenrigspolitisk historie*.

Traditioner og optioner i dansk udenrigspolitik

Hans Branner⁷ forsøger i sin artikel *Traditioner og optioner i Dansk udenrigspolitik* at karakterisere, hvad man forstår ved traditionen i dansk udenrigspolitik. Denne karakteristik kan derefter bruges til at tolke den aktuelle politik og de optioner, man står overfor. Branner mener derfor, at man skal se på traditionerne (historien) for at forstå optionerne (valgene). *"det er min overbevisning at billedet af fortiden altid spiller ind, når man søger at analysere nutiden, og at der herigennem også influerer på de forestillinger, man gør sig om de fremtidige valgmuligheder."* (Branner, 2000, s. 37)

Ifølge Branner er der to udbredte opfattelser af de lange linjer i dansk udenrigspolitik. Den første er *modningsopfattelsen*, hvis tilhængere især findes hos politikere og embedsmænd, og den anden er *kontinuitets-opfattelsen*, hvis kilde er forskningsmiljøet, mere specifikt politologiske forskere fra bl.a. DUPI, der trækker meget på den Neo-realistiske skole. (Branner, 2000, s. 40)

Modnings-opfattelsen som Branner også kalder *Trappetrins-opfattelsen*, ser et Danmark, som siden 1864 har udviklet sig fra at være et skræmt og forsigtigt medlem af det internationale samfund til nu at være aktiv og selvbevidst. (Branner, 2000, s. 38) Opfattelsen identificerer tre nøgleårstal, 1864, 1949 og 1989 hvor Danmark "træder et trin op" på den internationale scene.

⁶Citat af daværende finansminister H.C. Hansen (S) ved en 1.maj tale i 1949.

⁷Hans Branner (f. 1942), lektor, cand.scient.pol. underviser i samfundsfag på Nørre Gymnasium. Har gennem en årrække været knyttet til Københavns universitet og DIIS som underviser og forsker i international politik.

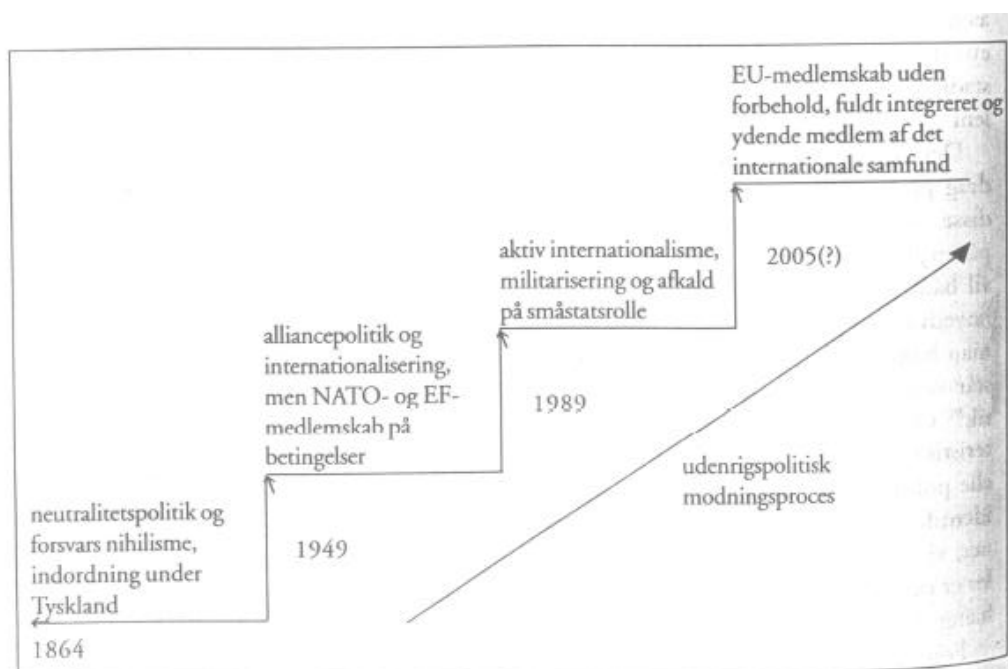

Fig.1: Trappetrinsovføttelsen af dansk udenrigspolitikks historie

1864 er året hvor Danmark lider det ydmygende nederlag i den 2. Slesvigske krig til Tyskland. Nederlaget var et chok for den danske selvbevidsthed og skabte et traume, der skulle følge Danmark mange årtier fremover. Traumet blev forstærket af den næsten samtidige samling af det tyske rige, der gjorde, at Danmark kom til at ligge i skyggen af et kraftigt ekspanderende og til tider aggressiv stormagt. (Branner, 2000, s. 39)

Tiden imellem 1864 og 1949 var kendetegnet af en passiv neutralitetspolitik, hvor hovedformålet for dansk udenrigspolitik var at holde sig udenfor alle internationale forviklinger og føre en nærmest ren overlevelses- politik indenfor rammerne af den tysk interessesfære. (Branner, 2000, s. 39) Besættelsen i april 1940 blev kulminationen på den danske *ligge-død* politik, men skabte også forudsætningen for denne politiks nederlag. Efter krigen opstod et stærkt behov for at gøre op med den hidtidige kurs, bl.a. formuleret i sloganet "*aldrig mere en 9. april.*" De danske

politikere indså, at Danmark ikke blot kunne vælge at holde sig uden for det internationale magtspil. (Branner, 2000, s. 39)

Ifølge modnings-opfattelsen besteg Danmark det næste trin på trappen i 1949 med beslutningen om at vende ryggen til en over hundrede år lang neutralitets-politisk tradition, og tilslutte sig NATO.

Dette repræsenterede en bevægelse hen mod et mere internationalt orienteret Danmark, der har indset at man var nødt til at solidarisere sig med andre lande og deltage mere på den udenrigspolitiske arena. Fortalerne for modnings-opfattelsen er dog ikke blinde for, at man i perioden 1949-1989 stadig på mange punkter så et forsigtigt og tøvende Danmark med en lavt profileret alliancepolitik⁸. (Branner, 2000, s. 39) En af grundene til dette var, at den tyske skygge nu var blevet byttet ud med skyggen fra Sovjetunionen (Warszawapagten).

Dette andet tøvende skridt blev efterfulgt af et mere definitivt skridt i 1989, hvor engagementet blev kvalitativt anderledes end tidligere. Danmark havde under den kolde krig med sit medlemskab i flere multilaterale organisationer (FN, NATO, CSCE og EU) fået smag for mere af det samme, og med udsigten til en afslutning på den Kolde Krig og derved til bortfaldet af en militær trussel mod Danmark, var Danmark nu parat til at kaste sig ud i et endnu stærkere internationalt engagement. (Branner, 2000, s. 40)

I diametral modsætning til *modnings-opfattelsen* står ***kontinuitets-opfattelsen***, hvis tilhængere hovedsageligt findes blandt politologiske forskere.

Hovedsynspunkt er her, at småstaten Danmark, uanset ændringerne i de ydre vilkår, ingen nævneværdig rolle spiller i den internationale politik og derfor under alle omstændigheder må føre en eller anden form for tilpasningspolitik. (Branner, 2000, s. 42) Tilhængerne af Kontinuitets-opfattelsen benægter ikke, at der er sket ændringer i dansk udenrigspolitik, de fortolker det bare markant anderledes end tilhængerne af modnings-opfattelsen.

Især skiftet i 1949 er blevet diskuteret meget, og tilhængerne af kontinuitets-opfattelsen peger på den halvhjertede, forsigtige alliancepolitik, som Danmark fører under den kolde krig. De danske NATO-forbehold og forbeholdene overfor medlemskabet af EF bliver også brugt. Mange danske politikere så i tiden omkring 1949 NATO som et nødvendigt onde, og der skulle mange

⁸ Dette vil blive uddybet i det mere generelle afsnit om dansk udenrigspolitik under den kolde krig.

overvejelser og diskussioner til, bl.a. det mislykkede forsøg på et nordisk samarbejde, før Danmark valgte at melde sig ind. Igennem den kolde krig fortsætter den halvhjertede politik på den internationale scene med forbehold, lavere militærbudgetter, Danmarks mere åbne forhold til Sovjet sammenlignet med andre NATO lande og sidst, men ikke mindst, de omtalte fodnoter. Alt sammen et bevis på, at Danmark stadig i betydeligt omfang fortsatte med den samme udenrigspolitik som før den kolde krig. (Branner, 2000, s. 42-43)

Modnings-opfattelsen ser derimod bare denne lidt fodslæbende tendens som Danmarks lidt forsinkede tilpasning til en ny rolle efter bruddet med den neutralitetspolitiske tradition. (Branner, 2000, s. 43)

Skiftet i 1989 har kontinuitets-opfattelsen noget sværere ved at forklare, da ændringerne som omtalt tidligere var langt mere markante. Slut-firsernes/start- halvfemsernes *aktive internationalisme* og den danske udenrigspolitiske *militarisering* var et klart brud med den gamle neutralitetsdoktrin.

Disse ændringer bliver forsøgt forklaret ud fra en klassisk realistisk optik, hvor det internationale system efter Sovjetunionens fald grundlæggende må karakteriseres som unipolært med USA som den ubestridte leder. Man skal derfor forstå den aktivistiske danske adfærd som en fortsat tilpasning og ikke ret meget andet. (Branner, 2000, s. 44)

Som eneste supermagt har USA brug for mindre, lokale aktører til at varetage sine interesser, og samtidig kan man se aktivismen som et udslag af, at småstaten ønsker at glæde supermagten for at blive taget alvorligt i international politik. (Branner, 2000, s. 45) Ifølge denne synsvinkel fører Danmark ikke en decideret selvstændig udenrigspolitik, men repræsenterer snarere en underkastelse under det amerikanske hegemoni, hvor man optræder som supermagtens villige tjener.

Det er derfor ikke så meget, der har ikke ændret sig. Danmark har bare fundet en ny stormagt at gemme sig bag.

Udenrigspolitisk Historie

*"Udenrigspolitik er i mangt og meget et spil om magt."*⁹

⁹Citat af daværende udenrigsminister Poul Hartling i Folketinget 3. februar 1970.

Dette afsnit giver en beskrivelse af den førte udenrigspolitik under den kolde krig og har til formål at give et billede af fortiden, som derefter kan sættes i forbindelse med politikken under Baltikum-konflikten i analysen. Jeg vil primært fremhæve de historiske sager der har relevans for min problemformulering og holder derfor mit fokus på den danske sikkerhedspolitik ved bl.a. at afgrænse mig fra den førte EF politik i denne periode.

Personligt ser jeg relevans i både modnings- og kontinuitets- opfattelserne, men jeg synes ikke, det kan diskuteres, at der skete en gennemgribende forandring, hvis ikke ligefrem et brud med den danske udenrigspolitiske tradition efter 1989. Denne forandring blev drevet frem af politikernes erfaringsbearbejdelse af dansk historie, hvor man lærte af sine tidligere valg.

Der er dog også stadigvæk mange tegn på en udenrigspolitik, der i høj grad er præget af kontinuitet, især de første 10-15 år efter 2. Verdenskrig, hvor skyggen fra den nye nabostat, Sovjetunionen følte mest påtrængende. (Olesen og Villaume, 2005, s. 747)

Den danske sikkerhedspolitik i NATO, var således fra starten præget af en latent dualisme, hvor man ønskede del i alliancen og dens afskrækkelsesstrukturer, men på den anden side ikke ønskede at føre en unødigt provokerende politik overfor Østblokken. Danmark havde derfor under den kolde krig sin særlige profil i NATO, hvor afspænding og samarbejde vægtedes højere end hos de fleste af Danmarks NATO-allierede, mens afskrækkelse og forberedelse af et stærkt forsvar prioriteredes relativt lavere. (Petersen, 2004, s. 614) Denne forsigtige modvilje blev ofte kritiseret i NATO-kredse, men accepteret da Danmark var værdifuld for alliancen bl.a. ved at stille de vitale baser i Grønland til rådighed for amerikanerne uden væsentlige begrænsninger. (Olesen og Villaume, 2005, s. 753)

Hans Branner identificerer yderligere to tendenser i den udenrigspolitiske tradition: den passive og deterministiske og den aktive og internationalistiske, der har eksisteret sideløbende med hinanden. Den deterministiske, er den klassiske forsigtige småstats ageren, mens den internationalistiske har manifesteret sig i en aktiv FN politik og bistandspolitik. Branner mener, at den internationalistiske tradition har været en del af dansk udenrigspolitik under hele den kolde krig og kan ses som et resultat af småstatens forsøg på at fremme en værdibaseret international orden, hvor magtpolitik er underlagt international regulering. (Branner, 2000, s. 47) Dette synspunkt ligger tæt op ad den teoretiske diskussion i sidste kapitel, hvor den realistiske skole med

sin hard-power følger den deterministiske tradition og findes i den danske sikkerhedspolitik, mens man kan se den liberalistiske tankegang og dennes soft-power følger den internationalistiske tradition.

Ifølge Hans Branner er den danske udenrigspolitik præget af disse to modsatrettede, men komplementære tendenser, i en form for cyklisk mønster. De to tendenser har altid været tilstede men i et varierende styrkeforhold. (Branner, 2000, s. 46)

Denne dualistiske udenrigspolitik ligger tæt op ad daværende udenrigsminister Per Hækkerups klassiske definition fra 1965 af dansk sikkerhedspolitikens almene mål. Ifølge Per Hækkerup var de fundamentale mål **at** sikre Danmarks eksistens som selvstændig demokratisk nation, **at** varetage danske interesser i bred forstand og **at** påvirke den internationale udvikling ud fra danske principper og indstillinger. (Hækkerup, 1965, s.17)

Mens de to første mål er relativt indlysende og stammer fra klassisk realistisk tankegang, henter Hækkerups tredje kategori sin værdier fra den liberalistiske skole og den internationalistiske tradition. Kernen i denne er ønsket om at udbrede danske værdier og idealer til det internationale samfund, værdier som: solidaritet, økonomisk og social udvikling, social retfærdighed m.v. (Petersen, 2004, s. 21) Dette er som nævnt især sket igennem FN, hvor Danmark har kæmpet for at påvirke det internationale system, så spændinger mindskes og sikkerhedsproblemer løses igennem et internationalt organ. Det overordnede mål har været at erstatte magt med ret i international politik og skabe mekanismer til international konfliktløsning. (Petersen, 2004, s. 21) Denne meget liberalistiske tankegang har Danmark aldrig haft det store held med, men den anden del af taktikken, nemlig bistandspolitikken, var mere succesfuld. Her er det ikke de konkrete resultater, der er det vigtigste, men mere det budskab som Danmark sender, og den prestige som Danmark herved får på den internationale arena. (Petersen, 2004, s. 22) En prestige som kan tilskrives brug af soft-power.

Fodnotepolitikken

Perioden mellem dannelsen af Firkløver-regeringen¹⁰ i september 1982 og dens afgang i juni 1988 hører blandt et af de mest ejendommelige og dramatiske i dansk udenrigspolitikens historie. (Petersen, 2004, s. 292) Regeringen mistede i denne periode kontrollen over store dele af den førte udenrigs- og sikkerhedspolitik, idet det såkaldt alternative flertal, anført af Socialdemokratiet, vedtog i alt 23 sikkerhedspolitiske dagsordener, der gik imod regeringens vilje.

¹⁰Venstre, Konservative, Kristeligt Folkeparti og Centrum-Demokraterne.

(Petersen, 2004, s. 292)

I slut-70'erne og op til slutningen af 80'erne kom der en opblusning af den Kolde Krig, der satte USA og NATO på et aggressivt spor, og som stødte ind i den voksende afspændings-/fredsbevægelse i Danmark på samme tid. Striden drejede sig om flere sager op igennem 80'erne, men tyngdepunktet var diskussionerne om udgifter til militæret, Norden som atomvåbenfri zone, den såkaldte dobbeltbeslutning om missil opstilling i Europa og spørgsmålet om anløbsbetingelser for fremmede flådefartøjer. (Petersen, 2004, s. 292)

Etableringen af det alternative flertal skabte en hidtil uset situation i dansk politik, nemlig at regeringen i centrale spørgsmål befandt sig i parlamentarisk mindretal. Traditionel parlamentarisk logik tilsagde, at regeringen skulle gå af, hvis den i et vigtigt spørgsmål ikke kunne samle flertal for sin politik. Men Schlüter- regeringen valgte i stedet at leve med det alternative flertal. Dette skete ud fra flere overvejelser og argumenter. De vigtigste var hensynet til regeringens økonomiske politik, hvor den borgerlige regering mente, at de danske finanser havde så hårdt brug for at blive rettet op, at man måtte sluge ydmygelsen og lade oppositionen styre udenrigspolitikken.

(Petersen, 2004, s. 297)

Bevæggrunden fra oppositionens side, bestod i, at man ikke var enig i den aggressive amerikanske NATO politik, som man var bange for ville gøre uoprettelig skade på forholdet mellem de to blokke. Samtidig havde man en måske naiv, men oprigtig tro på at fredelig sameksistens var en bedre værn mod krig og også en bedre vej mod ændringer i Østblokken. (Petersen, 2004, s. 297)

Relevansen for mit speciale af denne politik ligger i to elementer:

- 1) Prestigetabet. Lige meget om man er enig eller uenig i fodnote-politikken, er det udenfor diskussion, at den medførte et enormt prestigetab for Danmark i NATO.
- 2) Uffe Ellemann og udenrigsministeriet havde efter denne periode et voldsomt behov for at komme ud af skyggen og vise NATO og resten af verden, at Danmark var en ligeværdig partner der havde noget at byde på. Perioden havde også været et enormt nederlag for Uffe Ellemann, som han ville gøre alt for at komme ud over. *"De politiske opgør om den kolde krig med Socialdemokraterne havde været opslidende – og deprimerende (...) Det ligger ikke til mig at være bitter. Men det var jeg – og det er jeg – når det gælder dette sørgelige kapitel i dansk politik. Ikke over de personlige omkostninger og de mange "næser" jeg blev tildelt i folketinget. (...) Bitterheden skyldes de omkostninger, fodnotepolitikken betød for Danmarks omdømme og i nogle situationer ligefrem for Danmarks sikkerhed.* (Ellemann, 2007, s. 173)

Aktiv internationalisme

I årene op til specialets tidsperiode ændredes den danske udenrigspolitik sig kraftigt på få år.

De sikkerhedspolitiske omgivelser ændrede sig radikalt, og Danmark var hurtig til at omdefinere sin udenrigspolitiske rolle og opgave og ifølge *modnings-opfattelsen* gå et trin op af trappen.

Noget forenklet kan man sige, at Danmark, med EF/EU politikken som en væsentlig undtagelse, fra starten af 90'erne nedprioriterede sit *deterministisk* prægede syn på sin småstats-rolle og i stedet opprioriterede *Internationalismen*.

Hovedgrunden til dette var selvfølgelig østblokkens sammenbrud¹¹, men en anden grund spillede også ind.

Den borgerlige regering fik i 1988 endeligt parlamentarisk flertal for sin udenrigspolitik, og Uffe Ellemann var hurtig til at gribe muligheden og samtidig rette op på Danmarks image efter fodnotepolitikken.

Ved Udenrigskommissionens åbning i april 1989 gav Ellemann et første bud på, hvad Danmarks rolle skulle være i den nye orden ved at nævne begrebet "aktiv internationalisme" for første gang.

Han betonedede stadig Danmarks begrænsede ressourcer, men mente ikke, at man skulle undervurdere Danmarks muligheder. Nøgleordet var prioritering. (Petersen, 2004, s. 446)

Ifølge Uffe Ellemann blev der åbnet et "mulighedernes vindue" (window of opportunity), da Danmark nu for første gang i mange år ikke havde en direkte truende regional magt nær ved sig, og Uffe Ellemann agiterede for, at man skal presse aktivt på, for at gøre "vinduet større".

(Petersen, 2004, s. 446)

Fra 1990 begyndte udenrigsministeren og hans embedsmænd således aktivt at nedbryde begrænsningerne for en mere aktiv udenrigspolitik, både på soft-power niveau med Baltikum-politikken (blev delvist militariseret senere, da Danmark startede et militært samarbejde med de baltiske lande efter 1995) og på hard power-niveau med udsendelsen af korvetten Olfert Fischer til krigen i Irak. Redskaberne spændte over et bredt spektrum - diplomatiske, økonomiske og militære. Det mest bemærkelsesværdige var her den fremtrædende rolle, som militære midler nu fik i dansk udenrigspolitik. Man har i denne forbindelse talt om en militarisering af udenrigspolitikken, en tendens der blev yderligere forstærket i årene efter specialets tidsperiode, navnlig efter 11/9 2001, med terror angrebene på World Trade Center. (Petersen, 2004, s. 428)

¹¹Dette vil blive beskrevet og diskuteret i næste kapitel.

Fra Gromyko til Gorbatsjov

Dette afsnit har til hensigt at give et billede af det Sovjet, som Danmark stod overfor i slut-80'erne/, start-90'erne. Afsnittet starter med en kort historisk gennemgang af det kommunistiske styre og dykker derefter lidt længere ned i tiden efter 1985, hvor Gorbatsjov kommer til magten.

Baggrund

Sovjetunionen blev dannet efter 1. Verdenskrig med den Russiske revolution i 1917, hvor det kommunistiske parti med Vladimir Lenin spidsen kom til magten. Lenin døde i 1924, og efter ham overtog Josef Stalin styringen. Stalin beholdt posten som leder af Sovjetunionen indtil sin død i 1953 og holdt i sin regeringsperiode Sovjet i et fast greb.

Under 2. Verdenskrig blev Sovjetunionen i 1941 angrebet af Tyskland. Angrebet, der kom som en stor overraskelse, da man få år for inden havde underskrevet en "ikke angrebs pagt", pressede Sovjetunionen til det yderste, men efter mange dyrt købte sejre endte man med at slå Tyskland tilbage.

Sovjetunionen led i denne krig enorme tab både på den menneskelige og på den økonomiske front¹².

Disse enorme tab gjorde, at Sovjet derefter følte sig berettiget til kompensation. Sovjetunionen begyndte derfor hurtigt efter krigens afslutning en territorialudvidelse, med Baltikum¹³ og bl.a. områder i Polen og dannede samtidig en kæde af Sovjetvenlige stater i Østeuropa.

Denne udvikling fik i marts 1946 Winston Churchill til i sin berømte tale i Fulton, USA, at erklære, at et "jerntæppe" havde sænket sig over det europæiske fastland.

Denne "ejer fornemmelse" forsvandt ikke og forfulgte også Gorbatsjov, da han mange år senere opgav Østeuropa.

De Baltiske lande var ikke de første, der prøvede at bryde helt eller delvist ud af den sovjetiske

¹²De officielle tal ligger på ca. 11 millioner døde.

¹³Sovjet annekterer de tre baltiske lande 23. august 1939, efter at have underskrevet en ikke angrebs-pagt med Nazi tyskland, hvor man samtidig delte meget af Østeuropa, i tysk og sovjetisk interessesfære. Tyskland erobrede disse territorier i 1941, men efter Tysklands nederlag overtog Sovjet igen de baltiske lande, hvilket blev anerkendt ved Jaltakonferencen i 1945.

blok. Igennem den kolde krig var der mange forsøg bl.a. i Ungarn i 1956 og i Tjekkoslovakiet i 1968. Alle disse oprør, blev brutalt slået ned fra kommunistisk side, og i Moskva retfærdiggjorde man interventionerne med en tese, som omverdenen siden døbte "Brezjnev-doktrinen". Den gik ud på, at begrebet suverænitæt ikke burde betragtes abstrakt og legalistisk. Et socialistisk land måtte ikke træffe beslutninger, der truede socialismens vitale interesser. Og hvis andre østlande skønnede, at dette skete, var det deres ret og pligt at gribe ind. (Rosenfeldt og Pape, 1992, s. 246)

Denne doktrin blev formuleret i forbindelse med Warszawapagten, der blev stiftet den 14. maj 1955, og som officielt var en militæralliance, à la NATO, med østblokkens lande som medlemmer. Reelt var alliancen dog i høj grad også en formalisering af den sovjetiske magt over det kommunistiske Øst- og Centraleuropa, idet Sovjet fuldstændigt dominerede Warszawapagten.

Traditionel Sovjetisk udenrigspolitik før 1985

En af de mest fundamentale ideer bag det kommunistiske regime fra Oktober-revolutionen i 1917 til slutningen af Brezjnev - perioden er tanken om en civilisationsopbygning gennem en verdensrevolution, der skulle realisere det utopiske socialistiske verdensherredømme. (Grachev, 2008, s. 10) Denne utopiske drøm havde en slags "*alt eller intet*" over sig, der tit gjorde det svært for russerne at medvirke til et udenrigspolitisk kompromis.

Samtidig var de kommunistiske ledere igennem tiden besat af ideen om, at den kapitalistiske verden planlagde at knuse dem, hvis den fik muligheden, hvilket medførte en til tider overaggressiv udenrigspolitik. (Grachev, 2008, s. 11)

Denne paranoia om et angreb fra vesten lagde allerede fra 1960'erne et enormt pres på den sovjetiske økonomi, der ikke havde ressourcer til et ukontrolleret våbenkapløb, ikke bare med USA, men også med Europa og Kina. Det er også i dette tidsrum, at hele den kommunistiske model begyndte at vise tegn på krise og stagnation, og det blev mere og mere tydeligt for mange sovjetledere, at man var ved at tabe kampen mod vestens kapitalister. (Grachev, 2008, s.15)

Problemet var bare, at de ledere der skulle tage de vigtige beslutninger, enten havde for meget at miste ved en modernisering, eller bare fornægtede problemerne. I stedet stillede man sig tilfreds med stagnation og status quo. (Grachev, 2008, s.15)

Denne nærmest indenrigspolitiske kapitulation medførte, at udenrigspolitikken begyndte at være den eneste arena, hvor det sovjetiske styre kunne vinde sejre overfor sine vestlige modstandere. Det fungerede samtidigt som et værktøj til at aflede opmærksomheden hos det sovjetiske folk fra de fejl og mangler, det sovjetiske samfund havde. (Grachev, 2008, s. 15)

Manden bag den sovjetiske udenrigspolitik var Andrei Gromyko, der fra 1957 til 1985 styrede den sovjetiske udenrigspolitik med hård hånd. Gromyko, der i vesten havde fået det lidet flatterende øgenavn "Mr. Njet", for sin legendariske, rigide forhandlingsstrategi, var en klassisk realistisk tænkende politiker, der kæmpede for, at Sovjetunionen skulle forblive en stormagt.

Sovjetunionen var derfor anno 1985 en isoleret stat, der igennem de forudgående ca. otte år havde isoleret sig fra resten af verden med sin konfrontatoriske politik, ikke bare mod sin primære rival, USA, men også mod resten af vesten, Kina og store dele af den muslimske verden (efter invasionen i Afghanistan).

I denne periode var militærbudgettet vokset år for år, og dette havde efterladt den nationale økonomi og industri i forfald og kaos. (Grachev, 2008, s. 24)

Den nye tænkning

Fra begyndelsen af 1980'erne begyndte dele af ledelsen i Moskva, i deres interne drøftelser at erkende, hvor dårligt det stod til, og nogle få indså tilsyneladende tidligt, at Sovjetunionens økonomiske tilstand kunne få vidtrækkende politiske konsekvenser. (Grachev, 2008, s. 25)

Diskussionerne gik på, at det var nødvendigt at lave økonomiske ændringer, hvilket forudsatte en reduktion af den enorme og helt uoverskuelige sovjetiske militærindustri, markedsøkonomi og en større integration i den internationale økonomi. (SNU, 2005, s. 21) En så markant ændring kunne ikke ske uden en revurdering af den konfrontatoriske politik mod vesten, en begrænsning af det sovjetiske militære og politiske imperium i Central- og Østeuropa og af de mange sovjetiske militære operationer i den tredje verden.

På den baggrund erkendte Gorbatsjov og hans stab, at Sovjetunionen var nødt til at udvikle sig ved at reformere de politiske institutioner og demokratisere det sovjetiske samfund. Disse tanker udgjorde kernen i den "Nye Tænkning", som Gorbatsjov fremsatte i 1985. I forandrings-processen var der en nær sammenhæng mellem de interne reformforsøg og ændringerne i sovjetisk udenrigspolitik. *"I regarded the radical improvement of relations between the Soviet Union and the west as a basic precondition for the success of Perestroika, since without putting an end to the fatal spiral of arms race we could have drawn the whole world into an abyss and would have had to abandon all our plans for internal reforms."* (Gorbatsjov I interview med Grachev. Grachev, 2008, s. 3)

Gorbatsjov gik straks i gang med et generationsskifte i partiledelsen, hvor flere af de konservative

kræfter blev forflyttet til mere ceremonielle poster. På det indenrigspolitiske plan blev banebrydende projekter sat i gang ud fra et ønske om at skabe mere transparens i bureaukratiet og mere demokratiske valgmuligheder for folket. Samtidig åbnede man til dels op for markedsmekanismerne, da man ønskede sig væk fra den traditionelle planøkonomi, som efterhånden havde spillet fallit.

På det udenrigspolitiske plan skete der også store ændringer. Den største var den overraskende fyring af Gromyko og indsættelsen af den relativt ukendte Eduard Sjevardnadze. Valget gav et klart signal om, at Gorbatsjov ønskede ændringer i udenrigspolitikken. (Grachev, 2008, s. 59) Sjevardnadze viste sig hurtig som den mest markante fortaler for den nye sovjetiske udenrigspolitik og distancerede sig fra den tidligere "Mr. Njet", med sin åbne forhandlingsstil overfor vesten.

Gorbatsjov og Sjevardnadze afskaffede også den årtiers gamle mistro mod den vestlige verden. Ifølge Gorbatsjov blev de to blokke nødt til at stole på hinanden for at opnå resultater. (Grachev, 2008, s. 95)

Gorbatsjov gjorde det derfor klart, at han ønskede at bryde ud af den kolde krigs onde cirkel og nedbryde den klassiske realistiske tænkning, der hidtil havde præget sovjetisk udenrigspolitik. I mange af hans taler var der klare liberalistiske¹⁴ tanker, hvor han bl.a. kraftigt fremhævede FN's rolle. (SNU, 2005, s. 23)

"Universal security in our time, rests upon the recognition of the right of every nation to chose its own path of social development. A nation may choose either capitalism or socialism. This is its sovereign right, Nations cannot and should not pattern their life either after the USA or the Soviet Union. It is up to history to judge the merits of each particular system. (Gorbachev, 1987, s. 43)

Kraftige militære nedskæringer blev bragt på bane, og de sovjetiske forhandlere fik at vide, at Sovjetunionen var villig til at forhandle om næsten alt med amerikanerne omkring våben-nedskæringer, også selvom de evt. mest kunne være til USA's fordel. (Grachev, 2008, s. 97) Samtidig meldte Gorbatsjov og hans stab hurtigt ud til de militære ledere, at man ønskede at komme hurtigt ud af Afghanistan, der af Gorbatsjov selv i en tale til centralkomiteen blev kaldt et blødende sår. (Grachev, 2008, s. 103) Det tog dog nogle år at trække sig ud, men de sidste

¹⁴Den liberalistiske skole inden for international politik.

sovjetiske styrker trak sig ud af Afghanistan i 1988.

Denne antimilitære politik blev ikke overraskende, hurtigt upopulært i de konservative kredse, som var anført af enten tidligere eller nuværende militærfolk, der alle var veteraner fra "den store krig" (2. Verdenskrig). Denne blok følte, at Gorbatsjov og hans tilhængere "solgte ud" af alt det, man havde kæmpet for de forrige fyrré år, og allerede under Reykjavik forhandlingerne i 1985 blev det for meget for flere generaler, der kaldte Gorbatsjovs nedskæringspolitik for statskriminalitet. (Grachev, 2008, s. 96)

Denne utilfredshed voksede igennem årene, efterhånden som Gorbatsjov nedskar militærbudgettet mere og mere, og den eskalerede endnu kraftigere, da Østeuropa begyndte at røre på sig og ønskede sig ud af Moskvas skygge.

For med Gorbatsjovs taler om enhver nations frihed til at vælge sin egen vej begyndte flere og flere borgerrettighedsgrupper rundt omkring i Østeuropa at vejre morgenluft. Gorbatsjov gjorde det samtidigt klart for de nationale partiorganer i Østeuropa, at Moskva ikke længere ville blande sig så meget og, måske vigtigst, at den meget betydelige økonomiske støtte fra Sovjetunionen ville blive kraftigt beskåret. Gorbatsjov lagde i stedet vægt på, at markedsmekanismen skulle i spil imellem Warszawapagtlandene. Samtidig blev den militæret tilstedeværelse i Østeuropa kraftigt beskåret, med Gorbatsjovs afstandstagen til Breznev doktrinens grundideer. (Grachev, 2008, s. 120)

Ifølge Andrei Grachev, var Gorbatsjov sikker på, at Østeuropa ville følge *Perestroika*, ikke fordi satellitstaterne blev tvunget, men fordi de havde lyst. (Grachev, 2008, s. 122) Men som vi jo alle ved, gik det ikke, som Gorbatsjov havde håbet. På overraskende kort tid, faldt det ene østregime efter det andet, på dramatisk, men relativt ublodig vis, til Gorbatsjovs kredit. Dette relativt hurtige sammenbrud mødte kraftig kritik fra de konservative, der følte, at Gorbatsjov "gav op" for tidligt, og at han burde have anvendt militær magt. (Grachev, 2008, s. 125) Især tabet af Østtyskland sled enormt på Gorbatsjovs image, da de fleste veteraner fra anden verdenskrig så Østeuropa og især Østtyskland som en slags betaling for tabene under krigen. *"The Generals hated Gorbachev and Shevardnadze for the decision to evacuate the GDR and Eastern Europe, and by the autumn of 1990 they no longer felt any obligation to conceal their fury. In November 1990, at the signing of the CFE treaty in Paris, the Soviet defense minister, Dimitri Yazov, who was present at the ceremony, was angry enough to lose all reserve and say to the other members of the Soviet*

delegation: 'This treaty means we have lost World War 3 without a shot being fired.' (Grachev, 2008, s. 190)

At det gik så hurtigt, var der ingen der havde forudset hverken i vesten eller i Moskva, og selvom Gorbatsjov fik megen ros fra vesten for ikke at gribe ind militært, var det et stort nederlag for ham internt i Kreml, Et nederlag, der udstillede en leder som ikke længere havde magten over de kræfter, hans egne reformer havde åbnet op for.

Begyndelsen til enden

De første år af Gorbatsjovs "regeringstid" havde bragt mange forandringer og håb til den sovjetiske befolkning. Problemet var bare, at resultaterne manglede. Varemanglen i de sovjetiske butikker havde i fredstid aldrig været større, og forsyningen med mange af de goder, som statsapparatet altid havde stået for – fx fast job og billige, basale madvarer, var ikke længere en garanti.

På den ene side af Gorbatsjov blev den konservatives gruppe mere og mere skrap i sin kritik af især håndteringen af tabet af Østeuropa, og på den anden side var en gruppe af "demokrater", ledet af Boris Jeltsin, begyndt at ytre sin utilfredshed med, at reformerne gik for langsomt, og at de enkelte stater i Sovjet ikke havde tilstrækkeligt at skulle have sagt.

Fra at have været manden, der samlede de forskellige grupper, blev Gorbatsjov nu fanget i en krydsild af kritik fra alle sider, og det stigende nationalistiske opbrud rundt omkring i unionen hjalp ikke på hans stilling.

I denne tid var det mere end nogensinde udenrigspolitikken, som skulle redde Gorbatsjov og vise resultater, men det ene nederlag efter det andet i Østeuropa, som fx den alt for hurtige sammenlægning af de to Tysklænder, gjorde bare situationen værre. Nedrustningsaftalerne imellem USA og Sovjet gik absolut heller ikke, som Gorbatsjov ville have det. Gorbatsjov ønskede en stor bred aftale, som han kunne tage med hjem til Moskva som en succeshistorie, men forhandlingerne gik trægt, da USA og Reagan stadig havde bekymringer om sovjets intentioner. (Grachev, 2008, s. 178)

Tabet af Østeuropa var desværre for Gorbatsjov bare starten på problemerne, da nationalistiske grupper rundt omkring i unionen, ansporet af succesen for tilsvarende grupper i Østeuropa, begyndte at ønske sig selvstændighed. Dette så man bl.a. i de Baltiske lande, men også i Kaukasusområdet og Hviderusland, hvor store folkemængder begyndte at demonstrere for frihed. I bl.a. Kiev og Baku bliver mange dræbt og såret, da militæret blev sat ind, dog primært efter ordrer fra

konservative regionale ledere. (Grachev, 2008, s. 201)

Igen stod Gorbatsjov og hans tilhængere midt imellem de to grupper, hvor de konservative skreg på, at oprørerne skulle slås ned og ønskede han skal gå af, mens Jeltsin radikale gruppe efterhånden støttede opløsningen af Sovjetunionen og anklagede Gorbatsjov for at indføre et diktatur. (Grachev, 2008, s. 206)

Som om det ikke kunne være nok, gav hans stærkeste støtte op, i December 1990, da Sjevardnadze ikke længere kunne modstå presset og den intensive kritik, som begge fraktioner havde angrebet ham med. Denne resignation var et klart tegn på, at "*Den Nye Tænkning*" var bukket under for presset. (Grachev, 2008, s. 198) Gorbatsjov havde dog ikke i sinde at opgive Sovjetunionen, og i denne periode nærmede han sig den konservative gruppe. Eller måske mere præcist: han distancerede sig fra den radikale gruppe for at opretholde den kommunistiske stat. Men med blodsudgydelserne i Vilnius og Riga i starten af 1991, blev han nødt til at tage et valg imellem enten at bruge reel militær magt, som de konservative og militæret ønskede, eller at samarbejde med Jeltsin og håbe, at han ad den vej kunne sikre Sovjetunionens overlevelse og fortsættelse af sin politiske agenda. (Grachev, 2008, s. 199) Han valgte det sidste, men der var det for sent.

I en sidste desperat handling prøvede en gruppe af konservative, med vicepræsident Yanaev og lederen af KGB Juri Pavlov i spidsen, den 18. august 1991 at foretage et kup mod Gorbatsjov. Man tilbageholdt Gorbatsjov på hans feriested og erklærede ham via medierne for alvorlig syg, men da Gorbatsjov nægtede at underskrive et notat, der gav kupmagerne beføjelser, løb de hurtigt ind i problemer. Samtidig lykkedes det dem ikke at fange de vigtigste ledere af oppositionen, deriblandt Jeltsin, der flankeret af tusindvis af russere hurtigt fik vendt folkestemningen imod dem. Kuppet var fra starten af ekstremt dårligt organiseret, og allerede efter tre dage må kupmagerne give op. (Grachev, 2008, s. 212)

Denne fiasko nedbrød den sidste rest af folkets tiltro til den kommunistiske stat, og selvom Gorbatsjov vendte tilbage til sine formelle poster, var det en stakket frist. Den 8. december 1991, ved et møde imellem statslederne fra Rusland, Ukraine og Hviderusland, blev Sovjetunionen officielt erklæret afviklet og det kommunistisk parti gjort ulovligt. (Grachev, 2008, s. 212)

Danmark og Sovjetunionen

Den 4. November 1993 udsendte Danmark og Rusland en erklæring, der fejrede 500 års venskabelige forbindelser, der blev indledt med traktaten i 1493. (Pressemeddelelse fra Udenrigsministeriet, d. 4. November 1993) Denne lange periode har dog ikke altid været lige venskabelig, og især under den kolde krig var forholdet til tider tilspidset.

Den kolde krig

Med afslutningen på 2. Verdenskrig i 1945 blev Sovjetunionen den dominerende regionalmagt i Nordeuropa og Østersøområdet. Store områder i bl.a. Østeuropa, Baltikum og Finland blev som tidligere beskrevet okkuperet, og på Bornholm befandt der sig sovjetiske tropper sig.

Moskva gjorde i denne tid samtidigt klart at, Danmark og Østersøen lå under sovjetisk interessesfære, og at Danmark måtte indrette sig herefter. (SNU, 1993, s.218)

Som nævnt i afsnittet om dansk udenrigspolitik søgte Danmark fra starten af den kolde krig at føre en ikke konfrontatorisk politik imellem øst og vest og markerede kraftigt sin neutrale position ved bl.a. at arbejde for et nordisk samarbejde, og ledende danske politikere ytrede ønske om samarbejde med Moskva. (SNU, 1993, s. 218) Danmark bliver dog nød til at vælge side, da flere faktorer gjorde, at situationen spidsede til. Det gjaldt ikke mindst kuppet i Prag i 1948 og det kraftige sovjetiske pres mod Finland og da forhandlingerne om det skandinaviske forsvarsforbund endeligt brød sammen, valgte Danmark i 1949 at tilslutte sig Atlantpagten. De danske politikere havde dog visse forbehold, da de følte at medlemskabet af NATO ville eksponere Danmark for meget i forhold til Sovjetunionen, så man gjorde fra begyndelsen meget ud af at nedtone betydningen af medlemskabet overfor Sovjetunionen. (Olesen og Villaume, 2005, s. 751)

Denne taktik, som ligger klart op ad Branners *kontinuitets-opfattelse*, fastholder Danmark mere eller mindre under hele den kolde krig, hvor man tog rigeligt hensyn til, hvordan Sovjetunionen ville tolke et givent udenrigspolitisk valg. (Olesen og Villaume, 2005, s. 747)

Danmarks og Norges NATO-medlemskab blev dog ikke modtaget positivt fra Moskvas side, da Sovjet mistede en vigtig nordisk neutral stødpude på en af sine flanker. (SNU, 1993, s.219)

Moskva forsøgte derfor allerede fra 1950'erne og faktisk helt frem til 1989 at skabe en neutral nordisk "fredszone", hvis mål var at fjerne NATO fra Norden og erstatte det med en neutral position. (SNU, 1993 s.219) Taktikken blev bl.a. forsøgt gennemført ved hjælp af mediekampagner, besøgsdiplomati, militære magtdemonstrationer og deciderede verbale trusler om konsekvenser

ved ikke at støtte op om Moskva. (SNU, 1993, s.220)

Man kan derfor godt sige, at forholdet imellem Sovjet og Danmark under den kolde krig måske ikke var så anstrengt som forholdet imellem Sovjet og andre NATO lande, men det var dog stadig yderst problematisk. Så sent som i 1980 karakteriserede den danske regering den sovjetiske oprustning som en af de største trusler for Danmark. (SNU, 1993, s.220)

Denne generelle optrapning af våbenkapløbet i start 80'erne ændrede dog ikke ved Danmarks forsigtige sikkerhedspolitik i 1980'erne, der var præget af en endnu mere kritisk tilgang til NATO. Set fra Moskva var Danmark både politisk og militært et svagt led i NATO, og mange sikkerhedspolitiske iagttagere karakteriserede omkring denne tid, Danmark som nærmest neutral i Øst-Vest-konflikten. (SNU, 1993, s. 221)

Som skrevet i forrige afsnit ændres den sovjetiske udenrigspolitik radikalt med Gorbatsjovs indsættelse i 1985. Dette influere også på forholdet mellem Danmark og Sovjet, der hurtigt bliver mærkbart bedre.

Ved et besøg i Danmark i 1988 tog Eduard Sjevardsnadzes kraftig afstand fra Sovjets tidligere offensive udenrigspolitik og nedtonede kritikken af Danmarks medlemskab af NATO. (SNU, 1993, s.222)

I slutningen af 1988, starten af 1989 besøgte Uffe Ellemann flere Østeuropæiske lande og pustede flere gange til ilden bl.a. ved at invitere Waslack Havel til en officiel middag på den danske ambassade i Tjekkoslaviet. (Ellemann, 2007, s. 181) Denne milde provokation skabte ikke den store kritik fra Moskvas side, men de kommunistiske regeringer i fx Tjekkoslaviet var ikke tilfredse og fremsatte kraftig kritik. (Ellemann, 2007, s. 181)

Der gik dog ikke mange måneder, før de første opbrud i de Sovjetiske "buffer stater" begyndte, og ét efter ét faldt de kommunistiske regimer i Østeuropa. Det hele gik lige pludseligt ekstremt hurtigt, og en udvikling, som bl.a. Uffe Ellemann havde regnet med skulle tage flere år, endte med murens fald allerede i slutningen af 1989. (Ellemann, 2007, s. 205)

I denne tid var det et meget centralt spørgsmål i den vestlige verden, om Moskva ville tillade udviklingen i Polen, Tjekkoslaviet og ikke mindst DDR at fortsætte. Christian Hoppe, der arbejdede med trusselsperceptioner i udenrigsministeriet under omvæltningerne, udtalte et par år efter: "*Baseret på historiske erfaringer kunne man ingenlunde udelukke, at Sovjetunionen ville anvende militær magt for at standse udviklingen i Østeuropa. Med Gorbatsjovs hjemlige politik in mente forekom det dog stadig mindre sandsynligt.*" (Hoppe, 1993, s.69)

Som nævnt greb Gorbatsjov ikke ind, til stor lettelse for Danmark og Vesten, men lod

reformprocesserne i de østeuropæiske lande gå deres gang, men disse opbrud sendte kraftige efterdønninger ind i selve Sovjet, og især de Baltiske stater begyndte i slut 80'erne at advokere for frihed.

Sammenfatning

Danmark delte som udgangspunkt vores store allieredes generelle syn på Sovjetunionen. Moskva var vores "modstander" og den direkte årsag til oprettelsen af NATO. Danmark distancerede sig dog ofte fra de største vestmagters kontante sovjetpolitik og var næsten uden undtagelse en varm, om end ikke ukritisk, fortaler for afspænding mellem Øst og Vest. Danmark lagde vægt på, at dialogen måtte holdes i gang, uanset hvor store modsætningerne mellem Øst og Vest var. Her var det især CSCE, man brugte. På det bilaterale plan bestræbte man sig på at opretholde et korrekt forhold til Moskva og forsøgte at udbygge fælles berøringsflader, på områder, hvor begge parter så en interesse heri.

Analyse

Min analyse vil starte med en mere teoretisk diskussion af de forskellige bevæggrunde til, at Danmark valgte at gå ind i Baltikum.

Herefter vil jeg igennem en kronologisk gennemgang, analysere forløbet og derved forsøge at besvare min problemformulering.

Min hovedanalyse vil som nævnt i metodeafsnittet falde i to dele. Den første del fokuserer på opstartsfasen i forløbet, og den anden er koncentreret om selve krisen imellem Danmark og Sovjetunionen.

Forklaringer på dansk Baltikum-politik

Hvorfor valgte de danske politikere i 1989 Baltikum-politikken som *"Det store danske projekt"*, og hvorfor lige præcis på dette tidspunkt?

Når man skal forklare et lands udenrigspolitik, er det relevant både at se på ændringerne i de ydre omstændigheder og på de interne forhold.

Når man tager udgangspunkt i den neo-realistiske skole, der betoner de strukturelle ydre omstændigheder, er det klart, at det ikke er nogen tilfældighed, at udviklingen af den danske Baltikum-politik startede med den Kolde Krigs begyndende afslutning.

Det nye internationale og europæiske system gav de små stater en betydelig handlefrihed, som de ikke tidligere havde haft, men det er vigtigt at understrege, at da Danmarks Baltikum-politik startede i slut 1988, var den Kolde Krig ikke endegyldigt slut, og som nævnt i afsnittet om Sovjetunionen var der stadig betydelig usikkerhed om udviklingen og om, hvorvidt Gorbatjov kunne bevare magten.

Ifølge *kontinuitets-opfattelsen* ser man de strukturelle ændringer som et udtryk for at Danmark bare er blevet underlagt en anden hegemon, nemlig USA, der pressede Danmark til sin Baltikum-politik, men det er nok at gå for vidt. (Petersen, 2000, s. 168) Ganske vist har dansk Baltikum-politik haft interessesammenfald med USA, men ingen af mine kilder tyder på, at der var nogen som helst form for pres fra amerikansk side, nærmest tværtimod.

Sus Ulbæk indrømmede dog da jeg interviewede hende, at den danske Baltikum-politik nok ikke ville have fortsat, hvis amerikanerne havde sagt klart nej. (Interview med Sus Ulbæk)

Andre landes politik eller mangel på samme havde også været en vigtig forudsætning for det "mulighedernes vindue", som Danmark var "sprunget igennem". Af forskellige grunde har

Danmark haft flere komparative fordele i forhold til andre Østersøaktører. Polen var travlt optaget af sin egen omstillingsproces. Tyskland havde nok at gøre med at absorbere Østtyskland og havde derfor også et større incitament til ikke at provokere Sovjetunionen.

I Norden stod både Sverige og Finland - der begge var konkurrenter til Danmark i Østersøen - udenfor EF og NATO, og Norge havde på dette tidspunkt stadig et sikkerhedspolitisk fokus på Nordkalotten og det Norsk-Sovjetiske forhold dér. Finland havde derudover også et ømtåleligt forhold til Sovjetunionen og ønskede slet ikke at provokere. (Petersen, 2000, s. 168) Især medlemskabet af EF og NATO gav derfor Danmark en væsentlig komparativ fordel, da de Baltiske lande derfor kunne bruge Danmark som kontaktled til de tunge vestlige organisationer, som de brændende ønskede at blive medlemmer af. En anden komparativ fordel var ironisk nok, Danmarks begrænsede vægt/størrelse, som gjorde det muligt at tage initiativer, der ville have været vanskelige for større magter som Tyskland eller USA, fordi udfordringen for Sovjetunionen i så fald kunne have fremstået som mere provokerende. (Petersen, 2000, s. 169)

Selvom de ydre strukturelle forhold ændrede sig, betød det dog ikke, at man behøvede at "springe igennem vinduet". Både efter Første og Anden Verdenskrig afholdt Danmark sig således fra at udnytte de muligheder som især Tysklands (midlertidige) svaghed synes at give. For at forklare, hvorfor Danmark valgte dette vindue, bliver man nødt til at kigge på den indenrigspolitiske baggrund. Her var der nemlig fra start af en bred konsensus både i den offentlige opinion og på det politiske plan, der stod i skarp kontrast til fodnote-politikken tidligere i 80'erne. Befolkningen reagerede fra begyndelsen positivt på den førte danske politik og engagerede sig meget i krisen. Grundene til dette var mange, men det var tydeligt, at de danske politikere med Uffe Ellemann i spidsen gjorde meget for at få befolkningen med og forsøgte at skabe en form for solidaritet og sympati med balterne og deres hårde skæbne. Hertil kom en "konstrueret" opfattelse af balterne som en slags nordboere og af Baltikum som en udvidelse af Norden. (Petersen, 2000, s. 169) Et godt eksempel på dette er en kronik i Politiken, skrevet af Uffe Ellemann den 23. april 1989 der hed "Den rette hjælp til Baltikum", hvor følgende citat er fra; *"Den seneste tids hæsblæsende begivenheder i Sovjetunionen har genskabt en interesse for de baltiske lande, som er helt naturlig i betragtning af de mange historiske, kulturelle og geografiske bånd mellem Danmark og disse naboer ved Østersøen."*

En anden vigtig grund til, at Danmark engagerede sig i Baltikum, er Uffe Ellemanns store ønske om at forbedre det danske udenrigspolitiske image. Dette image ville derefter kunne bruges til

styrkelse af dansk *soft power* i sikkerhedspolitikken. Fra start af kæmpede Danmark med Sverige, Finland og Island om at få førertrøjen både i den indledende og i den efterfølgende fase, så man kunne vinde mest mulig goodwill på den internationale arena.

Som nævnt i afsnittet om magt og *soft power*, er prestige det altafgørende for en stats omdømme, især en mindre stat. Dette er relevant, da man ellers kan få svært ved at få sin vilje igennem og få accepteret sine normer og værdier hos en given stat og måske også få dækket nogle af sit lands interesser.

En af de mere specifikke interesser fra dansk side var spørgsmålet om de alvorlige forureningsproblemer i Østersøen – men også at bane vejen for den danske miljøindustri. Her kunne man se et klassisk eksempel på *soft power*, hvor Danmark som stat gik ind og gav dansk erhvervsstøtte til de baltiske lande, som en metode til at skabe en konkurrencedygtig markedsøkonomi – men samtidig også til at give det danske erhvervsliv et forspring i konkurrencen på markedet dér. (Petersen, 200, s. 172)

Den vigtigste årsag til Danmarks involvering var dog af bred sikkerhedspolitisk karakter. Ligesom man så et skift mod brugen af *soft power* i modsætning til den klassiske *hard power*, efter den Kolde Krig, så man også et skift fra at sikre den danske direkte sikkerhed til den indirekte sikkerhed.

Den økonomiske, politiske og samfundsmæssige støtte til de baltiske lande skulle bruges til at stabilisere et usikkert område og dermed også forbedre Danmarks egen sikkerhed på både kort og langt sigt. Da den Kolde Krig nu var ved at være afsluttet, kunne man nu begynde at fokusere på den såkaldte indirekte sikkerhed for at forhindre, at den ustabilitet, som omstillingsprocesserne i Østeuropa havde medført, skulle udarte sig til militære konflikter, flygtningestrømme og almindelig kaos, der kunne sprede sig til dansk område. (Petersen, 2000, s. 172)

Ud fra et teoretisk synspunkt giver dette god mening, da skiftet fra bipolaritet til unipolaritet vil stille øgede krav til de små stater. Under supermagtsrivaliseringen lå de små stater i ly af de store, og USA og Sovjetunionen ønskede ikke, at de små stater var for aggressive, da dette kunne puste til ilden og påvirke rivaliseringen. Under bipolariteten var det derfor vigtigt, at de små stater tilpassede sig de respektive lejre og ikke førte en udfarende udenrigspolitik, der i værste fald kunne føre til konfrontationer, herunder i yderste fald anvendelse af kernevåben. Med den begyndende unipolære verdensorden blev kravene for de små stater til gengæld nærmest vendt på hovedet. Hegemonen USA begyndte nu at forvente større økonomiske bidrag og en mere aktiv

indsats fra sine allierede. Der skulle kort sagt ydes mere fra de smås side for at kunne trække på USA. (Hansen, 1995, s. 56)

Man så derfor en dansk indsats, som sigtede på at stabilisere og modernisere de fremvoksende baltiske stater. Derudover ønskede Danmark også at sætte et ideologisk fingeraftryk ikke kun på disse tre stater men på hele Østersø-regionen. At dette samtidig var med til styrke Danmarks internationale profil, var naturligvis også motiverende for politikken. *”De internationale konjunkturer skabte et mulighedernes vindue for Danmark, men beslutningen om at springe igennem det var dansk og baseret på en overvejelse af danske interesser.”* (Petersen, 2000, s. 173)

Analyse 1. "Opstartsfasen"

I denne første del af analysen ligger fokus på opstartsfasen i skiftet til "Aktiv Internationalisme". Som skrevet i mit metode afsnit, mener jeg, at det ikke længere er til diskussion, at vi er gået "trinnet op" af Hans Branners stige, og spørgsmålet om at *forklare* skiftet er også behandlet flere gange. Analysen her har derfor en mere hermaneutisk vinkel, hvor jeg vil prøve at *forstå* skiftet ved at dykke ned i forløbet lige omkring transformationen og se på, hvor definitivt skiftet var i disse år.

For Uffe Ellemann og den danske regering, var den danske Baltikum-politik en fantastisk mulighed for at få revideret opfattelsen af Danmark som en gratist, eller det der var værre, i international politik. Og uanset om man er enig med Uffe Ellemann eller ej, kan der ikke sættes spørgsmålstejn ved hans engagement og indsats i Baltikum. *"Han havde selvfølgelig hadet, hvad der var sket med fodnote-politikken, men han var også dybt engageret i Østeuropa, han var dybt engageret i Tjekkoslaviet med Havel osv.. Han havde bare mange ting med Østeuropa, som han bare ikke synes var i orden. Det brændte han virkelig for, sikringen af demokratiet, men selvfølgelig også for, at Danmark ikke blev betragtet som en blindtarm i et hjørne i Europa, men kunne blive en del af et større projekt."* (Interview med Sus Ulbæk)

Uffe Ellemann udtalte flere gange i sin embedsperiode, at han ville væk fra den traditionelle småstatstænkning og erklærede det ofte som sit vigtigste mål at udrydde den radikale udenrigspolitiske tradition fra Erik Scavenius og Peter Munchs tid. (Petersen, 2000, s. 170) *"Det er NU, vi skal udnytte mulighederne for dansk østpolitik. Danmark har altid stået forrest blandt de lande, der aktivt søger et åbent og konstruktivt forhold til Østeuropa og Sovjetunionen. Men mulighederne for at udmønte denne aktive østpolitik i praktisk handling har aldrig været så store, som de er netop nu."* (Ellemann, Jyllandsposten, 14. september 1989)

Under den kolde krig bestod den danske Baltikum-politik i store træk af ét princip, princippet om, at man ikke anerkendte den sovjetiske annekstion af de baltiske stater og derfor ikke havde diplomatisk repræsentation i nogen af de tre stater, da man ikke ønskede at legitimere indlemmelsen. Det betød i praksis, at Danmark på det økonomiske, politiske og kulturelle plan i forbindelse med Baltikum havde været næsten usynlig under den kolde krig. Forholdet til Sovjetunionen spillede ind på den måde, at Danmark ikke så nogen mulighed for at hjælpe balterne i forbindelse med eller under den sovjetiske besættelse, men i stedet måtte acceptere kendsgerningerne og Den Kolde Krigs spilleregler.

Da det danske Baltikum-projekt blev indledt i 1989, skete det derfor efter mange års pause i relationen. Faktisk havde der kun været kontakt i Valdemartidens erobringsfase og under den korte udveksling i Mellemløstiden. Udviklingen af et dansk-baltisk forhold fra 1989 blev således ikke lettet af et tidligere nært forhold mellem parterne. (Hansen, 1995, s. 51)

Forholdet imellem Danmark og de baltiske stater udvikledes derfor meget intenst over en kort periode.

Med Gorbatsjov-tidens reformer opstod nye muligheder for Baltikum for et friere politisk liv, og det udmøntede sig i slutningen af firserne til flere nationale bevægelser – Folkefronterne – der kæmpede for selvstændighed. Flere offentlige demonstrationer, de første i Sovjet i umindelige tider, blev gennemført til fejring af vigtige datoer i balternes historie. Det hele kulminerede i august 1989 på 50-årsdagen for Molotov-Ribbentrop pagten, der havde besejlet balternes skæbne. Billederne af en gigantisk menneskekæde, der forbandt de tre hovedstæder Tallinn, Riga og Vilnius, bragte for alvor folkefronternes sag ind i de danske hjem.

Og den danske regering var hurtigt ude med reaktioner på udviklingen. Udenrigsminister Uffe Ellemann Jensen skrev i april 1989, at *”Jo bedre og bredere direkte kontaktflader, vi kan skabe mellem de baltiske folk og os, jo mere kan vi bidrage til en positiv udvikling.”* (kronik i Politiken 23. April 1989) Danmark fastholdt dog på dette tidspunkt *”ikke-ankendelses politikken”*, og da man samtidig, af hensyn til den lovende sovjetiske reformpolitik og den generelle usikkerhed, ikke ville gå for hurtigt frem, opmuntrede regeringen til en mere *”privat”* eller *”samfundsmæssig”* udenrigspolitik. Man opmuntrede og støttede diverse folkelige kontakter og en lang række græsrodsinitiativer skød op, mest prominent ved det privat lancerede danske kulturinstitut i Riga¹⁵, der blev oprettet i efteråret 1989.

Opstartsfasen var derfor ganske forsigtig fra dansk side, som man tydeligt kunne se i den første egentlige folketingsdebat om emnet den 26. oktober 1989, hvor Uffe Ellemann i en forespørgsel blev spurgt om udviklingen i Østeuropa og Sovjetunionen, og hvad de danske reaktioner skulle være på dette. På dette tidspunkt var det tydeligt, at den danske politik stadig ikke var fastlagt, og at der stadig var en del usikkerhed om udviklingen. Uffe Ellemann manede til besindighed og sagde, at selvom der var mange muligheder, var der også mange faldgruber og problemer, som man måtte være forberedt på. (Forespørgsel i Folketinget, 26/10 – 1989) *”Vi kender*

¹⁵På dagbladet Politiken og det danske Kulturinstituts initiativ.

Sovjetunionens udenrigspolitik, som den er i dag, men vi kender den ikke, som den vil være om 10, 15 eller 20 år, og derfor må vi hele tiden være opmærksomme på, at situationen kan ændres på ny. (Uffe Ellemann i Forespørgsel i Folketinget, 26/10 – 1989) Han sammenlignede situationen med oprøret i Ungarn i 1956, hvor Vesten opmuntrede til reformer, men da Sovjetunionen greb ind, kunne man intet stille op. Denne debat viser et tydeligt billede af et dansk Folketing, der på dette tidspunkt på ingen måde kunne forestille sig, at Sovjetunionen blot to år senere ville bryde sammen. Samtidig viser det et Danmark, der ligesom alle andre vestlige lande, stadig hang fast i den Kolde Krigs tankesæt.

Denne tankegang skinner også klart igennem senere i debatten, hvor Uffe Ellemann måske stadig ikke havde rystet den deterministiske tradition helt af sig, da han kom ind på, hvad Danmark kunne bidrage til. *“Vores udgangspunkt må som altid være: Danmarks påvirkningsmuligheder overfor omverdenen er begrænsede, og derfor må vi overveje vores indsats omhyggeligt. (...) Men selv begrænsede muligheder for at medvirke til en positiv udvikling må undersøges og udnyttes.* (ibid)

Et af de steder, hvor Uffe Ellemann dog følte, at Danmark kunne skubbe udviklingen den rigtige vej, var Baltikum. Men meget betegnende kan man her i opstartsfasen stadig spore stor forsigtighed og usikkerhed og Uffe Ellemann understregede op til flere gange, at man ikke skulle lade sin sympati løbe af med fornuften. En anden ting, der er interessant ved denne tale, er, at Uffe Ellemann understregede, at Danmark skal følge de andre vestlige lande. *“Vi vil løbende drøfte vores holdning med vores vestlige partnere. Og regeringen er rede til at gå langt indenfor de givne rammer. Men lad mig slå fast, at en dansk enegang ikke vil gavne nogen, hverken de baltiske folk eller os.”* (ibid)

Dog skal man også indskyde, at på det tidspunkt, hvor debatten foregik, var Berlin-muren ikke faldet endnu og Sovjetunionen havde stadig ikke meldt klart ud, hvor meget snor, de ville give oprørs-tendenserne i Østeuropa. Man kan sige, at Sovjetunionen og Gorbatsjov ikke havde vist decideret ”svaghed” endnu.

Denne folketingsdebat giver også et billede af den, måske lidt overraskende politiske enighed, som faktisk kendetegner hele forløbet. Især set i lyset af den lige afsluttede Fodnote-periode og den alligevel ret banebrydende retning, den førte danske udenrigspolitik bevægede sig imod.

Når man ser på folketingsdebatter og møder i Udenrigspolitisk Nævn fra 1989 til 1991, var det kun

Fremskridtspartiet, der i visse afstemninger stemte imod eller blankt, og det virker lidt overraskende, at Uffe Ellemann og regeringen ikke mødte mere parlamentarisk modstand. Min litteratur, kilder og interview-personer har ikke rigtig kunnet give svar på dette, men en af hovedgrundene ligger nok i den aktivistiske/internationalistiske tradition, som den danske øst-politik og Baltikum-politik fandt sin inspiration fra, og som der altid har været relativ enighed om i folketinget. Som nævnt er det nye bare, at den danske aktivisme tidligere altid havde udspillet sig i den 3. verden.

Internt i Udenrigsministeriet var der fra begyndelsen lidt mere usikkerhed om den valgte kurs. I mit interview med Sus Ulbæk nævner hun, at der i starten var store diskussioner imellem dem, hun kalder "Kreml-folkene", der havde en sikkerhedspolitisk baggrund og derfor ikke ønskede at provokere Sovjet og "Idealisterne", der ønskede at drage nytte af situationen. (interview med Sus Ulbæk) *"Altså for mange af os var det jo også ideologisk/idealistisk, det vi gjorde. Mens der var en anden gruppe, dem der sad med den rene sikkerhedspolitik, og der opstod et skisma mellem de to grupper. De tænkte i de store rammer: vi må ikke træde Sovjet over tæerne, det skal køre efter bogen. Bla bla. Og så os andre, der tænkte, gud her er nogle små lande, og de skal da have lov til at bestemme selv. Og Uffe Ellemann var jo i vores idealistiske gruppe og støttede os jo nærmest i alt, vi kunne komme i tanke om.* (interview med Sus Ulbæk)

Ifølge Sus Ulbæk var denne gruppe af Kreml-folk, dog ikke særlig stor, og den blev relativt hurtigt kørt ud på et sidespor, da Uffe Ellemann var på idealisternes side og derfor ikke var specielt lydhor overfor deres ræsonnementer. Dette underbygges også af mine mere tids nære skriftlige kilder, der ikke kommer ind på nogle nævneværdige interne diskussioner i Udenrigsministeriet.

En anden ting, som Sus Ulbæk kommer ind på, og som også bliver underbygget af flere af mine andre kilder, er fraværet af en overordnet dansk strategi helt fra begyndelsen. *"Der var ingen plan fra start af. Vi tog det, som det kom, vi prøvede os frem, og det havde måske været bedre, hvis vi havde haft en strategi, men vi havde selvfølgelig nogle overordnede ideer om, hvor vi skulle hen (...)"* *det der sker i sådan nogen situationer, er jo at, fordi der er et stærkt indenrigspolitisk flertal bag en udenrigsminister af Uffe Ellemanns kaliber, så er der et frirum til at gøre ting. Du kan gøre en masse flere ting, hvis du ved, du kan stole på dit indenrigspolitiske flertal, for hvis du bliver kritiseret, kan du altid pege på flertallet. Så vi fik et frirum, og vi fik lov til at eksperimentere med ting, der var ingen, der gav os et papir, hvori der stod, hvad vi skulle gøre, vi fandt selv på de ting,*

vi gjorde.” (interview med Sus Ulbæk)

Det er klart at hele forløbet i Østeuropa, vel kom som lidt af en overraskelse for alle, så Udenrigsministeriet havde ikke forberedt deciderede analysestrategier på forhånd. I denne tid bevægede Danmark sig stadig på ”ukendt land”, så man tog det lidt som det kom.

Danmarks forsigtige start lå som nævnt tæt op ad EF’s overordnede politik, men den danske side blev hurtigt skuffet over EF’s ubeslutsomhed. En notits fra udenrigsministeriet den 20. november 1989, der refererer fra et møde imellem udenrigsministrene i EF den 9. november, viser tydeligt dette.

Ved dette møde havde den danske delegation forsøgt at få stablet nogle fælles retningslinjer op omkring Baltikum, men især Frankrig og Spanien er stærkt imod. (P.I. Notits, 20/11 1989) I Uffe Ellemanns erindringer kommer han også ind på dette, her i forbindelse med et senere møde i slutningen i 1989, hvor han efter et oplæg om Litauens kommende uafhængighed blev mødt af en frustrerende ligegyldighed. (Ellemann, 2007, s. 207) *”Enkelte andre tilsluttede sig – men de store lande var påfaldende tavse. Den franske udenrigsminister holdt derefter et indlæg om Sovjetunionens deltagelse i Europarådets kultursamarbejde, uden han nævnte Litauen med et ord. Så ”Don’t rock the boat” – linjen blev holdt.* (Ellemann, 2007, s. 207)

På baggrund af denne ubeslutsomhed fra EF’s side kombineret med den fortsatte opløsning af det sovjetiske Østeuropa og Gorbatsjovs fredelige håndtering af situationen, begyndte Danmark i Januar 1990 at opprioritere Baltikum og få fastlagt en mere specifik strategi.

Opprioritering

Den 17. Januar 1990 tog udenrigsministeriet initiativ til at genoverveje den danske Baltikum-politik, da man følte at den hårde linje med en konsekvent ”ikke-ankendelses politik” ikke længere var politisk hensigtsmæssig. Man følte stadig ikke, at tiden var inde til at oprette diplomatiske forbindelser, men man havde indset at ”ikke-ankendelses politikken” låste de danske muligheder for meget. (P.IV. notits, 17/1 1990) Med de forestående parlaments valg i Baltikum ønskede udenrigsministeriet at have flere optioner. *”Under disse omstændigheder synes det muligt at hævde, at den hidtidige forholdsvis strikse implementering af ikke-ankendelsespolitikken har mistet sin berettigelse og herefter kun unødvendigt forsinker udviklingen af relationerne mellem Danmark og Baltikum.* (ibid)

Notitsen nævner dog også, at den nye taktik ikke måtte gribe forstyrrende ind i den positive udvikling i Sovjetunionen, og at man ikke skulle sætte det "gode" forhold til Sovjetunionen over styr. Derfor skulle man løbende holde den sovjetiske ambassade orienteret, så misforståelser kunne undgås. (ibid) Af nye initiativer kan især nævnes udenrigsministeriets ønske om at invitere baltiske parlamentarikere på besøg i Danmark, så man kunne styrke kontakterne imellem Danmark og Folkefronterne. Dette kunne blot ikke ske på officielt niveau.

Man var i Udenrigsministeriet på denne tid meget nervøs for udviklingen i Sovjetunionen, hvor Gorbatsjov efter DDR's sammenbrud, som sagt, var under enormt pres. og Danmark og den øvrige vestlige verden ønskede ikke at puste alt for meget til ilden.

Man så positivt på, at Gorbatsjov havde "givet lov" til opløsningstendenserne i Østeuropa, men man var også sikker på i Udenrigsministeriet, at når det drejede sig om lande inde i selve unionen, ville reaktionerne være meget kraftigere. (Hoppe i UPÅ, 1993, s. 75) Den 25. februar udtalte Poul Schlüter i en artikel i Berlingske Tidende, at man ikke skulle gøre det for let for den reaktionære opposition i Sovjet at svække Gorbatsjov. *"Sovjets politikere og befolkning har også følelser, som man midt i opbruddet ikke skal ydmyge unødvendigt. At de nu er på vej til total opgivelse af den kommunistiske samfundsorden, er i sig selv et nederlag, og vi skal ikke strø salt i såret."* (Schlüter, 25/2 1990) Denne udtalelse lå klart op af den vestliges verden "Don't rock the boat" politik, men den skulle dog hurtigt blive udfordret fra dansk side.

Den 11. marts 1990 erklærede Litauen, som det første baltiske land, sin selvstændighed som genetableret, samtidig med at de erklærede den sovjetiske forfatning og al sovjetisk lovgivning som ikke længere gældende. Moskva udsendte hurtigt en ganske voldsom reaktion, erklærede den Litauiske erklæring ulovlig og afviste enhver form for forhandling. (Ellemann, 2007, s.206) Dette stoppede dog ikke processen, som i midten af marts kulminerede med afholdte flerpartivalg i alle landene i Baltikum¹⁶.

Det danske udenrigsministerium fulgte hurtigt op med presseerklæringer, der hilste demokratiseringen i Baltikum velkommen, dog med den tilføjelse, at der nu forestod vanskelige forhandlinger med Sovjetunionen. (Pressemeddelelse, 22/3 1990)

¹⁶Litauen 11. marts, Estland 16. marts og Letland 18. marts.

Sovjetunionens reaktion var dog ikke positiv. Ved starten af Folkekongressen i Moskva den 13. marts 1990 udtalte Gorbatsjov, at sovjetunionen anså erklæringerne som illegale og uden gyldighed, og han udelukkede muligheden for forhandlinger, da Sovjetunionen kun forhandlede med fremmede stater. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 14/3 1990)

Selvom det danske udenrigsministerium forventede, at Gorbatsjov måske med vilje, havde spillet lidt hårdere for at glæde højrefløjen, så han kunne få sine forslag igennem afstemningen, var det stadig dårligt nyt. (ibid) I de store lande i EF og USA, holdt man vejret, men i Danmark begyndte man straks at planlægge, hvad Danmark kunne gøre for at lette situationen for de baltiske lande. Ved et møde i Udenrigspolitisk nævn den 14. marts 1990 blev situationen diskuteret, og nævnet gik i enighed ind for at opgradere støtten. Man ville ikke decidere ændre politik og ville fastholde "ikke anerkendelsespolitikken", noget som de baltiske politikere i øvrigt også støttede, da de mente, at denne holdning var hovedårsagen til, at Sovjetunionen ikke ville anvende magt. (ibid) Danmark skulle bare intensivere den allerede førte politik og derved forsøge at få sat sagen på den internationale dagsorden. (ibid)

Denne relativt forsigtige linje blev dog allerede udfordret få dage efter, idet regeringen valgte at reagere kraftigt på en sovjetisk magtdemonstration i den litauiske hovedstad Vilnius den 24. Marts. Sovjetunionen lod et stort antal militærkøretøjer køre forbi parlamentet, mens de nyligt valgte politikere debatterede dannelsen af den nye regering, og over de næste par dage besatte Sovjet bl.a. statsadvokatens kontor og nogle avistrykkerier. Samtidig anholdt man flere unge litauere, som var deserteret, og lukkede den litauiske grænse for udenlandske diplomater og journalister. I et fortroligt møde i Det Udenrigspolitiske Nævn den 4. april kommenterede Uffe Ellemann situationen således: *"Den sovjetiske taktik var klar nok. Gennem daglige intimideringer og militære aktioner, der var så små, at man mente isoleret set at kunne forsvare dem, søgte Moskva at kvæle enhver form for reel uafhængighed i Litauen. Men de små aktioner ville – hvis de alle skulle gennemføres på en dag – løbe op til en stor dramatisk militær operation."* (Det Udenrigspolitiske Nævn, 4/4 1990)

Mens de store vestlige så nervøse til, mødtes Uffe Ellemann med den sovjetiske ambassadør i København og beklagede den sovjetiske reaktion, og dagen efter blev der sendt et meget omtalt brev, som kritiserede Sovjets aktion, til den sovjetiske udenrigsminister Sjevardnadze. (P.IV. notits, 25/3 1990 og brev fra Ellemann til Sjevardnadze 28/3-1990, begge 5.K.82.a.) Selvom hverken samtalen eller brevet er kraftigt fordømmende, er det dog den eneste reelle vestlige kritik af

Sovjetunionen. Sjevardnadze svarede hurtigt igen med en forundring over brevets kritiske ordlyd. Faktisk opfattede man i følge ambassaden i Kreml Danmark som det mest kritiske vestlige land. En overraskende vending, som var starten på det konfliktmønster, der først blev afsluttet i august 1991 med de baltiske landes reelle uafhængighed. (Petersen, 2004, s.484-485)

Ved en pressekonference den 25. marts 1990 blev Uffe Ellemann spurgt om, hvorvidt den danske holdning var skarpere end andre vestliges landes holdning hvorefter han svarede, *at dette måtte enhver selv vurdere. Den danske holdning var i hvert fald klar. For Danmark gjorde det særlige forhold sig gældende, at Litauen var et af Danmarks nærmeste nabolande.* (Pressemeddelelse, 25/3 1990)

På dette tidspunkt stod Danmark meget alene i sin kritik af Sovjetunionen, noget som stod i stærk kontrast til de udmeldinger, som Uffe Ellemann og Poul Schlüter tidligere var ude med, om at Danmark ikke skulle gå enegang.

"Ingen vestlige allierede opmuntrede os i Baltikum-politikken, tværtimod. Vi hørte ofte knubbede ord

- især fra Sverige og Finland! De store vesteuropæiske lande var ikke så direkte, men kritikken var ikke til at tage fejl af. Kun Island var på bølgelængde og optrådte på sin vis i en vis konkurrence med Danmark. USA fulgte os tæt, men jeg erindrer ingen direkte kritik på trods af Bush Sr.s håb om at holde sammen på Sovjetunionen af frygt for konsekvenserne af et sammenbrud - som jo altså skulle vise sig ubegrundede. Washington kan ikke siges at have brugt os som et værktøj, men teorien er selvsagt interessant og for så vidt logisk; dog altså uden hold i virkeligheden. (Interview med Christian Hoppe)

Denne "enegang" synes dog ikke at have skræmt Danmark, heller ikke da kritikken blev skarpere fra Sovjetisk side.

Den 3. april 1990 mødtes Christian Hoppe med ministerråd Juri Ushakov fra den sovjetiske ambassade for at diskutere situationen i Litauen. Selvom mødet blev afholdt under afslappede forhold på en restaurant i Nyhavn og udelukkende var en uformel dialog, var budskabet fra Ushakov præget af fasthed. (P.IV. notits, 3/4 1990) Ushakov fremhævede, at man i Moskva fandt, at Danmark var det vestlige land, der var gået længst i kritikken af Sovjetunionen, og at man fra Moskvas side ikke ville finde sig i denne indblanding i Sovjetisk indenrigspolitik. (ibid) Han mente, at Danmark burde have forståelse for, at Gorbatsjov gjorde alt, hvad han kunne, for at føre sin reformpolitik igennem, og at man derfor ikke skulle presse ham. Han kom også ind på at de baltiske stater, ud i fremtiden kunne opnå selvstændighed, men altså først på et senere tidspunkt. (ibid)

Christian Hoppe erklærede, at Danmark absolut ikke ønskede at bremse reformønskerne, men at man ikke ønskede at se magt-demonstrationer som pressionsmiddel i forhandlingerne. Dagen efter ved et møde i Det Udenrigspolitiske Nævn, fik nævnet forelagt den sovjetiske kritik af den danske politik og fik samtidig en generel briefing af situationen. Uffe Ellemann oplyste, at han under et møde i Europarådet få dage før, havde forsøgt at stable et vestligt modsvar på benene, men de andre lande, på nær Belgien, havde ikke ønsket at rejse diskussionen. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 4/4 1990)

Man havde dog på dansk initiativ afleveret en protest den 26. marts på vegne af EF til det sovjetiske udenrigsministerium mod indskrænkningerne i diplomaters og journalisters bevægelsesfrihed i Baltikum. Protesten var blevet holdt fortrolig efter ønske fra visse medlemsstater, til Uffe Ellemanns tydelige frustration. (ibid) Som så mange gange før i denne periode, blev der fra rådets side ikke stillet spørgsmålstejn ved den førte danske politik, bl.a. udtalte Gert Petersen fra Socialistisk Folkeparti, at han var fuldstændig enig i, hvad udenrigsministeren havde sagt. (ibid) Man var enige i, at det var ærgerligt, at EF ikke kunne optræde samlet, men at Danmark skulle fortsætte den hidtidige politik med at hjælpe Litauen og de andre baltiske lande.

Danmark havde nu "overlevet" de første klager fra sovjetisk side uden repressalier, og det er tydeligt, at man havde fået mere selvtillid.

I de næste måneder var der flere besøg af baltiske politikere til Danmark og omvendt, dog på uofficielt niveau, med flere sovjetiske mishagsytringer til følge. Vigtigst er et besøg af Litauens premierminister og udenrigsminister den 21. april 1990, hvor de holdt møder med Poul Schlüter og Uffe Ellemann og mødtes med andre prominente danske politikere. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 2/5 1990) Uffe Ellemann udtalte i et møde i Det Udenrigspolitiske Nævn, at han udmærket var klar over, at besøgene var provokerende for Sovjetunionen, og at man havde modtaget klager, men at man fra dansk side havde svaret, at den danske politik var at udbygge forbindelserne Baltikum, og at man foretrak at gøre det direkte. (ibid)

Samtalen imellem den danske statsminister og Litauens havde handlet om forhandlingerne mellem Litauen og Sovjetunionen og havde indeholdt mange interessante oplysninger. Ifølge den litauiske statsminister talte Moskva med to tunger og var tit svær at tolke. (ibid) Det, der var

farligt, var, at Litauen og de to andre baltiske lande var foregangslande, og at der derfor var en demonstrationseffekt i forhold til de andre unionsrepublikker, der ønskede selvstændighed. Moskva var nødt til at spille hård, selvom Gorbatsjov måske ikke engang ønskede det, for at holde sammen på unionen. (ibid) Den litauiske statsminister havde som et eksempel nævnt et fortroligt møde mellem hende og Gorbatsjov, hvor hun havde fået at vide, at der ikke ville ske Litauen noget ondt. Samme aften havde hun via TV erfaret, at Sovjetunionen havde indført økonomiske sanktioner. *"Gorbatsjov spillede formentlig dette dobbeltspil for at berolige generalerne. Hun havde imidlertid tilføjet, at hun fortsat havde tiltro til Gorbatsjovs hensigter."* (ibid) Den litauiske statsminister havde derefter kraftigt understreget, at man ønskede vestligt hjælp, i form af et pres på Moskva og en udbygning af forbindelserne mellem Baltikum og Vesten. (ibid) Dette "dobbeltspil" fra Gorbatsjovs side, ligger godt op af de konklusioner Grachev udleder om, hvad der foregik i Moskva i denne tid.

Uffe Ellemann havde senere på dagen den 21. april deltaget i et uformelt EF-udenrigsministermøde i Dublin, hvor litauerne besøg i Danmark havde været drøftet. Uffe Ellemann forsøgte på dette møde igen at få stablet en eller anden form for handelssanktioner mod Sovjetunionen på benene for at stoppe den økonomiske blokade af Litauen. EF kunne dog endnu engang ikke blive enige, men man ville dog nedsætte en arbejdsgruppe for at overveje, hvilke konsekvenser EF burde drage, hvis blokaden fortsatte. (ibid) En anden ting, der var interessant ved dette møde, og som derfor blev diskuteret i Det Udenrigspolitiske Nævn, var, at man i EF var blevet enige om, at man skulle give en henstilling til litauerne om at vise moderation i deres offentlige udtalelser og krav. Dette skulle ikke nævnes i den offentlige erklæring fra mødet, men det blev pålagt Uffe Ellemann at briefe Litauerne. Det interessante i dette var, at der alligevel på mystisk vis, var dukket et pålæg op i erklæringen fra Mitterand og Kohl om, at man ønskede at Litauen skulle vise moderation. Dette tolkede Uffe Ellemann som et tegn på, at der stadig var lang vej igen, før man kunne strømline EF's udenrigspolitik, og at det var gjort klart, at EF stadig var forbeholden i sin støtte til Litauen. (ibid) *"Dont rock the boat"* levede stadig i bedste velgående i EF.

Det skal tilføjes, at både Norge og Sverige også havde besøg af Litauens statsminister, dog kun på partileder-niveau og ikke minister-niveau, og at de samlede nordiske udenrigsministre, derefter havde overvejet at udsende en samlet nordisk erklæring imod Sovjets blokade. Denne erklæring

blev dog ikke til noget, da finnerne var svære at få med. Noget Uffe Ellemann mildt sagt ikke var tilfreds med. (ibid)

Sammenfatning

I midten af 1990 så man efterhånden et Danmark, der struttede af selvtillid. I en kronik bragt i Frederiksborg Amts Avis den 5. september 1990, skrev Uffe Ellemann om de nye danske muligheder.

”Det er en gammel drøm i Danmark, at Østersøen igen skal blive centrum for et blomstrende fællesskab. Den drøm har vi nu en chance for at virkeliggøre. Det er målet for regeringens politik overfor vores naboer på den anden side af Østersøen. Det er meget længe siden, at mulighederne har været så gode som nu. I Danmark har vi længe været forbindelsesleddet mellem Norden og Europa. Vi forbereder os nu til en fremtid som formidleren mellem den nye Østersø-region og resten af verden. (...) og et enigt Folketing står bag denne politik.” (Ellemann, 5/9 1990)

Denne selvtillid og beslutsomhed var der dog ikke fra begyndelsen, hvilket debatten i Folketinget den 26. oktober 1989 tydeligt viser. Som jeg ser det, opdager Danmark et ”mulighedernes vindue”, men at sige, at vi hoppede igennem det, er måske så meget sagt. Vi kravlede nærmere ud. Men da vi først kom igennem dette ”vindue”, opbyggede vi hurtigt vores selvtillid, selv uden særlig støtte, fra vores vestlige allierede.

Jeg ser fire faktorer, der fremmer vejen til Danmarks nu større beslutsomhed:

1) Man havde fra dansk side set, at Sovjetunionens position i de senere år var blevet betydeligt svækket, og at der derfor opstod et større råderum for dansk politik i nærområdet. Risikoen ved at føre en politik, der af Moskva kunne opfattes som udfordrende, blev med andre ord mindre og mindre. (Hoppe i UPÅ, 1993, s. 72) Danmark og andre små lande fik derfor en større mulighed for at agere aktivistisk over for landene i Østeuropa, herunder de baltiske lande. *”I 88/første halvdel af 89 var situationen noget anderledes. Men efterhånden som regimerne i øst faldt i løbet af efteråret, åbnede der sig et vindue, og det var da også i efteråret 89, at grundlaget for vores Baltikumpolitik blev lagt – hvilket de fleste af vore EF-partnere syntes mindre og mindre om.”* (Interview med Christian Hoppe)

Det er tydeligt at se, at Danmarks selvtillid eksponentielt voksede i takt med Sovjetunionens svækkelse. I 1988-1989 da man stadig ikke var sikker på, hvordan Gorbatsjov ville takle

selvstændighedsbestræbelserne i Østeuropa, var Danmark stadig meget usikker, især med den tidligere historie i Østeuropa in mente, men da Gorbatsjov valgte, ikke at gribe militært ind, voksede det danske mod.

2) Den anden faktor, der spiller ind, er EF's ubeslutsomhed i denne periode. I starten er det klart den danske strategi at følge EF's og til dels NATO's linje og ikke "gå enegang". Danmark blev dog hurtigt frustreret over EF's interne uenighed og valgte derfor relativt hurtigt at stå på egne ben. Danmark forsøgte flere gange i opstarts- og mellemfasen at få EF på banen, men til Uffe Ellemanns og resten af regeringens store frustration fik man igen og igen enten en uklar/usikker reaktion eller et decideret nej.

3) Den tredje faktor er den overraskende politiske enighed og folkelige opbakning, som Regeringen mødtes med i denne periode. Der var også en åbenlys fokusering fra regeringens side på at få folket med sig i det "Store danske Projekt". Som tidligere nævnt har der igennem historien næsten ikke været nogen kontakt mellem Danmark og de Baltiske lande og at kalde dem for nabolande, som både Uffe Ellemann og Poul Schlüter gjorde i kroniker i den tid var måske også at tage munden lidt fuld. Men taktikken lykkedes i hvert fald, og man så i disse år "den baltiske frihedskamp" fylde en stor del i det danske medie billede. Om dette er medvirkende til den næsten fuldstændige politiske enighed fra begyndelsen er svært at sige, men overraskende er det i hvert fald, at man bare et år efter fodnote-periodens afslutning så et så enigt folketings.

4) Den fjerde, er som nævnt i afsnittet om de danske udenrigspolitiske traditioner, at Danmark længe havde haft en internationalistisk tradition, der havde været sammenfaldende med den deterministiske småstatstradition. Over for verden uden for Europa havde Danmark sjældent været tilbageholdende, men når man diskuterede sikkerhedspolitik, havde determinismen til stadighed været udslagsgivende. Dette ændredes med den danske Baltikum-politik, da de aktivistiske og idealistiske holdninger, der tidligere havde bestemt politikken over for den tredje verden, nu blev overført til den unægtelig mere krævende europæiske scene. (Petersen, 2000, s. 171) Derfor kunne regeringen spille på den idealistiske/internationalistiske tradition til at skabe konsensus.

Af andre overordnede konklusioner, man kan uddrage af denne analyse, er, at vi ikke havde en

overordnet strategi fra start af og derfor tog tingene lidt, som de kom. Dette stemmer godt med, at man lige skulle se mulighederne an, før man hoppede igennem "vinduet".

Alt i alt: når man ser tilbage på opstartsfasen, synes det som om, at overgangen/transformationen, fra en forsigtig småstat til en aktiv aktør, forløb meget gnidningsfrit. I folketinget var der fra starten nærmest total enighed og internt i Udenrigsministeriet blev de få tvivlere med sikkerhedspolitisk baggrund hurtigt kørt ud på et sidespor.

En anden væsentlig årsag til, at denne politik kunne realiseres, var det personlige engagement hos centrale beslutningstagere, først og fremmest hos udenrigsminister Uffe Ellemann.

Man var derfor i midten af 1990 parat til at gå skridtet videre.

Analyse 2. "Krisefasen"

Den danske kurs lå nu nogenlunde fast, og vi var efterhånden trådt det sidste trin op af Branners trappe. I denne del af analysen vil jeg fokusere på, hvad den nye strategi betød for Danmarks forhold til Sovjetunionen. Jeg vil ligesom i analyse 1 gennemgå forløbet kronologisk og udvælge specifikke episoder imellem Danmark og Sovjetunionen. Der er i perioden utallige brevvekslinger og møder på diplomatisk niveau både i København og Moskva, og jeg vil igennem mine kilder forsøge at finde ud af, hvor alvorlige disse diskussioner var. Samtidig vil jeg se på, hvordan man i Udenrigsministeriet tolkede disse samtaler. Var der trusler fra Sovjetisk side, og var man i Danmark generelt nervøs for repressalier?

Inden den mere højspændte fase begyndte i januar 1991, var der to episoder, hvor Danmark, uden EF's støtte, udfordrede Sovjetunionen.

Den første episode var under et CSCE-udenrigsministermøde i New York i September 1990 og måneden efter i Paris, hvor den danske delegation ihærdigt forsøgte at få de baltiske lande inviteret som observatører. (Petersen, 2004, s.485) Den danske delegation mente, at de tre baltiske lande opfyldte betingelserne for at deltage, men dette blev mødt med et bestemt "nej" fra sovjetisk side og en trussel om, at Gorbatsjov ville forlade konferencen, hvis de blev lukket ind. (Petersen, 2004, s.485 og Ellemann, 2007, s.210)

Danmark pressede dog kraftigt på og fik trods kraftig sovjetisk protest stablet et pressemøde på benene for de tre baltiske udenrigsministre med Danmark som sponsor. Af interne notitser i udenrigsministeriet kan man se, at den danske taktik var at bruge invitationerne som en slags test, som kunne vise, hvor mange lande, der delte den danske holdning. (P.IV. notits, 24/10 1990) Danmark var før mødet godt klar over, at man nok ikke kunne finde flertal, og man var også godt klar over, at Sovjetunionen ville give et klart nej. (ibid) Om man var forberedt på den kraftige sovjetiske protest, der kom i dagene efter, vides ikke.

Den 26. november 1990 modtog Udenrigsministeriet et fortroligt telegram fra ambassaden i Moskva, hvori Vagn Egebjerg refererede fra et møde i det sovjetiske udenrigsministerium. Denne kilde giver et rigtig godt billede af, hvordan sådan en samtale forløb. Vagn Egebjerg skrev, at han med kort varsel var blevet kaldt til møde, hvor ambassadør Forkin mødte ham med en erklæring af "alvorlig karakter". (Umtel 909, fra ambassaden i Moskva, 26/11 1990)

Ifølge det Sovjetiske udenrigsministerium blandede Danmark sig alt for meget i den verserende sag, mellem Sovjet og de baltiske republikker, som man betragtede som et internt problem i unionen. Forkin sammenligner det med, at Sovjetunionen ville blande sig i interne sager mellem Danmark og Grønland. Sovjet var derudover meget utilfredse med og skuffet over de danske handlinger og erklæringer under CSCE-topmødet i New York og Paris og den generelt aggressive danske politik i denne sag. (ibid)

Forkin understregede igen, at denne erklæring var af officiel karakter, og at man forventede at modtage et officielt svar fra København. Vagn Egebjerg afsluttede sit telegram med at skrive: *"Jeg mindes ikke, at en samtale, jeg har haft under min tidligere eller nuværende tjeneste i Moskva, har fundet sted i en så kold atmosfære."* (ibid)

Ved et møde i Det Udenrigspolitiske Nævn den 30. november 1990, berettede Uffe Ellemann til nævnet, at man havde modtaget en sovjetisk henvendelse vedrørende Baltikum, idet Sovjetunionen var blevet vred over den danske politik. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 30/11 1990). Endnu engang sporede man ingen frygt fra dansk side. Danmark havde klart og bestemt svaret, at dette var Danmarks politik, der ikke var i modstrid med internationale konventioner eller traktater, og som havde et bredt flertal i Folketinget bag sig. (ibid)

Den anden episode, jeg vil inddrage, er oprettelsen af et baltisk informationskontor i København. Danmark havde allerede i juni 1990 tilbudt balterne dette, og alle tre lande havde været meget positive overfor ideen. (kilde 29) Danmark ville i den første fase stille faciliteterne gratis til rådighed og påtage sig en væsentlig del af finansieringen af den løbende drift. Efter lidt betænkningstid fra baltisk side, hvor der bl.a. blev diskuteret, om hvert land skulle have sit eget kontor, begyndte planlægningen internt i udenrigsministeriet i midten af september 1990. (P.IV. notits, 19/9 1990)

Kontoret blev med kraftig sovjetisk misbilligelse åbnet i København 18. december 1990. Man var fra dansk side godt klar over, at det nok ikke ville falde i god jord hos Sovjetunionen, men man følte, at det var risikoen værd. (ibid)

Uanset den stærke signalværdi af oprettelsen af kontoret, illustrerede det dog, at der stadigvæk ikke var basis for oprettelse af egentlige diplomatiske forbindelser (ambassader). (Hansen, 1995, s.41)

Forholdet imellem Danmark og Sovjet eskalerede yderligere, da Danmark den 20. december, få dage efter det baltiske Informationskontor blev åbnet, afholdt det første nordisk-baltisk udenrigsministermøde med formel status. Mødet, der fandt sted i skyggen af Sjevardnadzes afgang som udenrigsminister i Sovjetunionen, havde til hensigt at udvikle forbindelserne og samarbejdet mellem landene, og det forløb ifølge Uffe Ellemann godt. (referat fra mødet d. 20/12 1990, P.IV. 28/12 1990) De baltiske ministre var nervøse over den generelle højredrejningen i Sovjetunionen og de følte alle at der var langt til selvstændighed. Alle de skandinaviske udenrigsministre udviste bekymring over udviklingen og lovede at støtte balterne i deres uafhængighedskamp. (ibid)

Interessant er også en længere diskussion om ordlyden af den officielle pressemeddelelse, hvori balterne ønskede at blive kaldt "countries" lige som de nordiske lande, mens især Sverige og Finland ønskede, at der kun skulle stå "republics" for ikke at provokere Sovjetunionen for meget. Efter nogen debat endte man med formuleringen "The Baltic area". (ibid)

Det Sovjetiske modsvar var endnu engang en kraftig fordømmelse, men, endnu vigtigere, ved et møde mellem ambassadør Forkin og udenrigsministeriets departementschef Benny Kimberg og Christian Hoppe fremsatte Sovjetunionen den hidtil kraftigste "trussel", da Forkin udtalte: *"Denne forfatningsmæssige proces har sin egen interne logik. At forsøge udefra at forudbestemme processens resultat er ensbetydende med at tvinge os til en modreaktion."* (P.IV. 17/12 1990)

Undertegnelsen af samarbejdsprotokollerne blev betegnet som en "uvenlig handling" overfor Sovjetunionen, hvilket ifølge Christian Hoppe er et yderst sjældent anvendt, stærkt udtryk i diplomatisk sprogbrug. Men som de sidste mange gange valgte Danmark igen at svare roligt på anklagerne ved at pege på det folkeretlige og det politiske grundlag for den danske politik. (Hoppe, 1993, s. 82)

I denne periode var der internt i Udenrigsministeriet mange diskussioner om den danske taktik. Når man ser tilbage på forløbet med den viden, man har nu, kan man nemt undervurdere, hvor svært det må have været for det danske udenrigsministerium at tolke, hvilke overvejelser man gjorde sig i Sovjetunionen i denne tid.

"Ved udformningen af en taktik kræves der selvsagt en grundig forudgående analyse af den givne situation og den sandsynlige fremtidige udvikling. Man skulle have både Danmarks og Vestens interesser med i billedet, og ikke mindst hvilke konsekvenser ens handlinger eller mangel på

samme kunne tænke at føre med sig. Hvis man tog et skridt, var det så nok, eller vil det medføre behov for at tage flere skridt. Samtidig skal man også tænke på timingen, da man, selvom man udarbejder en god analyse, kan agere kontraproduktiv, hvis man er for tidlig ude med sine markeringer.” (Hoppe, 1993, s.70)

Som nævnt i første del af analysen startede Danmark forsigtigt, og det danske udenrigsministerium fulgte udviklingen i Sovjetunionen og resten af Østeuropa tæt. Den ”nye politiske tænkning” fra Gorbatsjov bidrog til, at Danmark turde gå aktivt ind i Baltikum, og som tiden gik, var man mindre og mindre skræmt af det tidligere altdominerende fjendebillede. *”Nervøse for Sovjet? Det havde Danmark været i hele efterkrigstiden og fortsatte dermed under Gorbatsjov. Men gradvist, som Gorbatsjovs reformpolitik vandt fodfæste, og efterhånden som Moskva svækkedes ikke mindst som følge af de central- og østeuropæiske regimers fald, nåede vi frem til den vurdering, at det sovjetiske styre ikke rådede over reelle modtræk bilateralt over for Danmark. Det tjener Uffe til ære, at han som den første danske udenrigsminister siden krigen var standhaftig over for Moskva, både under fortrolige drøftelser og offentligt. Det gav os betydeligt råderum i Baltikum-politikken (og på andre områder). Jovist, vi drøftede jævnlige, ”hvor langt vi turde gå,” men efter 9. november 1989 blev disse diskussioner færre. Men selvfølgelig kunne vi aldrig helt vide os sikre - der var klart et element af gambling, hvilket kun var muligt med en udenrigsminister af Uffes støbning. Hvad hvis Moskva havde sat tropperne til at rydde op i DDR før 9. november? Så havde meget været ganske anderledes.” (Interview med Christian Hoppe)*

Sovjetunionen havde på baggrund af landets svækkede internationale position, ikke længere mange pressionsmidler tilbage. Pånær militærmagt. Men ingen af mine kilder nævner på noget tidspunkt, at det danske udenrigsministerium så dette som en option for Sovjetunionen. Moskvas øgede økonomiske interdependens med Vesten, via ønsket om økonomiske samarbejde og Gorbatsjovs forsøg på at optage lån hos EF og USA, gjorde at Danmark efterhånden følte sig relativt sikker på, at der ingen repressalier ville komme. I hvert fald så længe Gorbatsjov var på magten.

Til gengæld var man meget nervøs for, at de danske aktioner skulle føre til repressalier over for de baltiske lande, og man var derfor vældig lydighør overfor, hvor langt balterne mente, at Danmark skulle gå. Dette var også hovedårsagen til, at Danmark så længe holdt fast i sin ”ikke anerkendelses politik” Man var derfor igennem hele forløbet i tæt kontakt med balterne. I slut

1990, var balterne efterhånden så desperate for vestlig støtte, at det lige pludseligt var danskerne, der følte, at man skulle tage det roligt. Ved udenrigsministermødet den 20. december 1990 følte de baltiske lande sig som sagt meget pressede af højredrejningen i Sovjetunionen og ønskede derfor mere konkret støtte fra Danmark og resten af Vesten. Ifølge Uffe Ellemanns memoirer havde den litauiske udenrigsminister Saudargas ved mødet, sagt at Sovjetunionen snart ville slå ned på dem, og at de derfor havde brug for vestlig støtte (Ellemann, 2007, s. 226) og (Det Udenrigspolitiske Nævn, 15/1 1991)

I denne periode forsøgte Danmark stadig ihærdigt at få EF og de andre store vestlige partnere overbevist om at følge samme politik som sin, men selvom Danmark efterhånden fik mere sympati for sin Baltikum-politik, var der stadig megen forsigtighed blandt vores vestlige partnere. Det lykkedes dog, til stor glæde i det danske udenrigsministerium, Danmark den 10. januar 1991 at få EF samlet til en fælles demarche overfor de sovjetiske myndigheder i anledning af udviklingen i Baltikum. (ibid) Demarchen gav udtryk for bekymring overfor intimiderende adfærd fra sovjetisk side og tilskyndede til forhandlinger mellem parterne. (Pressemeddelelse, 10/1 1991)

Den afsluttende fase

Den 13. januar 1991 gik forløbet ind i sin sidste, men også mest dramatiske fase, da Sovjetunionen valgte at bruge militære midler mod balternes frihedsdrømme. Sovjetiske elitetropper, de såkaldte OMUN-styrker, gik til angreb, først i Litauens hovedstad Vilnius ved tv-tårnet, hvor 14 blev dræbt, og den 20. januar i Letlands hovedstad Riga, hvor 5 mennesker blev dræbt foran parlamentsbygningen. (Hoppe, 1993, s.81) Estland blev ikke angrebet, fordi den general, der havde kommandoen over militærdistriktet, nægtede at give sine tropper ordre til at angribe. Der var fra starten megen usikkerhed i de vestlige hovedstader om, hvem der direkte havde givet ordre til angrebet, da der kom mange divergerende udtalelser ud fra Moskva. Gorbatsjov havde den 14. januar, i en pause under parlamentsforsamlingen, udtalt, at han ikke havde givet ordre til angrebet. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 15/1 1991) Dagen efter ved et møde i Det Udenrigspolitiske Nævn blev det intensivt diskuteret, hvad der egentlig skete i Moskva. Ifølge Uffe Ellemann gik der rygter om, at Gorbatsjov havde mistet kontrollen med hæren, og at det var generaler fra den konservative gruppe, der havde handlet på eget initiativ. (ibid) En anden vigtig information, som Uffe Ellemann kunne give på mødet, var, at den selvbestaltede russiske præsident, Boris Jeltsin, havde udtalt sig imod magtanvendelsen og i stedet havde valgt at samarbejde med de baltiske republikker og havde lovet dem frihed, hvis han kom til magten. (ibid)

Som nævnt i kapitlet 3, foregik der på dette tidspunkt en magtkamp bag Kremls mure, og det var efterhånden tydeligt, at den danske side, ligesom resten af Vesten, havde opgivet Gorbatsjov og efter Jeltsins seneste udtalelser ønskede ham til magten. (ibid). Man var dog stadig nervøs for, at en fra den konservative gruppe ville vinde magtkampen.

Ved dette møde blev der også diskuteret Danmarks respons på magtanvendelsen. Der havde været et møde med den sovjetiske ambassadør, og Uffe Ellemann informerede også om, at han havde sendt et personligt brev til Gorbatsjov, hvori han ytrede stor skuffelse over udviklingen i Litauen. (pressemeddelelse, 12/1 1991) Samtidig havde de nordiske udenrigsministre holdt et møde, hvor de var fremkommet med en så stærk reaktion som muligt, selvom Sverige og, især, Finland ifølge Poul Schlüter havde været lidt tøvende. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 15/1 1991) Vigtigst var det dog for Danmark, at man havde fået samlet EF om at udsende en protest, da EF jo havde de største pressionsmidler over for Sovjetunionen. (ibid Under et ekstraordinært udenrigsministermøde den 14. januar havde de danske og norske repræsentanter appelleret om en kraftig reaktion, og selvom man, ifølge Uffe Ellemann, var blevet enige om en "uventet stærk reaktion", kunne man stadig se tydelig skuffelse fra dansk side såvel som fra de baltiske lande (ibid). Man var blevet enige om at fordømme blodsudgydelserne i Vilnius, men nogle lande, her især Frankrig og Spanien¹⁷, havde været imod at gøre mere end dette. Danmark havde agiteret for, at man nu skulle suspendere forhandlingerne mellem EF og Sovjetunionen om økonomisk støtte, men det havde der ikke kunnet opnås flertal for.

Uffe Ellemann havde dog registreret en større tilslutning til den "baltiske sag", og den danske delegation havde fået lagt en klausul ind i protesten, hvor der stod, at hvis blodsudgydelserne fortsatte, ville forhandlingerne blive afbrudt. Uffe Ellemann noterede sig også, at lande som England og især Tyskland, der efterhånden havde fået sammenslutningen af de to Tysklunde under kontrol, var blevet mere lydhyre i denne sag. (ibid)

Der blev også diskuteret mulighederne for, at de baltiske stater kunne danne eksilregeringer i Danmark, hvis det blev nødvendigt. Man havde tidligere diskuteret dette, og man havde nu fået spørgsmål både fra Litauen og senere også fra Letland, om man kunne bruge det Baltiske Informationskontor til dette. Dette havde man givet lov til. Generelt var der i Det udenrigspolitiske Nævn enighed om dette, men der forekom dog en interessant diskussion ved et møde den 18.

¹⁷Ifølge Uffe Ellemann var deres modstand baseret på at det var et spørgsmål om minoriteter, og Spanien havde som bekendt sit baskiske problem. (kilde 41)

januar i Nævnet, da nævnets formand Arne Melchior (CD) udtrykte lidt bekymring, da han følte, at dette ville være et ret vidtgående skridt, som Sovjetunionen måske ville opfatte det som en fjendtlig handling. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 18/1 1991) Uffe Ellemann gav Arne Melchior ret i denne vurdering, men et enigt Nævn var dog stadig villig til evt. at løbe denne risiko.

Man diskuterede også muligheden af at modtage op til 200.000 flygtninge i Danmark, hvis dette blev nødvendigt, og det var tydeligt, at den danske taktik/holdning var gået ind i sidste fase. Man havde nu efterhånden smidt al forsigtighed overbord og var ikke længere bange for Sovjetiske repressalier

Denne militære aktion i først Litauen og senere Letland blev indledningen til en skærpet holdning i det danske udenrigsministerium.

I en af mine vigtigste kilder - et internt notat i Udenrigsministeriet omhandlende det danske forhold til Sovjetunionen - var det igen tydeligt, at man efterhånden havde opgivet Gorbatsjov og var villig til at gå rigtig langt for at få de baltiske lande fri. (P.IV. notits, 4/2 1991) Notatet er udarbejdet af Christian Hoppe og hans stab og dateret den 15. februar 1991, og var ifølge Nikolai Petersen blev brugt til at fastlægge den fremtidige danske politik. (Petersen, 2004, s. 486) Notatet så meget nøgternt på udviklingen i Sovjetunionen og levede ikke Gorbatsjov og det kommunistiske system mange chancer. (ibid)

"Frygten for, at den positive udvikling i Sovjetunionen ikke var irreversibel har nu vist sig velbegrunder. Vi må se i øjnene, at på trods af, hvad vi måtte foretrække, så vil det mest sandsynlige resultat af udviklingen i den nærmeste fremtid i Sovjetunionen være både kaos og undertrykkelse." (ibid)

I denne periode kunne man se en meget presset Gorbatsjov, der for at redde unionen var "svinget mod højre". Mange af hans reformvenlige rådgivere var ikke længere at finde i hans inderkreds, og i stedet lænede han sig nu mere op af de traditionelle magtstrukturer i hæren og KGB. (ibid) Man følte fra dansk side, at Gorbatsjov havde presset udviklingen, så langt han kunne komme, så man måtte nok efterhånden erkende at: "Gorbatsjov-æraen" i sovjetisk politik i realiteten var et overstået kapitel. (ibid)

Dette stemte godt med Gorbatsjovs egne memoirer og med, at han i interviews med Andrei Grachev, udtalte, at han i den sidste tid følte sig forrådt af de vestlige stater. Han følte, at de vestlige stater havde udnyttet ham til at lave reformer, men da han virkelig havde brug for hjælp, kom der ingen. "I have to accept the fact that today, support for the Baltic nationalists is more

important for the president of the United States than all other considerations.” (Grachev, 2008, s. 203) Om dette var helt rigtigt kan selvfølgelig diskuteres, men sandt var det, at man fra dansk side ikke længere følte, at Gorbatsjov var nyttig som samarbejdspartner (P.IV. notits, 4/2 1991) Man stillede også spørgsmål ved den tidligere vestlige politik overfor Sovjetunionen, hvor Christian Hoppe følte, at man havde fokuseret for meget på Gorbatsjov og fæstet for megen lid til en enkeltmand. Notatet undervurderede ikke Gorbatsjovs betydning, men nævnte; at man nu kunne konstatere, at han stadig var et produkt af det sovjetiske system, med alt hvad dette indebar. (ibid)

Notatet viser dog også tydeligt - når man fx sammenligner det med Andei Grachevs skildring af, hvad der foregik i Moskva på dette tidspunkt - at de danske embedsmænd og diplomater havde svært ved at gennemskue, hvad der egentlig skete i Moskva, noget som de heller ikke var blege for selv at indrømme. (ibid) Notatet ender med at pege på nogle mulige retningslinjer for den fremtidige danske Sovjetpolitik.

Den første retningslinje byggede på, at uanset udviklingen ville det stadig være en kendsgerning for Danmark, at vi ville have en supermagt som nabo, hvad enten den hed Sovjetunionen eller Rusland, og uanset om det var et demokrati eller et tyranni. Derfor var det vigtigt, at man forsøgte at bevare et godt forhold til regeringen i Moskva, uden dog at gå på kompromis med vores værdier.

Notatet konstaterede nøgternt, i klassisk småstatsoptik, at Danmark ikke isoleret set, kunne spille nogen fremtrædende rolle i spillet overfor Moskva, idet alt tydede på, at de eneste lande, som Moskva tog alvorligt, var USA og Tyskland (EF) (ibid) Danmarks muligheder var - som man også har set med Baltikum-politikken - at vi kunne være med til at påvirke vores vestlige partnere i den retning, som vi anså for ønskelig. Derfor mente notatet også, at vi skulle fortsætte den hidtidige politik, som faktisk havde haft stor succes. (ibid)

Modsat så man dog også i denne kilde og i en senere notits fra den 25. februar, at Udenrigsministeriet på trods af den valgte aggressive stil overfor Sovjetunionen, nu måske var begyndt at tænke lidt længere frem i forløbet.

Begge kilder opretholdt den forbeholdne støtte til de baltiske lande, men man ønskede samtidig ikke at ødelægge et fremtidigt bilateralt samarbejde med Sovjetunionen. (P.IV. notits, 4/2 1991 og P.IV. notits 25/2 1991) Der var ikke noget særligt nyt i denne balancegang, men man var måske

begyndt at forudse, at balterne nok skulle få deres frihed, og at man derfor skulle begynde at redefinere sin strategi.

"Danmark er som nævnt gået meget langt for at støtte balternes sag. Men vore egne bredere udenrigspolitiske interesser bør i denne sammenhæng ikke helt overses. (...) Dette er allerede blevet delvist belastet af vor Baltikum-politik, men dog langt fra sat over styr. Meget tyder således på, at vi har fundet en god balance med aktiv støtte til balterne og et fortsat godt samarbejdsforhold til Moskva, om end dette til tider er spændt. Der ses ikke at være anledning til nu at tage skridt, der uden tvivl vil vælte denne balance." (P.IV. notits 25/2 1991)

Et kraftigt skridt blev dog taget fra dansk side, da Danmark nu var gået ind den endelige diskussion om at optage egentlige diplomatiske forbindelser med de baltiske lande. I ovennævnte notits blev man fra dansk side enige om, at der på daværende tidspunkt (25. februar 1991) ikke var åbenbare fordele ved at optage diplomatiske forbindelser, men man blev dog enige om at få underskrevet samarbejdsprotokoller med balterne.

Uffe Ellemann havde under et møde med de baltiske præsidenter den 25. februar 1991 drøftet dette spørgsmål, og selvom balterne havde ønsket fuld diplomatisk kontakt, var de godt tilfredse med protokollerne. Under mødet havde Uffe Ellemann svaret på spørgsmålet om, hvorfor Danmark ikke ønskede at oprette fulde diplomatiske forbindelser, at : *"Danmark selvfølgelig sagtens kunne optræde som den enlige ridder og udsende flotte erklæringer. Men hvis man gjorde det, risikerede man at miste EF-landenes respekt og den havde været medvirkende til at opnå resultater."* (Det Udenrigspolitiske Nævn, 26/2 1991)

Torsdag den 28. februar 1991 underskrev Danmark den første aftale med Litauen, på udenrigsministerniveau og aftaler med Letland og Estland blev underskrevet den følgende måned. (pressemeldelse, 28/2 1991)

Protokollerne føjede ikke meget nyt til det eksisterende samarbejde, men omtalte et direkte ønske om en snarlig genetablering af de diplomatiske forbindelser og havde derfor en høj symbolsk værdi. (Petersen, 2004, s. 487) Ifølge Christian Hoppe betegnede denne aftale et absolut lavpunkt i de dansk-sovjetiske forbindelser igennem årene, og i denne periode blev den danske ambassadør i Moskva jævnligt kaldt til samtaler i Kreml. (Hoppe, 1993, s.82)

I et telegram fra Moskva den 8. marts 1991, berettede den danske ambassadør om endnu et møde med ambassadør Forkin, hvor "handskerne var taget af". (Amtel 281, 8/3 1991) Ved dette møde, der ikke var officielt og skulle holdes hemmeligt, overgav Forkin en erklæring til Vagn

Egebjerg, som han skulle viderebringe til den danske regering. Teksten, der flere steder emmede af spydighed - som når Forkin bl.a. kaldte den danske regering for den "olympiske top" - anklagede Danmark for at blande sig i interne sovjetiske anliggender. (ibid) Efter at Vagn Egebjerg havde svaret, at der intet nyt var i disse protokoller, og at de ikke repræsenterede noget nyt i forhold til den hidtidige danske politik, svarede Forkin igen :

"ville han med hensyn til samarbejdsprotokollerne gøre gældende, at man på sovjetisk hold ikke var så naiv, at man ikke kunne se, at der var tale om en gradvis, "krybende", udvikling. (...) Danmark skal respektere Sovjetunionens forfatning. Hvis dette ikke skete således, ville man fra sovjetisk hold se med andre øjne på udviklingen af forbindelserne med Danmark."(ibid)

I Uffe Ellemanns egne memoirer beskriver han en batalje med den sovjetiske viceudenrigsminister Jurij Kvitsinskij, den 19. marts 1991, som igen protesterede mod, hvad man opfattede som indblanding i Sovjetunionens indre anliggender, og hævdede, at Danmark gik foran "i uvenlige handlinger mod Sovjet". (Ellemann, 2007, s. 228) *"Det havde han for så vidt ret i. Det var en helt bevidst politik at lægge maksimalt pres på Sovjetunionen og samtidig forsøge at drage andre europæiske lande med i presset. Men det var naturligvis en balancegang, for vi skulle ikke foretage tomme demonstrationer.* (Ellemann, 2007, s. 228)

Udenrigsministeriet viste dog ikke nervøsitet og fortsatte med at svare roligt igen. I en pressemeddelelse fra Uffe Ellemann den 19. Marts 1991, bekræftede han, at Danmark havde fået en protest fra Sovjetunionen, og at Danmark havde afvist den. *"Danmark har afvist Sovjetunionens protest. Det er understreget, at Danmarks samarbejdsprotokoller med de baltiske lande er i overensstemmelse med folkeretten og Danmarks velkendte holdning til det baltiske spørgsmål.* (pressemeddelelse, 19/3 1991)

I de næste måneder var der flere mindre diplomatiske bataljer imellem Danmark og Sovjetunionen, men da Danmark efterhånden havde de fleste af sine vestlige allierede fuldstændig bag sig, bekymrede man sig mere om, hvornår det bedste tidspunkt var for oprettelse af fulde diplomatiske forbindelser og om, hvorvidt, fx Island, ville "slå" Danmark og komme først. Uffe Ellemann havde på dette tidspunkt mere eller mindre *"afskrevet Sovjetunionen som en levedygtig politisk størrelse."* (Det Udenrigspolitiske Nævn, 12/3 1991)

Denne forudsigtelse gik hurtigt i opfyldelse, da det vel værst tænkelige skete ikke bare for Danmark, men for hele den vestlige verden.

Om morgenen den 19. August 1991, blev det meddelt, at der var gennemført et kup i Moskva,

dagen før man skulle have underskrevet en unionstraktat, som ville have givet de forskellige republikker mere magt.

Nyheden var et chok i hele den vestlige verden, og de næste par dage var meget anspændte i det danske udenrigsministerium. (Ellemann, 2007, s.229) Mange frygtede, at de reaktionære kræfter havde vundet i Kreml, og at man derfor ville se en tilbagevenden til tidligere tiders "hardliner" politik.

Allerede samme dag kaldtes der til møde i Det Udenrigspolitiske Nævn, hvor usikkerheden og forvirringen var tydelig blandt mødedeltagerne. De informationer, der var sluppet ud fra Sovjetunionen, var på dette tidspunkt meget sparsomme, og situationen var derfor uoverskuelig. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 19/8 1991)

I andre vestlige lande var rådvildheden lige så stor. Bl.a. den amerikanske præsident, George Bush (sr.) havde overraskende afdæmpet taget afstand fra kuppet. (ibid)

Kupmagerne havde i en pressemeddelelse udtalt, at man ønskede at gennemføre en centralisering af økonomien, og at man ikke ønskede en decentralisering af magten. Alt pegede derfor på at, de nye magthavere ville lægge linjen hårdt om i den interne politik. (ibid)

I nævnet diskuterede man, hvorledes den danske reaktion skulle være, og man blev enige om at forholde sig afventende og møde de nye magthavere med en reserveret holdning, men samtidig søge at undgå at isolere Sovjetunionen. (ibid og interview med Christian Hoppe)

Danmark følte dog ikke, at man havde tid til at vente, omhandlende spørgsmålet om de baltiske lande.

Derfor havde Uffe Ellemann allerede været i kontakt med de tre premierministre tidligere på dagen. De tre baltiske lande havde alle meldt tilbage, at der stadig var roligt i de tre hovedstader, men at man så meget ængstelig på situationen. Uffe Ellemann havde også en drøftelse med Georg Bush (sr.) om at lægge pres på Moskva for at undgå, at der skete anslag mod den baltiske afhængighed. Det skete ud fra en erkendelse af, at det var amerikanerne, der havde den største umiddelbare indflydelse på Sovjetunionens politik. (ibid) Udenrigsministeriet var samtidigt begyndt at overveje planer om at danne eksilregeringer i Danmark, hvis dette skulle blive nødvendigt.

Dagen efter tog Uffe Ellemann til EF-udenrigsminister møde i Haag og agiterede meget kontant for, at EF nu skulle vise styrke. (Hoppe i UPÅ, 1993, s. 72) Mødet blev holdt i en meget trykket

atmosfære og endte med en usædvanlig skarp reaktion, idet alt økonomisk samarbejde med Sovjetunionen blev fastfrosset. (Ellemann, 2007, s. 229)

Grunden til denne meget skarpe reaktion skal nok findes i, at man allerede nu var begyndt at indse, at kuppet var amatøragtigt planlagt, og at kupmagerne nok ikke ville kunne holde sig ved magten. I Danmark kom man også til denne konklusion, da flere faktorer viste, at kupmagerne ikke havde styr på situationen. De havde ikke formået at få kontrol hverken over kommunikationsmidlerne eller over oppositionen, og det var derfor lykkedes præsident Boris Jeltsin at få et budskab ud over nationalt TV med opfordring til at gå imod kupmagerne. Samtidig havde kupmagerne på deres pressekonference den første dag gjort et så svagt indtryk, at man måtte nære tvivl om, hvorvidt de kunne styre udviklingen. (Hoppe, 1993, s. 74) På denne baggrund kom Danmark allerede ud dagen efter, med en meget kraftig tilkendegivelse, der direkte fordømte kuppet og samtidig fastslog, at Danmark ikke kunne anerkende et regime, der var kommet til magten på ulovlig vis. (Pressemeddelelse, 20/8-1991)

Der er overraskende lidt nervøsitet at spore i mine kilder i de dage, men ifølge Sus Ulbæk var grunden, at det simpelthen gik så hurtigt, at man ikke nåede at blive nervøs.

"Det gik så hurtigt de dage. Jeg troede aldrig vi nåede så langt i vores tankeprocesser. Kan godt være nogen gik rundt og tænkte ""åh nej", men det gik jo så hurtigt. Var det ikke allerede på anden dagen. at Jeltsin stod op på den dér kampvogn og holdt tale, så vi nåede jo næsten slet ikke at gå i panik. (...)altså det var vel for så vidt "worst case scenario" men vi nåede bare ikke at tage rigtig stilling, før det var slut igen." (interview med Sus Ulbæk)

Som allerede nævnt i afsnittet om sovjetisk udenrigspolitik faldt kuppet til jorden bare to dage efter.

I Uffe Ellemanns memoirer erindrer han, at man ved et NATO-udenrigsminister møde den 21. august blev ringet op af Boris Jeltsin fra Moskva, der fortalte, at kupmagerne var blevet væltet og jaget på flugt. (Ellemann 2007, s. 229) Da han vendte hjem til København, blev han mødt af den lettiske udenrigsminister Janis Jurkans, der var sluppet ud af Riga dagen før med mandat til at danne en eksilregering i København. I stedet fejrede man den nye udvikling, og Jurkans mente, at nu det bare var et spørgsmål om tid, før Gorbatsjov faldt, og at Jeltsin forhåbentligt ville tage over. (Ellemann, 2007, s. 229)

Denne vurdering havde det danske udenrigsministerium også, noget man bl.a. tydeligt kunne se i

den pressemeddelelse, som Uffe Ellemann udsendte på baggrund af det fejlslagne kup. I denne blev Gorbatjov kun nævnt perifert, mens Jeltsin, som nu gik under betegnelsen ”præsident Jeltsin”, blev rost. Samtidig var det også Jeltsins navn, der blev nævnt, da Baltikum blev nævnt. *”Jeg tror de baltiske lande vil blive frie meget snart. Præsident Jeltsin har allerede anerkendt deres uafhængighed.”*(Pressemeddelelse 21/8 1991) Denne holdning skinnede også igennem ved et møde i Det Udenrigspolitiske Nævn den 22. august 1991, hvor Uffe Ellemann vurderede, at Jeltsins position var blevet kolossalt styrket og Gorbatjovs kraftigt svækket. *”Gorbatjovs position var til en vis grad knyttet til det Sovjetunionen, som kupmagerne havde forsøgt at redde. Deres nederlag havde formentligt også været dødsstødet for unionen. Udenrigsministeren tvivlede på, at Gorbatjovs rolle blev meget mere end at administrere dødsboet, indtil noget andet kunne sættes i stedet.”* (Det Udenrigspolitiske Nævn, 22/8 1991) Eftersom Jeltsin allerede havde undertegnet traktater med de tre baltiske lande, hvori han anerkendte deres selvstændighed, og Udenrigsministeriet efterhånden skønnede, at det kun var et spørgsmål om tid, før han ville komme til magten, skulle det nu gå hurtigt fra dansk side med at oprette diplomatiske forbindelser. (ibid)

Uffe Ellemann indrømmer i sine memoirer, at der var en masse prestige forbundet med at ”være de første” til at genoprette forbindelserne, og i de næste dage var der derfor hektisk aktivitet i det danske udenrigsministerium for at afklare formaliteterne. (Ellemann, 2007, s. 230)(Privat note fra Uffe Ellemann til Ulrik Federspiel, 23/8 1991)

I skarpt kapløb med Island, genoprettede Danmark den 24. august 1991, officielle diplomatiske forbindelser med de baltiske lande. (pressemeddelelse, 24/8 1991) Om det var Danmark eller Island der kom først, er der ingen der var helt sikre på, og det blev faktisk diskuteret ret heftigt de næste par uger.(Umtel 160 til Reykjavik, 3/9 1991)

Genoptagelsen af de diplomatiske forbindelser fik en blandet modtagelse i EF, hvor flere lande følte, at Danmark måske var en lille smule for tidligt ude, og man modtog også en officiel klage fra Sovjetunionen. (Det Udenrigspolitiske Nævn, 26/8 1991) For Danmark, og måske især for Uffe Ellemann, var det dog vigtigere at man kunne udnytte den svaghed, som Sovjetunionen havde udvist, og at man kom først. (Ellemann, 2007, s. 230)

Dette betød dog ikke, at alle problemerne var løst, bl.a. fordi der stadig var mange sovjetiske tropper stationeret i de baltiske lande og et stort russisk mindretal i befolkningen. Hertil kom, at

landende stod overfor en vanskelig overgang til markedsøkonomi. Den dramatiske fase var dog efterhånden afsluttet, og den danske Baltikum-politik fik i løbet af de næste måneder en større bredde, på både bilateralt og multilateralt plan. På bilateralt plan blev den danske Østersøstøtte forøget betragteligt, og på multilateralt plan gjorde Danmark meget for at få de baltiske lande ind i de store internationale organisationer. (Petersen, 2004, s. 489)

Alt i alt blev den danske Baltikum-politik en stor succes, ikke bare for de baltiske lande, men også for Danmark, der vandt megen prestige på den internationale scene i disse år. Danmarks rolle i processen skal hverken undervurderes eller overvurderes, men det skal dog noteres, at det er sjældent, at et mindre land som Danmark får lejlighed til at spille en så fremtrædende rolle.

”Flere af støttetiltagene fra dansk side kan siges først og fremmest at have haft symbolsk betydning. Nogle kritikere har hævdet, at hvis Sovjetunionen havde besluttet at standse den baltiske selvstændighedsbevægelse med våbenmagt, kunne Danmark ikke have gjort noget effektivt for at forhindre dette. Det er naturligvis rigtigt, men symbolske handlinger spiller ikke desto mindre en meget stor rolle i international politik, hvilket ikke mindst kunne aflæses af den betydning, som både de baltiske lande og Moskva tillagde den danske politik. (Hoppe, 1993, s. 80)

Sammenfatning

I perioden fra marts 1990 til august 1991 udfordrede småstaten Danmark flere gange supermagten Sovjetunionen. Det kan sagtens diskuteres, hvor meget Danmark egentlig gjorde, og hvor megen vægt Sovjetunionen egentlig lagde på Danmarks provokationer, men når man ser tilbage på forløbet, kan man ikke konkludere andet end, at den danske Baltikum-politik var en succes.

Igennem forløbet opstår der mange diplomatiske kriser imellem Danmark og Sovjetunionen, hvoraf nogle er ret alvorlige.

Truslerne fra Sovjet forbliver dog verbale, og som tiden går, opbygger Danmark mere og mere selvtillid og opbygger mere og mere støtte fra sine vestlige allierede.

Man så derfor et Danmark, der de sidste måneder var nærmest ligeglad med, hvilke trusler og klager Sovjetunionen fremsatte. Man var dog nervøs for, at Danmarks politik ville føre til repressalier overfor de baltiske lande og var derfor f. eks. længe om at afslutte ”Ikke-anerkendelsespolitikken”. Efter de militære aktioner i januar 1991 i Baltikum var balterne parat til at ”gå hele vejen”, men her bragte Danmark balterne til besindighed.

Danmarks strategi igennem forløbet var at presse på og gå foran for at skabe debat om Baltikum. I denne tid skete der meget på den internationale scene, hvor bl.a. Golfkrigen fyldte meget, og derfor var det vigtigt, for Danmark at blive ved med at holde sagen present. Danmark var udemærket klar over, at et lille land ikke kunne have særlig megen indflydelse på den sovjetiske politik og at det var derfor vigtigt at have EF og USA bag sig.

Det er tydeligt, at Udenrigsministeriet har været dygtige til at analysere og vurdere situationen, og at Danmark med Uffe Ellemann i spidsen har formået at holde balancen med at udfordre Sovjetunionen uden at få andet end mundtlige repressalier og samtidig undgå at miste sit europæiske bagland,

Hvor satset det danske fremfærd var overfor Sovjetunionen er svært at sige. Men det var ikke uden risiko. Situationen i Sovjetunionen var i denne tid, til tider direkte kaotisk, og situationen kunne derfor godt havde faldet anderledes ud. Selvom Danmark igennem hele forløbet var i en konstant dialog med de baltiske stater, kan man godt argumentere for, at den danske førte udenrigspolitik, kunne have bragt Baltikum i yderligere fare.

Konklusion

Baltikum-politikken var 1990'ernes store udenrigspolitiske projekt, som for alvor definerede den nye danske rolle på den udenrigspolitiske scene. Samtidig var skiftet en slående illustration af de store forandringer, som afslutningen på den Kolde Krig førte med sig.

Jeg har i dette speciale arbejdet ud fra følgende problemformulering:

"Hvad karakteriserede skiftet til "Aktiv Internationalisme" i dansk udenrigspolitik i perioden 1989 til 1991, og hvilken indflydelse havde skiftet på de diplomatiske relationer med Sovjetunionen?"

Siden nederlaget i 1864, har Danmarks udenrigspolitik generelt været præget af forsigtighed og mådehold. Ifølge Hans Branner har to modsatrettede tendenser, *Determinismen* og *Internationalismen*, skiftedes til at dominere, hvor *Determinismen* primært har rådet indenfor traditionel sikkerhedspolitik, mens *Internationalismen* især har udspillet sig i FN og den 3. verden.

Dette begyndte dog at ændre sig med Sovjetunionens svækkelse i slutningen af 1980'erne.

I 1985 kom Gorbatjov til magten i Sovjetunionen, og med ham skete en klar omformulering af den klassiske kommunistiske politik, med tiltag som *Glasnost*, *Perestrojka* og Den nye Tænkning. Det var dog i samtiden uvist, om den nye sovjetiske politik ville føre til genrejsning eller fald. Situationen var derfor usikker og uforudsigelig.

Dette afskrækkede ikke Danmark fra at udvikle og implementere en intensiv dansk Baltikum-politik, hvilket blev sat i perspektiv af, at der knap nok eksisterede et dansk-baltisk forhold før 1989.

Opstartsfasen var dog karakteriseret af forsigtighed, hvor det var tydeligt at Danmark endnu ikke havde fastlagt en selvstændig Baltikum taktik, og at man derfor snarere ville følge den linje, EF havde lagt ud, dvs. den såkaldte; "*Dont rock the boat*" taktik. Man tog derfor i første omgang tingene lidt, som det kom. Men da flere faktorer skabte gunstige omstændigheder, så Uffe Ellemann og det danske Udenrigsministerium en chance for at gøre en forskel. Noget en lille stat aldrig ville have haft mulighed for, bare få år tidligere.

Som en overraskelse for alle brød det sovjetisk dominerede Østeuropa på ganske kort tid sammen, og afslørede et kraftigt svækket Sovjetunionen. Dette skabte et magtpolitisk vakuum, som Danmark var dygtig i at justere til. Samtidig formåede regeringen at skabe stor folkelig opbakning om den baltiske sag ved at spille på en form for "småstats-identitet". Denne opbakning fandt man også i Folketinget som, på trods af den nyskabende og kontroversielle sag, i forbløffende grad støttede op om politikken. Dette gav udenrigsministeriet med Uffe Ellemann i spidsen, gode vilkår, til at ændre den hidtidige deterministiske indstilling og samtidig forbedre de danske vilkår og dets image på den internationale scene. En ændring, som i væsentlig grad skyldtes Uffe Ellemanns personlige indsats og engagement.

I disse år ændredes den danske opfattelse af, hvad en småstat kunne opnå på den internationale scene. Fra at man under den Kolde Krig følte, det var bedst at holde lav profil, følte man nu, at Danmark kunne bidrage. Igennem Baltikum-politikken ønskede man at medvirke til at stabilisere sit nærmiljø via en demokratiserings og markedsøkonomisk proces. Altså en bevægelse fra klassisk *hard power*, som småstater sjældent udøver, til *soft power*.

Denne ændring i selvforståelsen betød, at skiftet kunne foregå overraskende gnidningsløst, især indenrigspolitisk, hvor den lidt langsomme start nok også havde hjulpet.

Med den fortsatte nedbrydning af den sovjetiske stat øgedes dristigheden i dansk udenrigspolitik, og da EF og USA samtidig ikke kunne blive enige om en fælles strategi, begyndte Danmark at føre an i kritikken af Sovjetunionen og dens hidtidige politik i Baltikum.

Det danske Udenrigsministerium havde efterhånden fået udbygget en strategi til at udfordre Sovjetunionen via klassiske diplomatiske værktøjer. Det var en balancegang hvor man ønskede at provokere ikke bare Sovjet, men også i et vist omfang sine vestlige allierede til at reagere, men ikke så meget, at man mistede sit bagland.

Danmark vidste udmærket godt, at man som lille land ikke kunne udrette særlig meget overfor Sovjetunionen, og man derfor havde brug for EF og Nato. Samtidig ønskede man, at Baltikum forsat skulle stå rimelig fast placeret på dagsordenen så den ikke blev "glemt". Dette var nødvendigt da især Golfkrigen på dette tidspunkt fyldte meget på den internationale dagsorden, og derfor især USA havde meget andet at se til.

Fra starten af 1990 til August 1991 så man derfor flere gange Danmark udfordre Sovjetunionen, oftest alene, da det i hvert fald i starten var svært at finde allierede.

Det betød, at der i disse år opstod flere diplomatiske kriser mellem det lille land Danmark og supermagten Sovjetunionen.

I Moskva måtte den danske ambassadør Vagn Egebjerg hyppigt stille op til intensiv kritik, og i København fik Udenrigsministeriet ofte besøg af den sovjetiske ambassadør. Kritikken gik mest af alt på, at Sovjetunionen følte at Danmark blandede sig i interne forhold og som tiden gik og krisen forværredes, blev retorikken hårdere og hårdere. Men at dømme efter kilderne blev Danmark ikke på noget tidspunkt specielt nervøse.

Det var der flere grunde til. Først og fremmest havde man efterhånden indset, at Sovjetunionen ikke længere havde deciderede pressionsmidler på Danmark, bortset fra militære. Og dette frygtede Udenrigsministeriet ikke på noget tidspunkt. Sovjetunionens alvorlige økonomiske krise og Gorbatsjovs reformer gjorde, at landet i stigende grad var blevet økonomisk afhængig af Vesten så Danmark følte sig relativt sikker på, at den nye kurs ikke ville få alvorlige konsekvenser.

Som tiden gik, og den danske selvtilid og støtte øgedes, så man efterhånden hos udenrigsministeren og dermed regeringen en næsten fuldstændig ligegyldighed overfor sovjetiske klager.

Dette ville muligvis have været anderledes, hvis nogle af de mere aggressive sovjetiske klager var blevet offentliggjort!

Det er i øvrigt lidt svært at afgøre, hvor meget Udenrigsministeriet egentlig vidste om, hvad der foregik i Kreml i disse år. Man vidste godt at Gorbatsjov ikke havde det nemt, men spørgsmålet er, om Danmark måske ikke, ville have opført sig lidt mere forsigtigt, hvis man havde vidst, hvor presset Gorbatsjov egentlig var. Udenrigsministeriet indså dog i starten af 1991, at Gorbatsjovs dage var talte, men at det hele endnu engang skulle gå meget stærkt, havde nok ingen forudset.

Kuppet på Gorbatsjov den 19. august 1991, var starten på enden, men i de par dage det foregik, arbejdede det danske udenrigsministerium på højtryk. Ifølge mine kilder nåede man dog aldrig helt at gå i panik, fordi det hele simpelthen gik så hurtigt. Man blev tidligt i forløbet klar over, at

kuppet var direkte amatøragtigt planlagt, men man nåede da både at diskutere eksilregeringer og evakueringer til København og resten af Danmark, inden det var forbi.

Kuppet endte som sagt efter bare tre dage, og det var nu tydeligt for Danmark og resten af Vesten, at det var Boris Jeltsin der var fremtidens mand. Han havde tidligere anerkendt de baltiske stater, så Uffe Ellemann og Udenrigsministeriet fik nu travlt med at få ordnet de sidste forberedelser, for at Danmark kunne være først med at oprette diplomatiske forbindelser.

Om det egentlig lykkedes, eller Island slog Danmark med et par timer, får man måske aldrig svar på, men den 24. august 1991 kulminerede tre års diplomatisk kamp, da Danmark endelig kunne udsende ambassadør Otto Borch til Baltikum.

Denne sag viste at begrebet magt, måske ikke var så sort og hvidt længere. Den lille stat der som en ”David mod Goliath”, med diplomatisk snilde fik sine interesser i gennem, og supermagten der måtte indse at militær overmagt ikke længere var nok til at dominere i den moderne verden.

Litteraturliste

Videnskabelige fremstillinger

Bertel Heurlin ; *Danmark efter den Kolde Krig*, SNU, 1993.

Christensen, Svend Aage og Wæver, Ole(red.); *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1995*, Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1995.

DIIS Produktion; *Danmark under den Kolde Krig*, DIIS, 2005.

Dosenrode, Søren og Branner, Hans; *Dansk udenrigspolitik – Rammer og udfordringer ved det 21. årh. begyndelse*, Systime, 2000.

Ellemann-Jensen, Uffe; *Vejen Jeg Valgte*, Gyldendal, 2007.

Flyvbjerg, Bent; *Rationalitet og magt*, bind 1, Akademisk Forlag, 1991.

Gorbachev, Mikhail; *Perestroika and new political thinking for our country and the world*, 1987.

Grachev, Andrei; *Gorbachev's Gamble*, Polity Press, 2008.

Hansen, Birthe, (Redigeret: Christensen, Svend Aage og Wæver, Ole); *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1995*, Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1995.

Hoppe, Christian, (Redigeret: Petersen, Nikolaj og Thune, Christian); *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1993*, Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1993.

Hækkerup, Per; *Danmarks udenrigspolitik*, København Fremad, 1965.

Jackson, Robert og Sørensen, Georg; *Introduction to International Relations*, Oxford University Press, 2003.

Kjeldstadli, Knut; *Fortiden er ikke hvad den har været*, Roskilde Universitets Forlag, 2005.

Morgenthau, Hans; *Politics among nations*, New York, 1965.

Olesen, Thorsten Borring og Villaume, Poul; *Dansk Udenrigspolitisk Historie*, bind 5, Gyldendal Leksikon, 2005.

Petersen, Nikolaj og Thune, Christian(red.) ; *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1989*, Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1989.

Petersen, Nikolaj og Thune, Christian(red.); *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1990*, Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1990.

Petersen, Nikolaj og Thune, Christian(red.); *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1991*, Dansk Udenrigspolitisk Institut, 1991.

Petersen, Nikolaj; *Dansk Udenrigspolitisk Historie*, bind 6, Gyldendal Leksikon, 2004.

Petersen, Nikolaj(red.); *Danmark i syv sind*, Nordisk Forlag, 2000.

Rosenfeldt, Niels Erik og Pape, Carsten; *Ruslands Historie*, bind 3, Politikens forlag, 1992.

Waltz, Kenneth; *Theory of international politics*, McGraw Hill, 1979.

Kronikker og artikler

Ellemann-Jensen, Uffe; *Den rette hjælp til Baltikum*, Kronik i Politiken d. 23. april 1989.

Ellemann-Jensen, Uffe; *Orientering om Baltikum*, Kronik i Jyllandsposten d. 14. september 1989

Ellemann-Jensen, Uffe; Interview med Uffe Ellemann i Berlingske Tidende d. 12. maj 1990

Ellemann-Jensen, Uffe; *Fællesskabets hav*, Kronik i Frederiksborg Amts Avis d. 5. september 1990.

Ellemann-Jensen, Uffe; udtalelse i Berlingske Tidende d. 5. december 1991.

Schlüter, Poul; *Udviklingen i Europa*, Berlingske Tidende, d. 25. februar 1990.

Folketingsdebatter

Forespørgsels debat den 26/10-1989 omhandlende; *Udviklingen i Østeuropa og Sovjetunionen*. (Af Gade m.fl. til Udenrigsministeren)

Forespørgsels debat den 18/4-1990 omhandlende; *Regeringens holdning til Litauens bestræbelser for selvstændighed*.

Folketingsbeslutning den 7. maj 1991, omhandlende; *Samarbejde med de østeuropæiske lande*.

Møder i Det Udenrigspolitiske Nævn

Onsdag den 14. marts 1990 kl. 13.30 , omhandlende; *Litauens afhængighed og danske initiativer*.

Onsdag den 4. april 1990 kl. 13.30, omhandlende; *Situationen i Litauen.*

Onsdag den 2. maj 1990 kl. 09.00, omhandlende; *Situationen i Baltikum.*

Fredag den 30. november 1990 kl. 17.00, omhandlende; *Sovjetisk henvendelse om Danmarks politik overfor Baltikum.*

Tirsdag den 15. januar 1991 kl. 08.30, omhandlende; *Situationen i Litauen.*

Fredag den 18. januar 1991 kl. 15.00, omhandlende; *Situationen i Baltikum.*

Tirsdag den 26. februar 1991 kl. 14.00, omhandlende; *Udenrigsministerens møde med præsidenterne fra Letland og Estland og vicepræsidenten fra Litauen.*

Fredag den 12. april 1991 kl. 15.30, omhandlende; *Baltikum.*

Mandag den 19. august 1991 kl. 15.00, omhandlende; *Situationen i Sovjetunionen*

Torsdag den 22. august 1991 kl. 13.00, omhandlende; *Situationen i Sovjetunionen.*

Mandag den 26. august 1991 kl. 15.00, omhandlende; *Danmarks forhold til de baltiske lande.*

Interne notater

P.I. Notits af 20. november 1989, omhandlende; *Den Politiske Komité's møde den 9.-10. november 1989.* (Journal nummer. 5.K.82.a.)

P.IV. Notits af 17. januar 1990, omhandlende; *Nye danske initiativer over for Baltikum.* (J. nr. 5.K.82.a.)

P.IV. Notits af 25. marts 1990, omhandlende; *Samtale mellem Udenrigsministeren og ambassadør Vedernikov.* (J. nr. 5.K.82.a.)

P.IV. af 28. marts 1990, omhandlende; *Brev fra Ellemann-Jensen til Sjevardnadze.* (J. nr. 5.K.82.a.)

P.IV. Notits af 3. april 1990, omhandlende; *Frokostsamtale med ministerråd Ushakov.* (J. nr. 5.K.82.a.)

P.IV. Notits af 19. september 1990, omhandlende; *Oprettelsen af baltisk informationskontorer i København.*

P.IV. Notits af 24. oktober 1990, omhandlende; *CSCE topmødet i Paris*. (J. nr. 5.B.62/1.a.)

Amtel 909 (telegram fra ambassaden i Moskva) af 26. november 1990, omhandlende; *Erklæring fra det sovjetiske udenrigsministerium om dansk baltikum-politik*. (J. nr. 5.K.82.a.)

P.IV. referat af 17. december 1990, Konsultation i UM med ambassadør Forkin den 14/12 1990. (J.nr. 5.D.30.a.)

P.IV. Referat af 28. december 1990, fra mødet mellem de baltiske og nordiske udenrigsministre den 20/12 1990. (J. nr. 5.K.82.a)

P.IV. Notits af 4. februar 1991, omhandlende; *Overvejelser om Danmarks forhold til Sovjetunionen*. (J. nr. 5.D.30.a.)

Amtel 281 af 8. marts 1991, omhandlende; *Sovjetisk demarche i anledningen af undertegnelsen af dansk samarbejdsprotokol med Litauen*. (J. nr. 5.K.82.a.)

Privat note fra Uffe Ellemann til Ulrik Federspiel, 23. august 1991. (J. nr. 5.K.82.a.)

P.IV. notits af 25. februar 1991, omhandlende; *Overvejelser vedrørende evt. oprettelse af diplomatiske forbindelser med de baltiske lande*. (J. nr. 5.K.82.a.)

Umtel 160 (telegram fra det danske Udenrigsministerium til en dansk ambassade) til Reykjavik af 3. september 1991, omhandlende; *Danmarks og Islands diplomatiske forbindelser med de baltiske lande*.

Pressemeddelelser

Udenrigsministeriet den 12. marts 1990, vedrørende Litauens uafhængighedserklæring.

Udenrigsministeriet den 22. marts 1990, vedrørende udviklingen i Litauen.

Udenrigsministeriet den 28. december 1990, Uffe Ellemann-Jensens Nytårsudtalelse.

Udenrigsministeriet den 10. januar 1991, vedrørende Demarche overfor Sovjetunionen fra Det Europæiske Politiske Samarbejde.

Udenrigsministeriet den 12. januar 1991, vedrørende situationen i Baltikum

Udenrigsministeriet den 21. januar 1991, vedrørende situationen i Baltikum.

Udenrigsministeriet den 28. februar 1991, vedrørende undertegnelse af protokol om samarbejde mellem Danmark og Litauen.

Udenrigsministeriet den 19. marts 1991, vedrørende Sovjetisk protest til Danmark.

Udenrigsministeriet den 26. juni 1991, vedrørende situationen i Litauen.

Udenrigsministeriet den 21. august 1991, vedrørende det fejlslagne kup i Moskva.

Udenrigsministeriet den 23. august 1991, vedrørende støtte til de baltiske landes ønske om selvstændighed.

Udenrigsministeriet den 24. august 1991, vedrørende optagelsen af diplomatiske forbindelser med de baltiske lande.

Udenrigsministeriet den 30. december 1991, Uffe Ellemann-Jensens nytårsudtalelse.

Summary

The end of the Cold War created a radical new world in terms of foreign policy. The small state of Denmark had, since the defeat in 1864 by the Germans, traditionally been very cautious and quiet especially in the field of security policy in Europe.

In my thesis, I examine the transformation which occurred in Danish foreign policy from 1989-1991. Using historical sources I characterize how this transition came about.

My focus will be on the specific case of 1989 when the Danish government chose to involve itself in the conflict between the three Baltic States and the Soviet Union: The Baltic States wanted to be separated from the USSR who had occupied it since the Second World War.

Through the three year span of this period, you can see Denmark evolve enormously from a timid spectator on the international scene to a confident participating player.

In my thesis, I use a combination of traditional international politics theory and a theory by Hans Branner; regarding traditions in Danish foreign policy.

After a slow start the Danish foreign ministry starts building confidence exponential to the gradual deterioration of the USSR. At the same time, the government in Denmark has been success full in uniting the Danish people and all the political parties to stand behind its policy.

So the transition appears to have been very smooth.

With the change of tradition in Danish foreign policy, Denmark managed to confront the old enemy of the western world during the Cold War: the Soviet Union.

During these three years, many diplomatic crises unfold between Denmark and the USSR, some more serious than others. One of my initial considerations prior to writing my thesis was if Denmark ever got nervous during the discussions but it does not seem so. Denmark was confident that the USSR had more to lose if the situation escalated, so they kept their cool. Naturally, Denmark was aware that the backlash could hit the three Baltic States, so they continuously had a dialogue with the three governments running.

After the killings of innocents in the streets of Vilnius and Riga caused by the Soviet Union, the Danish government got even more involved. The next couple of months, a very aggressive Danish government agitated for a higher involvement by the EC. During those months, the diplomatic corps of Denmark and the USSR met frequently resulting in numerous heated discussions.

At that time, Denmark succeeded in putting international pressure on the USSR by raising the subject again and again in the EC. Denmark was well aware that they did not have the leverage themselves to sway the USSR, so they needed the big countries to support them.

Ultimately, it was not the outside world that succeeded in stopping the USSR. A brewing internal turmoil in the communist regime finally erupted and a coup was staged. A group of conservatives and military generals took Gorbachev as a hostage and declared that the “The New Thinking” was dead.

In Denmark and the rest of the West, the news came as a shock but before anyone really started to panic, the coup failed. Even though Gorbachev returns to Moscow, it had now become clear, that the communist regime had come to an end. Denmark reacted fast and as the first state, in officially re-establishing diplomatic contacts with the Baltic States.

Bilag

Formidlingsafsnit

Jeg forestiller mig umiddelbart to områder hvor en formidling af mit speciale kunne være interessant og hensigtsmæssigt.

Den første formidlingssituation kunne være inden for undervisning, hvor jeg føler mit emne kunne være spændende at arbejde med. Ud fra de lange linjer, startende med 1864, kunne man gennemgå transformationen i dansk udenrigspolitik, kulminerende med Baltikum. Jeg tror godt det kunne fange elever i gymnasiet, at gå ind og se på den udfordring det var, at sætte sig op mod Sovjetunionen som lille land, selvom ingen af dem nok levede under den Kolde Krig. En slags "David mod Goliath" historie. Samtidig er det spændende for eleverne at se de "op og nedture", den danske stat har oplevet igennem historien.

Mit andet område er en kronik i en avis, hvor mit samfundsfaglige emne vil have en del relevans i relief til den nutidige førte udenrigspolitik. Man kunne her opstille en diskussion om, hvordan det er mest hensigtsmæssigt for et lille land, at føre udenrigspolitik. Når man ser på den mere nutidige militarisering i ført dansk udenrigspolitik kunne man pege på, hvordan Danmark via diplomati og *Soft power*, "vandt" over en svær modstander. Kronikkens fokus vil være på kampen mellem Danmark og Sovjetunionen men vil også give læseren en opfrisker på, hvor hurtigt det egentlig er gået, fra *Olfert Fischer* til soldater i Afghanistan.

Kronikken vil ikke være ment som en kritik, men mere som et diskussionsoplæg. Som Hans Branner skriver er alle optioner (valg) bygget på traditioner (fortid) og det er derfor vigtigt for beslutningstagerne at huske på historien.

Interviews

Interview med Sus Ulbæk

Foretaget den 19. oktober 2009 i Udenrigsministeriet.

Steffen: Omkring optakten til Baltikum-politikken. Det virkede som om der var relativ politisk enighed, men hvordan foregik det internt i udenrigsministeriet? – var der diskussioner om det var farligt at udfordre Sovjetunionen?

Sus: Jo klart det var den store diskussion. Og det er klart at alle dem der kom til det med en Kremlogisk tilgang var enormt bekymrede og det er klart at der på dette tidspunkt var enorme diskussioner om hvor Sovjetunionen ville gå hen. Jeg kan huske en af de første EU møder jeg deltog i, der havde vi en diskussion om Sovjetunionens fremtid i Januar 1991, der sagde Danmark at vi enormt bekymret om Sovjetunionen kunne holde sammen og at der i løbet af et par år, at der ville ske, et eller andet. Og de andre lande er meget afvisende over dette. Man kan slet ikke forestille sig en situation hvor sovjetunionen ikke eksisterer og Danmark bliver set som sorte får.

Steffen: Men hvad med helt i starten? I 1989? – der havde man vel ikke de tanker om Sovjetisk sammenbrud?

Sus: Nej, nej. Men diskussionen var der jo hele tiden, hvor langt skal vi gå i forhold til sovjetunionen, hva kan vi holde til, altså hvor langt har vi EU med, hvor langt har vi USA og NATO med, vi skulle være sikre på at de ikke syntes at vi var et lille irriterende land, så vi stadig blev beskyttet af NATO, men det er jo klart at den diskussion var der internt i huset (Udenrigsministeriet) og her er der jeg siger at udenrigsministeren skabte det rum, ligeegyldig hvad vi kunne finde på af ting vi kunne gøre, så var han med på det. Det tog jo rigtig fart efteråret 1990, det var først rigtig der, der skete noget, så var der en stribe ministerbesøg henover efteråret, det var der vi begyndte at gøre ting, altså udfordre anerkendelses spørgsmålet. Altså hele diskussionen om at anerkende ar jo kæmpe stor, mellem især juristerne på den ene side og politikerne på den anden side, den største diskussion havde vi nok omkring, hvad vi egentlig ville acceptere af militær tilstedeværelse i Baltikum, for balterne var det noget af det vigtigste, de ville have alt ud, men for nogen her i huset, var det legitime sovjetiske interesser, dem måtte vi ikke træde over tærerne, hvis vi gjorde det, så ville det være for vanskeligt for os, det gik godt, vi fik lov til at lave vores mellemfolkelige kontakter og vores semi diplomatiske kontakter, men vi måtte simpelthen ikke gøre noget, som trådte sovjet og pressede deres legitime interesser. Og så var der

jo en masse af os der stillede store spørgsmål om; hvad er legitime interesser, hvis du taler om lande der er anekteret.

Steffen: Hvor sikre var i omkring risikoen for sovjetiske represalier og nu snakker jeg ikke kun militært.

Sus: Altså Kreml folkene var nervøse, men vi viste det jo ikke, vi viste ikke hvor vi havde dem, militært var vi ret sikre, men det er jo klart at vi aldrig kunne vide om sovjetunionen ville lukke eksporten eller et eller andet. Men vi var jo en del af EU, så hvis de rammer Danmark, så ville de også ramme hele EU, så derfor kan man måske også sige at vi kørte lidt friløb på EU billetten, og derfor var det jo også vigtigt at vi ikke på en eller anden måde blev set som om vi ikke var alt for megen foran EU. Vi skulle være foran EU/NATO men ikke alt for meget foran. Så vi bl.a. ikke skabte alt for mange problemer imellem tyskland og Sovjetunionen.

Steffen : Ja det er noget af det som jeg gerne vil have uddybet. Hvor meget fik i af vide af jeres bagland EU/NATO. Var der stilsigende accepter for jeres "enegang".? Fik i at vide at i må gå så og så langt?

Sus: Nej. Altså ikke direkte ordret i hvert fald, så vidt jeg ved, men man kunne jo selvfølgelig mærke når de andre lande begyndte at blive irriteret, altså jeg tror sådan set mere, set i retrospekt, lod amerikanerne os jo gøre en masse ting. Amerikanerne så det måske mere som et eksperiment, altså jeg tror sådan set ikke amerikanerne havde en strategi om at sætte Danmark forrest, hvor de havde lavet et design for os. Sådan tror jeg ikke det har foregået.

Steffen: Men hvis USA havde sagt skarpt nej, nu stopper i så havde i gjort det?

Sus: Så havde vi gjort det. Helt klart, altså det der sker i sådan nogen situationer, er jo at, fordi der er et stærkt indenrigspolitisk flertal bag en udenrigsminister af Uffe Ellemanns kaliber, så er der et frirum til at gøre ting, du kan gøre en masse flere ting, hvis du ved du kan stole på dit indenrigspolitiske flertal, for hvis du bliver kritiseret, kan du altid pege på flertallet. Så vi fik et frirum og vi fik lov til at eksperimentere med ting, der var ingen der gav os et papir hvor der stod hvad vi skulle gøre, vi fandt selv på de ting vi gjorde.

Steffen: Så "Aktiv internationalisme" var lidt et eksperiment som i hoppede ud i?

Sus: Ja, det var det vel. Vi havde i hvert fald ikke et klart strategipapir liggende. Vi gik lidt en balancegang imellem at gøre balterne glade og sørge for at russerne ikke blev rigtig vrede, de

skulle bare blive lidt vrede ikke? For ellers havde vi ikke gjort det godt nok. Der var ingen plan fra start af. Vi tog det som det kom, vi prøvede os frem og det havde måske været bedre hvis vi havde haft en strategi, men vi havde selvfølgelig nogen overordnede ideer om hvor vi skulle hen.

Steffen: Det virkede som om Danmark var en af de første stater til at udnytte det vakuum som enden på den kolde krig skabte. ? i brød med den klassiske IP teoretiske småstats holdning om at små stater ikke har noget at skulle have sagt?

Sus: Vi opdagede at småstater kan gøre meget hvis de er villige til at tage en risiko, og det tror jeg var hvad der skete. Det parlamentariske flertal og især Uffe Ellemann ture tage en risiko, og han havde et system, altså udenrigsministeriet, til at bakke ham op, som var meget optaget af Baltikum og synes det var enormt interessant. Altså for mange af os var det jo også ideologisk/idealistisk det vi gjorde. Mens der var en anden gruppe, dem der mere sad med den rene sikkerhedspolitik og der opstod en skisme mellem de to grupper. De tænkte de store rammer, vi må ikke træde Sovjet over tærerne, det skal køre efter bogen. Bla bla. Og så os andre der tænkte, gud der er nogle små lande og de skal da have lov til at bestemme selv. Og Uffe Ellemann var jo i vores idealistiske gruppe og støttede os jo nærmest i alt vi kunne komme i tanke om.

Steffen: Kan du specificere hvem der var i den anden gruppe?

Sus: (vil kun give navnene off the record) Men det der kendetegnede dem var at de så ting i et mere sikkerhedspolitisk perspektiv, mere gammelskole sort og hvidt, de var ikke decideret negative, for dem var sikkerhedspolitikken bare vigtigere. Denne gruppe var dog ikke særlig stor. De var bange for en konfrontation imellem NATO og Sovjetunionen. Vi så til forskel fra dem, en masse muligheder, en ny verden, Østersøen som "fredens hav", og de andre lidt sindsyge projekter vi ellers fandt på. (Sus griner) og det var selvfølgelig lidt højtflyvsk det hele, men det lykkedes jo meget godt. Men det var der jo ikke nogen der troede da vi opfandt de mange underlige koncepter.

Steffen: Lidt senere i forløbet begynder der så at komme nogle kriser i det diplomatiske forhold imellem Danmark og Sovjet? Hvordan foregik dette?

Sus: Jamen vi havde jo blandt andet tit Juri, som var den sovjetiske ambassadør i Danmark, jævnligt på besøg oppe hos Christian Hoppe. Og de truede os jo selvfølgelig. Det gjorde man jo. De var hammer irriteret på os. Sådant et lille irriterende lorteland der blev med at provokere, men humlen var jo at vi ikke var en decideret trussel. Og der kan man også indskyde at de helt sikkert

har undervurderet balternes evne til at løsrive sig. Fordi hvis det havde været Tyskland eller et andet stort land så havde de reageret helt anderledes. Så Danmark og Norge og til en hvis grad Island fik lidt mere spillerum, og så slår Island os fanme med diplomatisk kontakt.

Steffen: Ifølge mine kilder slog vi Island med en time?

Sus: (Sus griner) Det er noget vi har sørget for.., de kom faktisk en time før os eller noget, men så blev det lavet sådan noget fix faxeri..

Steffen: Hvilke trusler kom Sovjet med så?

Sus: Det var jo primært bare store ord.. sådan tolkede vi det i hvert fald. "hold nallerne fra jer selv" og så noget. Men der var da økonomiske trusler som eksport stop osv., men jeg kan ikke huske noget med at nogle danske virksomheder var i klemme. Men jeg kan ikke huske det så godt så læs akterne.. kan godt være det var mere konkret.

Steffen: Afslutningen på det hele. Sker vel med kuppet på Gorbachev. Hvad foregik der i udenrigsministeriet i de 3 dage? Var der panisk stemning?

Sus: Der var lige et par dage hvor man tænkte, "det kan gå helt galt det her". De dage skete der enormt meget og det er klart at vores store baltiske kontor lå på den anden ende og vi diskuterede om vi kunne tage de tre regeringer her som tit havde været i Danmark, vi kendte dem alle sammen, og det var klart at vi gerne ville have stillet eksilregeringer til rådighed for balterne, selvfølgelig med EU og NATOs samtykke.

Steffen: Men der var ikke nogen besluttet dansk frygt for represalier?

Sus: Det gik så hurtigt de dage. Jeg troede aldrig vi nåede så langt i vores tankeprocesser. Kan godt være nogen gik rundt og tænkte ""åh nej", men det gik jo så hurtigt. Var det ikke allerede på anden dagen at Jeltsin stod op på den der kampvogn og holdt tale, så vi nåede jo næsten slet ikke at gå i panik. Du bliver nødt til at se på akterne, kan slet ikke huske om vi overhovedet nåede at holde møder i nævnet. (Udenrigspolitisk nævn) altså det var vel på så vidt "worst case scenario" men vi nåede bare ikke at tage rigtig stilling før det var slut igen.

Steffen: Til slut. Vil jeg gerne høre lidt om baggrunden til hvorfor vi gik ind i Baltikum? Hvor meget spillede fodnotepolitikken og det dårlige image det havde skabt ind. Hvor meget spillede den "personlige faktor" som Uffe Ellemann var ind?

Sus: Altså det spillede jo rigtig meget ind. Meget kan man sige om Uffe, men i den periode var han jo fantastisk, han var helt klar villig til at tage en risiko her. Jeg mener at Uffe gav, og jeg er ikke venstremænd overhovedet, Danmark et helt nyt image, han havde bare nogle ideer om hvad han ville og så turde han sige ja til nogle ting som andre ikke have villet røre og systemet i Danmark var jo også villig til at bakke ham op.

Han havde selvfølgelig hadet hvad der var sket med fodnote politikken men han var også dybt engageret i Østeuropa, han var dybt engageret i Tjekkoslaviet, med Havel osv han havde bare mange ting med Østeuropa som han bare ikke synes var i orden. Det brændte han virkelig for, sikringen af demokratiet men selvfølgelig også at Danmark ikke blev set som en blindtarm i et hjørne i Europa, men at Danmark kunne blive del af et større projekt.

Steffen: Mange tak for Interviewet.

Sus: Det var da så lidt, og held og lykke med det hele.

Interview med Christian Hoppe

Foretaget den 23. oktober og 2. november 2009 over mail.

Steffen: Hvad var din stilling/hvad sad du med i udenrigsministeriet i perioden 1989-1991?

Christian: I perioden 1989-1994 var jeg kontorchef i UM, chef for ministeriets Østeuropakontor bemænt P.4, senere omdøbt til N.6. Arbejdsfeltet omfattede hele det kommunistisk styrede område i Europa samt CSCE/OSCE.

Steffen: Vil gerne spørge dig lidt ind til opstartsfasen i baltikum politikken. Det virker som om der var relativ politisk enighed om den førte politik, men hvordan var det internt i udenrigsministeriet?

Var i nervøse for at tirre Sovjet? Hvor meget havde i gennemskuet Sovjets situation på dette tidspunkt? Trusselperceptioner? Var der diskussioner om hvor langt i turde gå?

Christian: Relativ politisk enighed? På sin vis ja, men der var dog overivrige røster i det politiske

landskab, som talte for allerede i efteråret '89 at tage officiel kontakt med landene - hvilket i givet fald ville have sat hele efterkrigstidens ikke anerkendelsespolitik (af den sovjetiske annektering) over styr. De kræfter blev imødegået af regeringen. Der var andre kræfter, der manede til forsigtighed. Officielle kontakter blev først optaget efter de tre landes frie valg i 1990 (og jeg havde æren af at lede den første officielle delegation, der besøgte Tallinn, Riga og Vilnius). Men uofficielle kontakter blev der flere og flere af. De baltiske udenrigsministre, især Lennart Meri, kom på mange besøg i København, sågar Landsbergis.

Internt i UM var der bred enighed om den lagte linje. Groft sagt blev den konkrete politik formuleret i mit kontor og lagt op gennem systemet - politisk direktør Hans Henrik Bruun og departementschef Benny Kimberg - til Uffes godkendelse. Uffe lagde selvsagt den overordnede generelle retning og lagde hele sin prestige bag. Uden ham og hans hele indstilling kunne det ikke have været gjort.

Nervøse for Sovjet? Det havde Danmark været i hele efterkrigstiden og fortsatte dermed under Gorbachev. Men gradvist som Gorbachevs reformpolitik vandt fodfæste, og efterhånden som Moskva svækkedes ikke mindst som følge af de central- og østeuropæiske regimers fald, nåede vi frem til den vurdering, at det sovjetiske styre ikke rådede over reelle modtræk bilateralt over for Danmark. Det tjener Uffe til ære, at han som den første danske udenrigsminister siden krigen var standhaftig over for Moskva, både under fortrolige drøftelser og offentligt. Det gav os betydeligt råderum i Baltikum-politikken (og på andre områder). Jovist, vi drøftede jævnligt, "hvor langt vi turde gå," men efter 9. november 1989 blev disse diskussioner færre. Men selvfølgelig kunne vi aldrig helt vide os sikre - der var klart et element af gambling, hvilket kun var muligt med en udenrigsminister af Uffes støbning. Hvad hvis Moskva havde sat tropperne til at rydde op i DDR før 9. november? Så havde meget været ganske anderledes.

Steffen: Hvor meget spillede fodnote politikken og "den personlige faktor" ind (og med dette mener jeg Uffe Ellemann) altså at vi ville genoprette vores blakkede ry, i international politik.?

Christian: Fodnotepolitikken har muligvis spillet en rolle for Uffe - det må du i givet fald få bekræftet af ham selv. På embedsmandsniveau spillede den ingen konkret rolle i vores baghoveder.

Steffen: I forhold til resten af jeres allieredes -"dont rock the boat" - politik, førte især Danmark en mere direkte Baltikumpolitik.

Blev i opmuntret eller kritiseret af jeres vestlige allierede med den førte politik?

- Var der en stilsigende accept fra vores vestlige allierede? Og her mener jeg især USA og Tyskland? Blev i konkret lovet støtte (bag dørene) fra fx NATO til at føre jeres politik? Jeg har læst nogle steder at USA brugte Danmark som et (dog velvilligt) værktøj/eksperiment. – er der noget hold i dette?

Christian: Ingen vestlige allierede opmuntrede os i Baltikumpolitikken, tværtimod. Vi hørte ofte knubbede ord - især fra Sverige og Finland! De store vesteuropæiske lande var ikke så direkte, men kritikken var ikke til at tage fejl af. Kun Island var på bølgelængde og optrådte på sin vis i en vis konkurrence med Danmark. USA fulgte os tæt, men jeg erindrer ingen direkte kritik på trods af Bush Sr.s håb om at holde sammen på Sovjetunionen af frygt for konsekvenserne af et sammenbrud - som jo altså skulle vise sig ubegrundede. Washington kan ikke siges at have brugt os som et værktøj, men teorien er selvsagt interessant og for så vidt logisk; dog altså uden hold i virkeligheden.

Vi blev, som du kan se, ikke lovet konkret støtte fra nogen kant blandt vores allierede.

Steffen: De mere og mere udvidet diplomatiske forbindelser til baltikum fra dansk side der møder kraftige reaktioner fra Kreml.

Hvordan foregik disse møder/diskussioner?

Hvad blev der sagt? Var der håndfaste trusler fra sovjetisk side?

Christian: Fra marts 1990 blev den sovjetiske røst hævet ganske betydeligt. Vor ambassadør i Moskva, salig Vagn Egebjerg, blev adskillige gange kaldt til MID til verbal afklapsning, ligesom den sovjetiske ambassadør i København, Gennadyi Vedernikov, eller souschefen, Yuri Ushakov (senere ambassadør i Washington og nu rådgiver hos Putin) jævnligt indfandt sig i udenrigsministeriet for at beklage sig. Men de verbale udladninger blev aldrig omsat i konkret handling. Vedernikov blev også i flere tilfælde på vores initiativ kaldt til Uffe, som læste ham lektien. Som en rød tråd gennem alle disse møder gik vores ståen fast på den udstukne kurs garneret med tilsagn om vores ønske om et fortsat godt samarbejde med Sovjetunionen. De fortrolige og offentlige sovjetiske udtalelser stemte i regelen nøje overens.

Da jeg stod i spidsen for den første officielle danske delegation, der i november 1990 besøgte de tre lande siden annekteringen, fik vi knubs fra Moskva, særligt fordi jeg med hver af de tre

udenrigsministre undertegnede et memorandum om oprettelse af et baltisk informationskontor i København. Men igen: det blev ved de vrede ord.

Jeg kan tilføje, at jeg i min ambassadørtid i Moskva 1996-2001 havde adskillige lange samtaler med Gorbachev i hans tænketank. Hver gang dvælede vi meget ved denne kritiske periode. Jeg hørte under disse samtaler ingen kritik. Han brugte mest tid på at beskrive sine bevæggrunde for ikke at gøre som Khrushchev og Brezhnev over for satellitterne.

Steffen: Med kuppet i sovjet i august 1991, afsluttes krisen imellem danmark og sovjet, men i det tre dage som kuppet strækker sig over var der mange der frygtede en tilbagevenden til "de gamle tider."

I bliver vel mere og mere sikre som går? – men så kommer kuppet?

Christian: Mandag morgen den 19. august 1991 samledes nogle få embedsmænd på Uffes kontor. Drøftelsen mandede ud i en beslutning om foreløbigt at ligge lavt og se tiden an, omend man måtte erkende, at Gorbachev var sat ud af spillet. Men som mandagen gik kunne man for det første se de halvfulde medlemmer af Yanaevs gruppe på TV famlende søge at retfærdiggøre deres kup og for det andet konstatere, at deres hovedmodstander, Yeltsin, fortsat var på fri fod og samlede folk omkring sig til at gøre modstand. Kupmagerne begyndte at vakle. Tirsdag morgen havde vi uden ministeren - han var i Jylland - en ny drøftelse, hvor vi famlede lidt i blinde, men mit "educated guess" var, at hele kuppet ville bryde sammen. Det meddeltes statsministeriet og førte til Schlüters skarpe afstandtagen fra kupmagerne senere samme formiddag.

Steffen: Var der på noget tidspunkt en frygt for repressalier fra sovjetisk side?-var i på noget tidspunkt bange for at i var gået for langt?

Christian: Nej, vi var ikke "bange for sovjetiske repressalier." Vi drøftede selvsagt den mulighed, men kunne ikke se nogen konkret sovjetisk handling over for Danmark, som ikke ville være skadelig for Moskva selv. Det hjalp naturligvis gevaldigt at være medlem af den atlantiske alliance.

Steffen: Igennem mine kilder har jeg utallige citater, (fra 1988/1989) fra Uffe hvor han igen og igen understreger at Danmark IKKE skal gå enegang i Baltikum og skal følge EU osv. Hvad skete der? er der en specifikt hændelse der ændrede jeres taktik, eller kom det bare lidt efter lidt?

Christian: I 88/første halvdel 89 var situationen noget anderledes. Men efterhånden som regimerne i øst faldt i løbet af efteråret, åbnede der sig et vindue, og det var da også i efteråret 89 at grundlaget for vores Baltikumpolitik blev lagt - som de fleste af vore EU-partnere syntes mindre og mindre om.

Steffen: har også læst en del gange (bl.a. i din artikel fra udenrigspolitisk årbog 1993) at i bruger som grund til at presse mere på selvstændighedsbestræbelserne i baltikum, at i har "opgivet Sovjetunionen som en levedygtig enhed". Hvorfor? var i ikke bange for at det der vil erstatte Gorbatsjov ville være værre?

Christian: Det blev jo efterhånden i 90/91 klart, at Sovjetunionen ikke kunne holdes sammen. Dette blev senere bekræftet af begivenhederne - og også af Gorbachev under mine samtaler med ham senere hen, da jeg var ambassadør i Moskva. Han havde indset, sagde han, at han ikke b å d e kunne reformere o g holde sammen på unionen. Og holde sammen på den med magt ville han ikke.

54

FORTROLIGT

N.2. j.nr. 3.E.92/91/19.

Udenrigsministeriets optegnelser
vedrørende
mødet i Det Udenrigspolitiske Nævn
mandag den 19. august 1991 kl. 15.00

Til stede var:

statsministeren
udenrigsministeren og
forsvarsministeren

samt følgende medlemmer af Det Udenrigspolitiske Nævn:

Arne Melchior (CD), formand
Svend Auken (S)
Ritt Bjerregaard (S)
Jens Riisgaard Knudsen (S)
Anker Jørgensen (S)
Ole Espersen (S)
Karl Hjortnæs (S)
Hans Hækkerup (S)
Gert Petersen (SF)
Lars P. Gammelgaard (KF)
Niels Ahlmann-Ohlsen (KF)
Peter Brixtofte (V)
Jørgen Winther (V)
Hanne Severinsen (V)
Annette Just (FP)
Marianne Jelved (RF)
Flemming Kofod-Svendsen (KRF)

Fra Udenrigsministeriet var mødt

direktøren, ambassadør Ulrik Federspiel
politisk direktør, ambassadør Hans Henrik Bruun
ministersekretariatschef Friis Arne Petersen
europæisk korrespondent, fuldmægtig Berno Kjeldsen
fuldmægtig Kristian Fischer

TELEGRAM TIL UDENRIGSMINISTERIET

CHIFFERTELEGRAM		RETELEX NR.	ORIGINAL
☐ CHEFEN FOR <i>P4</i>		☐ KOPI CHEF	
☐ DIREKTØREN ☐ UDENRIGSRÅD A AFD. ☐ PROTOKOLCHEFEN ☐ CHEF 1. DEPT. ☐ UDENRIGSRÅD P. AFD. ☐ UDENRIGSRÅD R. AFD. ☐ SEKR. CHEF PR. AFD. ☐ CHEF 2. DEPT. ☐ UDENRIGSRÅD M. AFD. ☐ UDENRIGSRÅD ØR AFD. ☐ UDENRIGSRÅD H. AFD.	☐ CHEF 3. DEPT. ☐ UDENRIGSRÅD OS. AFD. ☐ UDENRIGSRÅD DM. AFD. ☐ UDENRIGSRÅD DB. AFD. ☐ MINISTERSEKRETÆR ☐ DIREKTØR SEKRETÆR ☐ TELEFORDDELING ☐ _____ ☐ _____ ☐ _____	U.M. P.3.991 5. D 300	KOPIVEDLAGT 5.482
BEMERKNINGER:		RETELEX TIL:	
		FORTROLIGT	

amtel 281
 : : : : :
 ambassaden moskva, amtel 281, den 8. marts 1991.

*Retlex: Janes
 FANNY
 CFE/CSBM Wien
 Warkun
 London
 Bonn*

*Pari
 Oslo
 Stockholm
 Berlin
 Reykjavik*

*P
 35 el
 (L)*

chiffertelegram *Kopi: SM⁺, FE
 332 Bthuds*

HASTER
 Kopi sendt chefen for: *P4*

u r g e n t

r a m m e f o r t r o l i g t *Jy 11/3 1 1/3 pn*

sovjetisk demarche i anledning af undertegnelser af dansk samarbejdsprotokol med Litauen.
 umtel 186 af 1.3.1991.
 p.4. j.nr. 5.d.30.a.
 amb. j.nr. 5.dan-sovjet.1.

chefen for det sovjetiske udenrigsministeriums 2. europæiske direktorat, ambassadør fokin, tilkaldte mig 1 dag for at afgive en erklæring om det sovjetiske syn paa samarbejdsprotokollen mellem Danmark og Litauen. i samtalen deltog endvidere viceafdelingschef zhuravlev og en tolk.

49

Studieforløbsbeskrivelse

Sambas

1. semester

I 1. semester skrev jeg et projekt om politisk markedsføring sammen med 5 andre. Projektet der omhandlede fagområderne politologi og sociologi, prøvede at undersøge om den måde politikere profilerede sig havde ændret sig, hvordan den havde ændret sig og hvordan den ændring havde af indvirkning på de danske demokrati. Vi foretog flere interviews og brugte en del teorier, bl.a. demokratiteorier og endte, ifølge os, med en ret relevant konklusion. Vi skrev bl.a. om de ændrede mediers rolle og hvad det havde af indvirkninger på markedsføringen, vi så på de ændrede partier, ændring af struktur fra "bottom up" til "top down" osv, og dets indvirkning, vi så på nye begreber som "fokusgrupper" og "spindoctors".

På første semester havde vi følgende kurser; Metodik 1 og de samfundsfaglige grundkursus (Økonomi, politologi, sociologi og tværvidevidenskab)

Metodik 1 var et basalt kursus i hvordan man skrev et ordentligt projekt. Man fik forklaret begreber som; empiri, teori. En problemformulering osv. og man lærte hvordan man skulle bruge dem. Jeg synes disse kurser var rigtig relevante og vigtige da mange, her iblandt mig, kom med ikke særligt meget erfaring i at skrive et stort projekt.

Det samfundsfaglige grundkursus har givet mig et overordnet indblik i de 4 fagområder.

Politologikurset, gav mig en generel bred viden om politologi og dets teorier. Man fik gennemarbejdet vigtige begreber som "politik", "magt" og "demokrati" og jeg synes kurset var rigtig spændende. Jeg synes dog at det er utroligt at man har så få forelæsninger i forhold til hvor meget der skal nås. F. eks. havde vi kun en forelæsning om EU som, selvom den var god, ikke kunne nå halvdelen af hvad der er relevant og man føler tit at forelæseren må nød til at skynde sig igennem, så der ikke er tid til fordybelse.

Sociologikurset gav mig en viden om det sociologiske aspekt i samfundsvidenskab. Den introducerede mig for forskellige sociologer, som Marx og Giddens, og deres tanker og teorier. Også dette kursus, om end ikke så meget som politologi, virkede også meget komprimeret og jeg

synes flere gange, at vi hoppede rimeligt hurtigt over et relevant emne.

Det økonomiske kursus har givet mig nogle redskaber til at belyse og analysere de økonomiske sammenhænge i den moderne økonomi. Vi så på klassiske tænkere som Adam Smith og Karl Marx og så på begreber som "monopol", købekraft", osv. Økonomi synes jeg personligt var på et meget højt niveau og jeg havde tit problemer med at følge med. Jeg synes tit det gik for hurtigt og der var sjældent tid til forklaringer.

Det samlede studieforløb på første semester har været lærerige og givet mig en generel basal viden inden for, både det at skrive et projekt og i de forskellige samfundsfaglige aspekter. Denne viden føler jeg selv gjorde mig rimeligt rustet til at skrive et udmærket projekt. Dog vil jeg endnu engang nævne min kritik om at jeg synes 1. semester er alt for komprimeret.

2. semester

Mit 2. semester projekt "Magtkamp i EU", har dækket fagområderne politologi og sociologi. Selve projektet omhandler forholdet mellem Parlamentet og Kommissionen i EU. Vi så på forholdet op igennem 90'erne og især på sagen i 1999 hvor Parlamentet pressede Kommissionen til at gå af. Af empiri brugte vi flere interview med parlamentarikere og en embedsmand i Kommissionen og flere artikler. Af teori anvendte vi "Nyinstitutionalisme". Projektet er overvejende politologisk, da det beskæftiger sig med den politiske magt og de politiske systemer og kulturer mellem Parlamentet og Kommissionen. Det sociologiske aspekt i projektet er de steder hvor vi prøver at analysere det mere uformelle forhold mellem de to aktører. Deres sociale relationer, og deres normer og værdier overfor hinanden.

På 2. semester startede vi op med nogle metodik kurser med henblik på projektarbejdet. Disse kurser handlede bl.a. om hvordan man lavede en god problemformulering, hvad en teori var og hvordan man skulle bruge denne og meget andet. Kurset gav mig en god ballast til at komme i gang med at skrive et godt metode afsnit i mit projekt.

Efter metode kurserne kom kurserne om beskrivende statistik. Disse kurser gav en, en forudsætning for at forstå og tolke statistik og vigtigst måske, at selv bruge den. Kurset blev afsluttet med en mindre skriftlig hjemmeopgave der skulle bestås.

2. semester bød også på kurser om samfundsvidenskabelig metode der lå på nogle områder tæt op af statistik kurserne. Disse kurser havde til formål at lære en om indsamling af empiri og give et overblik over de mange forskellige typer af samfundsvidenskabelige metoder. Kurset var delt op i

to; Kvalitativ metode og Kvantitativ metode. Kvalitativ metode er en måde hvorpå man får informationer igennem få men kvalificerede interviews (især igennem "face to face" interview), mens kvantitative er en udspørgelse af mange personer, til at få overblik og fx lave statistik. (vha. især spørgeskema undersøgelse). Os i gruppen prøvede begge former på egen krop, den kvalitative ved interview af en udvalgt vejleder, og den kvantitative vha. en spørgeskema undersøgelse i Roskildes gader, begge ting blev efterfulgt af en samlet evaluering i plenum hvor man diskuterede hvad der var godt og dårligt.. osv.

Dette semester har også haft et litteratursøgningskursus, hvor vi fik en god gennemgang af bl.a. de mange elektroniske databaser, og vores gruppe kunne bruge det til enormt meget.

Kollokviet som jeg har deltaget i omhandlede EU. Litteraturen vi brugte var en bog af Simon Hix, "The Political System of the European Union" som ifølge min mening var rigtig god. Jeg føler at kollokviet har givet mig en rigtig god viden generelt om EU men også om specifikke emner som bl.a. EU's fremtid.

3. semester

på 3. semester skrev jeg et projekt omkring Ny Løn og fagbevægelsen. Fagområderne der blev dækket var PRR og økonomi og teorierne vi brugte i projektet var bl.a. Human Ressource Management. Mit Temakursus det semester var "Videregående Politologi" der gik en del mere bredt en grundkurset i politologi og bl.a. gennemgik mange af de klassiske tænkere som Marx og Aristoteles.

Udover det havde vi et ikke valgbart kursus i videnskabsteori.

4. semester

På mit 4. semester skrev jeg et projekt om fagbevægelsens fremtid, med fokus på problemerne om at få unge mennesker til at engagere sig i fagligt arbejde.

Mit temakursus omhandlede "Velfærdsstaten" som bl.a. gennemgik de forskellige former for velfærdsstater dens historie og de problemer den står overfor i dag.

Af kollokvier havde jeg valgt "fagbevægelsens organisation" og "kvalitative metoder og projektdesign".

Næste kollokvium var så et mere metode orienteret kollokvium som vi især har kunne bruge til at

bearbejde vores indsamlet empiri.

Offentlig Administration

5. semester

Gennemførte kurser i Økonomi, offentlig ret, organisation og management.

Skrev et teoretisk organisations projekt med udgangspunkt i ny løn.

6. semester

Gennemførte kurser i institutionel teori og tværvidevidenskab.

Havde kollokvium om Globaliseringen og dens følger.

Skrev bachelor om globaliseringens pres på national staten.

Historie

7. semester

Gennemførte kurser i Historisk teori og metode, et breddekursus i Ældretid//verden og et informations- og litteratursøgnings kursus.

Skrev projekt om magtkampen mellem Osmanderriget og Venedig i Middelhavet i perioden 1453-1600.

8. semester

Gennemførte jeg kurser i historisk teori og historiografi og et breddekursus i Modernetid//Danmark og Norden.

Skrev projekt om Socialdemokratiets syn og respons på studenteroprøret i 1968 på Københavns Universitet.

Offentlig administration

9. semester

Gennemførte kurset International Politik og Global Imbalances. Derudover bestod jeg kurset EU – The new World power? Igennem mit projekt det år.

Skrev Projekt om EU's forhandlingsstrategi under WTO mødet i Doha.